T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİMDALI

KASTALLÂNÎ'NİN (ö. 923/1517) EL-MEVÂHİBÜ'L-LEDÜNNİYYE İSİMLİ ESERİ

İRFAN SAVRAN

İSTANBUL 2019

T.C

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

İSLAM TARİHİ BİLİMDALI

KASTALLÂNÎ'NİN (ö. 923/1517) el-MEVÂHİBÜ'L-LEDÜNNİYYE İSİMLİ ESERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

FATIMATÜZ ZEHRA KAMACI

İSTANBUL 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI Anabilim Dalı İSLAM TARİHİ Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi İrfan Savran'nın KASTALLANÎ'NİN "EL-MEVÂHİBÜ'L-LEDÜNNİYYE" İSİMLİ ESERİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 30.05.2019 tarih ve 2019-16/20 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi ...17./06./2019

Öğretim Üyesi Adı Soyadı			**İmzası**
1.	Tez Danışmanı	Doç. Dr. FATIMATÜZ ZEHRA KAMACI PEKGEÇGİL	
2.	Jüri Üyesi	Doç. Dr. GÜLGÜN UYAR	
3.	Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi HALİL İBRAHİM HANÇABAY	

GENEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı	:	İrfan SAVRAN
Anabilim Dalı	:	İlâhiyat
Bilim Dalı	:	İslâm Tarihi
Tez Danışmanı	:	Doç. Dr. Fatımatüz Zehra KAMACI

Tez Türü ve Tarihi	:	Yüksek Lisans - Haziran 2019
Anahtar Kelimeler	:	Şehâbüdîn el-Kastallânî, el-Mevâhibü'l-ledünniyye, Siyer, Hz. Muhammed'in Hayatı

ÖZET

Kastallânî'nin *el-Mevâhibü'l-ledünniyye* İsimli Eseri

Şehâbeddîn Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî, 851-923/1448-1517 yılları arasında Memlüklerin hüküm sürdüğü Kâhire'de yaşamış, kıraat, hadis ve siyer alanlarında verdiği eserlerle tanınmıştır. Yazmış olduğu eserler günümüzde de değerini korumaktadır.

Kastallânî'nin *el-Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minehi'l-Muhammediyye* adlı eseri hacimli bir siyer telifidir. Zengin muhtevasıyla bilinen ve farklı ilim dallarında iki yüze yakın kaynaktan istifade edilerek yazılan *el-Mevâhibü'l-ledünniyye* üzerine pek çok şerh, hâşiye, talik ve tercüme çalışması yapılmıştır. Eser, Osmanlı coğrafyasında da yaygınlık kazanmış ve çevirileri yapılmıştır. Bu çalışmada *el-Mevâhibü'l-ledünniyye*, müellifiyle birlikte tanıtılmış; kaynakları ve kaynak kullanım usulleri açısından incelenmiştir. Eserin siyer edebiyatı içerisindeki yeri ve öneminin yanı sıra günümüze kadar uzanan etkilerine işaret edilmiştir.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and surname	:	İrfan SAVRAN
Field	:	Theology
Programme	:	Islamic History
Supervisor	:	Assoc. Prof. Dr. Fatmatüz Zehra KAMACI
Degree Awarded and Date	:	June-2019
Keywords	:	Shihab al-Din al-Qastallani, al-Mawahib al-Ladunniyyah, Siyar, Life of Prophet Mohammad

ABSTRACT

Qastallani’s Book Named al-Mawahib al-Ladünniyyah

Shihab al-din Ahmed b. Mohammad al-Qastallani lived in Cairo where the Mamluks reigned between 851-923/1448-1517. He was known for his works Qur’an, Hadith and Sîra. His works maintain their value at the present time.

Kastallani’s al-Mawahib al-ladunniyya bi’l-minah al-Mohammediyya named of work is a voluminous sîra writing. Many sharh, annotation (hashiya), talik and translation studies have been made on al-Mawahibu’l-ledunniyye which is known for its rich content and written in different branches of science by utilizing approximately two hundred sources. This work has gained prevalence in the Ottoman geography and translations have been made. In this study, al-Mawahib al-ladunniyya was introduced together with its author; it was analyzed in terms of sources and methods of resource usage. The importance and place of the work in the sîra literature as well as the effects of the work has been pointed out to nowadays.

İÇİNDEKİLER

GENEL BİLGİLER II
ÖZET II
İÇİNDEKİLER IV
ÖNSÖZ VI
KISALTMALAR VIII

GİRİŞ 1

KAYNAK VE ARAŞTIRMALAR 1

I. BÖLÜM 8

A. KASTALLÂNÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ 8
1. KASTALLÂNÎ'NİN HAYATI 8
2. KASTALLÂNÎ'NİN ESERLERİ 33
3. KASTALLÂNÎ'NİN *EL-MEVÂHİBÜ'L-LEDÜNNİYYE* İSİMLİ ESERİNİN İNCELENMESİ 49

II. BÖLÜM 78

A. EL-MEVÂHİB'İN KAYNAKLARI 78
1. SİYER KAYNAKLARI 82
2. HASÂİSÜ'N-NEBÎ KAYNAKLARI 88
3. ŞEMÂİL KAYNAKLARI 90
4. DELÂİL VE ALÂMÂT KAYNAKLARI 92
5. HADİS KAYNAKLARI 93
6. TEFSİR KAYNAKLARI 101
7. FIKIH KAYNAKLARI 105
8. TARİH VE TABAKÂT KAYNAKLARI 108
9. TASAVVUF KAYNAKLARI 113
10. DİL VE EDEBİYAT KAYNAKLARI 114
11. DİĞER KAYNAKLAR 116

SONUÇ 118

KAYNAKÇA 122

EKLER.....**127**

Ek 1.....**127**
Ek 2.....**131**
Ek 3.....**136**
Ek 4.....**137**
Ek 5.....**138**

ÖNSÖZ

Âlemlere rahmet olarak gönderilen vahyin son peygamberi Hz. Muhammed'in (sav) hayatı müslümanlar için son derece önemli bir bilgi alanı oluşturmuştur. Bu alanın "siyer" olarak adlandırılan ve daha çok kronolojik silsile takip edilerek ele alınan veçhesi, öncelikle tarih ilmine konu olan bilgileri ihtiva etmektedir. Hz. Peygamber ve onun Allah'ın elçisi olarak örnek hayatı ve uygulamaları ise siyerin dinamik veçhesini teşkil etmekte, aynı zamanda siyerin alt dalları diyebileceğimiz farklı ilimlere kaynaklık etmektedir.

Hz. Peygamber'in (sav) hayatına dair bilgiler erken dönemlerden itibaren zabtedilmiş, rivayetler derlenerek ilk siyer ve megâzî eserleri kaleme alınmıştır. Hicrî II. asırdan itibaren karşımıza çıkan siyer eserleri tarihten günümüze bir seyir izlemiş; bir taraftan klasik siyer telifleri devam ederken diğer yandan farklı hususiyetlere sahip eserler kaleme alınmıştır. Siyer ilmi, Hz. Peygamber'in 'sîret'ini (biyografisini) konu edindiğinden bu ilmin çatısını teşkil etmiş; muhtevada da genişlemeye elverişli bir keyfiyet arz etmiştir.

Siyer eseri denildiğinde, genel anlamda doğumundan vefatına Hz. Peygamber'in hayatının anlatıldığı eserler anlaşılmaktadır. Bunun yanında farklı nisbetlerde siyere taalluk eden şemâil, delâil, hasâis, mucizat… türü eserler yazılmıştır. Söz konusu ilimlerin sağladığı imkânlarla müellifler Hz. Peygamber'i her yönüyle ele almaya çalışan eserler ortaya koymuş, İslamî ilimlerin gelişimine paralel olarak siyer ve diğer sahaların sağladığı bilgileri bir araya toplamak suretiyle daha geniş çaplı eserler verilmiştir.

Kastallânî'nin *el-Mevâhibü'l-ledünniyye*'si, İbn Sa'd'la (*et-Tabakât*'la) ilk ciddî örneğini veren kuşatıcı siyer yazımının bir devamı olmak üzere, İslâmî ilimlerde meydana gelen tekâmülün sağladığı imkânlarla kaleme alınmış önemli bir kaynaktır. Yüzün üzerinde kaynak kullanılarak kaleme alınan *el-Mevâhib*, gerek başvurduğu kaynaklar gerekse konuları ele alış usulü ve telif tarzıyla yazıldığı tarihten itibaren siyer edebiyatındaki ağırlığını hissettirmiştir. Üzerine yapılan şerh, hâşiye, ihtisar ve tercüme türündeki çalışmalarla etkilerini günümüze dek genişleten eser, siyer telifleri arasındaki itibarlı mevkiini korumaktadır.

Çalışmamızda, IX/XV. asrın sonlarında yazılmış olan *el-Mevâhibü'l-ledünniyye* ve müellifi konu edilmiş; eserin kıymeti ve önemi belirtilmeye çalışılmıştır. Çalışmamız, girişi müteakip iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında kaynak ve araştırmalar başlığı altında tezin konusu, kaynakları, çalışma usulü ve önemi açıklanmıştır. Birinci bölümün başında müellifin hayatı ele alınmış, özellikle yazmış olduğu eserlerin tesbit ve takdimine özen gösterilmiştir. Devamında çalışmamızın konusunu teşkil eden *el-Mevâhibü'l-ledünniyye* adlı eseri; şerh, hâşiye,

ihtisar ve tercümeleriyle birlikte geniş mikyasta tanıtılmıştır. İkinci bölümde ise eser, muhteva olarak el alınmış; kaynakları ve kaynak kullanım usulleri açısından tedkik edilmiş, dipnotlarda önemli örneklere işaret edilerek eserin telif usulü hakkında okuyucunun fikir sahibi olması amaçlanmıştır. Kaynaklar arasında gerek eserin genelinde gerekse "maksad" adı verilen bölümlerinde ağırlığı olan temel eserler tesbit edilerek bir 'kaynak haritası' teşkiline çalışılmıştır. Tesbit edilen eserler, haklarında bilgiler verilmek suretiyle IX/XV. asırda yazılmış bir siyer eserini besleyen kaynaklara dikkat çekilmiştir. Sonuç kısmında ise tezin vardığı neticeler değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonuna, bir takım tamamlayıcı bilgiler içermesi bakımından ekler kısmı ilave edilmiş, bu kısımda *el-Mevâhib*'in kronolojik siyer bölümüne kaynaklık eden eserlerin listesinin yanı sıra *el-Mevâhib*'den iktibas örneklerine ve bazı nâdir nüshaların fotoğraflarına yer verilmiştir.

Bir çalışmanın ortaya çıkmasında, mücerret gayretin iktifa etmediği beyandan müstağnîdir. Bu vesileyle maddî-manevî desteklerini daima yanımda hissettiğim hocam Doç. Dr. Gülgün Uyar'a minnettâr olduğumu belirtmek isterim. Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim Hançabay'a tenkit ve tekliflerinden dolayı özellikle teşekkür ederim. Çalışmayı titizlikle takip eden ve metnin şekillenmesinde önemli katkıları bulunan tez danışmanım Doç. Dr. Fatımatüz Zehra Kamacı'ya müteşekkirim. Tez sürecinde yardımlarından dolayı dost-ı muhteremlerim Halil İbrahim Kıbrıs, Samet Sazak ve yazma eserler uzmanı Murat Ünlüer'e şükranlarımı sunarım. Ayrıca İsam Kütüphane'si personeline ve bu imkânı sunan Diyanet Vakfı'na da teşekkür ederim.

Son olarak her daim yanımda olan velînîmetlerim muhterem anne ve babama şükran borcum büyüktür. Değerli İnanç Ailesi'nin mevcudiyeti ise bu süreçte moral kaynağımız olmuştur. Daima yanımda olan ve ancak hakkından ihtilas-ı vakt ile yazabildiğim bu çalışma boyunca semâhatini noksan etmeyen eşim Şule Savran'ın hakkı ise elbette her şeyin üzerindedir.

Gayret bizden, tevfik sadece Allah'tandır.

12 Temmuz Cuma
İSTANBUL

KISALTMALAR

bk.	Bakınız
DİA	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
h.	Hicrî
haz.	Hazırlayan
İA	İslam Ansiklopedisi
nşr.	Neşreden
nr.	Numara
ö.	Ölümü
s.	Sayfa
thk.	Tahkik
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü

Giriş

Kaynak ve Araştırmalar

Ömrü Kâhire'de geçen Kastallânî'nin yaşadığı yıllar, İslâm tarih ve medeniyetinin önemli temsilcilerinden Memlüklerin son dönemine rastlar. Memlükler'in hüküm sürdüğü asırlar, tarihî sâiklerin de etkisiyle büyük bir ilmî hareketliliğin yaşandığı ve önemli isimlerin yetiştiği bir dönem olmuştur. Doğuda Moğol tehdidinden, batıda ise (İberya'da) Hıristiyanların şiddetinden dolayı bölgeden ayrılan erbâb-ı ilm Memlük topraklarında sükûn bulmuş, başta Kâhire olmak üzere Halep ve Dımaşk gibi şehirlerde, devlet adamlarının da teşvikiyle, emsâline az rastlanır bir ilmî hareketlilik meydana gelmiştir. Bu dönemde yetişen âlimlerin, günümüzde de önemini koruyan ve alanında klasik değeri taşıyan eserler kaleme aldığı bilinmektedir.

Bu çalışmada 851-923/1448-1517 tarihleri arasında Memlük Kâhire'sinde yaşamış olan Şehabeddin el-Kastallânî'nin hayatı, eserleri ve önemli bir siyer telifi olan *el-Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minehi'l-Muhammediyye* adlı eserini konu edilmektedir.

Siyer sahası üzerine çalışma düşüncemiz esasen siyer edebiyatının temel eserlerinin araştırılması fikriyle başlamış; Türklerin siyer müktesebatına ve tasavvuruna tesir eden temel kaynakların izini sürmek şeklinde yön bulmuştur. Bu yön doğrultusunda bidayette, *el-Mevâhibü'l-ledünniyye*'nin tercümesi olan ve Türkçe siyer kaynakları arasında önemli bir yeri bulunan, Şâir Bâkî'nin (ö. 1008/1600) *el-Me'â'imü'l-yakîn fî sîreti seyyidi'l-mürselîn* adlı eserinin incelenmesi öngörülmüştür. Ancak bu eserin aslı olan *el-Mevâhibü'l-ledünniyye*'nin etraflı bir araştırmaya konu olmaması *Me'âlimü'l-yakîn*'den daha önemli olmak üzere *el-Mevâhibü'l-ledünniyye*'nin ele alınmasının lüzumunu ortaya koymuş; nihâî olarak çalışmalarımız genelde siyer edebiyatında, özelde ise Türklerin siyer bilgisinde (doğrudan ya da dolaylı) önemli tesirleri bulunan *el-Mevâhibü'l-ledünniyye*'ye yönelmiştir.

Tezimizin konusu esas itibariyle *el-Mevâhibü'l-ledünniyye*'nin kaynakları, kaynaklık değeri ve siyer edebiyatındaki yeri olarak tayin edilmiştir. Ancak araştırmalara başladıktan sonra fark edilen bir ihtiyaç olarak Kastallânî hakkındaki mevcut biyografilerin bazı tamamlanmamış yönlerinin görülmesi üzerine, eserden önce müellifin hayatını etraflıca ele alma gereği duyulmuştur. Eserin birinci bölümü biyografiye ayrılmış, birinci el kaynaklar taranarak Kastallânî'nin hayatı ve eserlerine yer verilmiştir. Müellifin eserleri içinde ulaşabildiğimiz baskısı olmayan eserler incelenerek haklarında bilgi verilmiş; yazma ya da matbu nüshalarına ulaşılamayan

eserler ile ilgili bibliyografik kaynakların verdiği (ve kütüphane kayıtlarının sağladığı) bilgiler kullanılmıştır. Eserlerle ilgili hatalı ve şüpheli kayıtlar beyan edilmiş, tüm eserlerinin titizlikle tesbiti amaçlanmıştır. Böylece dağınık bilgiler üzerinden Kastallânî'nin biyografisinin tesbiti hedeflenmiş ve eserleri hakkındaki bilgi açığı bertaraf edilmeye çalışılmıştır.

Ülkemizde Kastallânî'nin eserleri üzerine yapılan çalışmalara baktığımızda 5 adet akademik çalışma (tez) yapıldığı görülmektedir. Bunlardan bir tanesi *el-Mevâhib* ile doğrudan ilgili olup diğerleri hadis ve kıraat alanında yapılan çalışmalardır. Kastallânî'nin hadis alanındaki eserlerinden *Tuhfetü's-Sâmî* adlı eseri üzerine bir;[1] *İrşadü's-Sârî* üzerine farklı üniversitelerde olmak üzere iki ayrı tez hazırlanmıştır.[2] Shirin Z. Kyzy tarafından Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde hadis bilim dalında *el-Mevâhibü'l-Ledünniye adlı eseri ışığında Kastallânî'nin Peygamber tasavvuru* adlı bir yüksek lisans tezi yapılmıştır.[3] Kırâat alanında Ahmet Kütükoğlu tarafından Harran Üniversitesi'nde, *Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kıraât Adlı Eserinin Kıraât İlmi Açısından İncelenmesi* adıyla yapılmış bir doktora çalışması bulunmaktadır.[4] Ayrıca Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nde Abdulkadir Şenel ve Hüseyin Algül tarafından "Kastallânî" ve "el-Mevâhibü'l-ledünniyye";[5] İslam Ansiklopedisi'nde Brockelmann tarafından "Kastallânî" maddeleri[6] kaleme alınmıştır. Akademik kaynakların Kastallânî'nin hayatı ile ilgili bilgilere yeterince yer verdikleri ancak eserleri noktasında bazı eksik ve hatalı bilgilerle malul oldukları görülmüş, söz konusu hatalar giderilmeye çalışılmış ve bu duruma dipnotlarda işaret edilmiştir.

Kastallânî'nin hayatı ve eserlerinin yazımında yaklaşık on kaynak taranmış ve bu kaynakların ihtiva ettiği bilgiler dikkate alınarak yukarıda adı geçen modern çalışmalar esas alınmaksızın bir Kastallânî biyografisi oluşturulmuştur. Bu alanda yararlanılan en temel biyografik kaynak, Kastallânî'nin aynı zamanda hocası olan Şemseddin Sehâvî'nin (ö.902/1497) *ed-Dav'u'l-*

[1] Abdülvehhab Gözün, "Kastallânî'nin "Tuhfetü's-Sâmi ve'l-Kârî bi-Hatmi Sahîhi'l-Buhârî" Adlı Yazma Eserinin Tahkiki ve Metodu", *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Rize Üniversitesi SBE Hadis Bilim Dalı, Rize 2011.Mehmet Sait Uzundağ, "Kastallânî (851-923/ 1448-1517) ve İrşâdü's-Sârî İsimli Eserinin Hadis Şerhçiliği Açısından İncelenmesi", *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi SBE Hadis Bilim Dalı, Ankara 2012

[2] Mehmet Sait Uzundağ, "Kastallânî (851-923/ 1448-1517) ve İrşâdü's-Sârî İsimli Eserinin Hadis Şerhçiliği Açısından İncelenmesi", *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi SBE Hadis Bilim Dalı, Ankara 2012; Harun Özbek, "Kastallânî'nin Hayatı ve İrşadu's-Sârî Adlı Eserindeki Şerh Metodu", Harran Üniversitesi SBE Hadis Bilim Dalı, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Şanlıurfa 2016.

[3] Shirin Z. Kyzy, "El-Mevâhibü'l-Ledünniye" İsimli Eseri Işığında Kastallânî'nin Peygamber Tasavvuru", *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi SBE Hadis Bilim Dalı, Ankara 2013. Söz konusu tezde Kastallânî'nin Peygamber tasavvuru ele alınarak tenkit edilmekte ve hatalı olduğuna hükmedilmektedir. Taraflı bir tutumla yazıldığı anlaşılan tezin iddiaları itibariyle zayıf olduğu görülmektedir.

[4] Ahmet Kütükoğlu, Kastallânî'nin Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kıraât Adlı Eserinin Kıraât İlmi Açısından İncelenmesi, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Harran Üniversitesi SBE Tefsir Bilim Dalı, Harran 2017.

[5] Abdülkadir Şenel, "Kastallânî Ahmed b. Muhammed", *DİA*, XXIV, 583-584; Hüseyin Algül, "el-Mevâhibü'l-ledünniyye", *DİA*, XXIX, 421.

[6] Brockelmann, "Kastallânî", *İA*, VI, 399.

lâmi'[7] adlı eseridir. Bu eser, Kastallânî'nin doğum yeri, yetişmesi, faydalandığı hoca ve kitaplar, yazdığı eserler, seyahatleri ve görevleriyle ilgili hayatına dair en önemli kayıtları barındırması yönüyle ilk ağızdan bilgiler vermektedir. Ancak Sehâvî, Kastallânî'den önce vefat ettiği için Kastallânî'nin son 20 yılına ait bilgiler ve bu yıllar içinde yaşananlar *ed-Dav'u'l-lâmî'*de mevcut değildir ve Kastallânî'nin hayatına ve eserlerine dair bazı bilgiler bu sebeple yarım kalmaktadır. Sonraki yıllara dair verileri içeren ikinci önemli kaynak ise Kastallânî'ye talebelik yapmış olan İbnü'ş-Şemmâ''ın *el-Kabesü'l-hâvî*[8] adlı eseridir. İlk elden bilgiler veren eser, Sehâvî'nin adı geçen eserinin muhtasarı olup Sehâvî'nin yer vermediği bazı bilgileri ihtiva etmesi ve Kastallânî'nin ömrünün son devrelerinde yazmış olduğu eserlerini zikretmesi cihetinden önemlidir. Kastallânî'nin vefatına ve şahsiyetine dair birtakım erken kayıtlar ise devrin vakanüvistlerinden İbn İyâs'ın *Bedâiü'z-zühûr*[9] adlı eserinden alınmıştır. Kastallânî hakkındaki diğer ciddi kayıtlar ise onun vefatından yaklaşık bir asır sonra yaşamış müelliflerin eserlerinde yer almaktadır. Bu eserlerden *en-Nûru's-sâfir*[10] ve *el-Kevâkibü's-sâire*,[11] içerdiği ilave bilgiler sebebiyle faydalandığımız önemli kaynaklar arasındadır. Diğer kaynaklarda ise genel itibariyle bu eserlerdeki bilgilerin tekrarı söz konusudur.[12] Son olarak geç dönem kaynaklarından olmakla birlikte içerdiği farklı bilgilerden dolayı Kettânî'nin *Fihrisü'l-fehâris*[13] adlı eserini de önemini belitmek gerekir.

Çalışmanın "Kastallânî'nin eserleri" başlığının yazımında, yukarıda zikredilen temel kaynakların yanında Kâtib Çelebî'nin *el-Keşfü'z-zünun an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*,[14] Bağdatlı

[7] Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi li-ehli karni't-tâsi*',Beyrut 1993/1414, I-X.
[8] İbnü'ş-Şemmâ', *el-Kabesü'l-hâvî li-gureri Dav'i's-Sehâvî*, (nşr. H. İsmail Merve, H. Hasan Merve), Beyrut 1998, I-X.
[9] İbn İyâs, *Bedâiü'z-zühur fî vekâi'i'd-duhûr*, (nşr. Muhammed Mustafa), Kahire 1982/1402, I-V.
[10] Ayderûsî, *Nûru's-sâfir an ahbâri'l-karni'l-'âşir*, (nşr. Doktor Ahmed Hâlû), Beyrut 2001.
[11] Gazzî, Necmeddin, *Kevâkibü's-sâire bi menâkıbı a'yâni'l-mieti'l-'âşire*, Beyrut 1997, I-III.
[12] Kastallânî'nin biyografisinin yer aldığı temel eserler ve müellifleri, kaynaklar hakkında fikir sahibi olunması açısından müelliflerinin vefat tarihlerine göre şu şekilde sıralanabilir;

Sehâvî	(ö. 902/1497) ed-Dav'u'l-lâmi' li-ehli karni't-tâsi'
İbn İyâs	(ö. 930/1524) Bedâiü'z-zühûr fî vekâi'i'd-dühûr
İbnü'ş-Şemmâ'	(ö. 936/1529) *el-Kabesü'l-hâvî li-gureri Dav'i's-Sehâvî*
Ayderûsi	(ö. 1038/1628) *en-Nûru's-sâfir an ahbâri'l-karni'l-'âşir*
Gazzî	(ö. 1061/1651) *el-Kevâkibü's-sâire bi menâkibi a'yâni'l-mieti'l-'âşire*
Kâtib Çelebî	(ö. 1067/1657) *el-Keşfü'z-zünun an esami'l-kütüb ve'l-fünûn*
İbnü'l-İmâd	(ö. 1089/1679) *eş-Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*
Zürkânî	(ö. 1122/1710) *eş-Şerhu alâ el-Mevâhibü'l-ledünniyye*
Şevkânî	(ö. 1250/1834) *el-Bedru't-Tâli' bi-mehâsini men ba'di'l-garni'l-sâbi'*
Kettânî	(ö. 1886-1962) *Fihrisü'l-fehâris ve'l-eşbât ve mu'cemü'l-me'âcim ve'l-meşyahât ve'l-müselselât*

[13] Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris ve'l-esbât ve Mu'cemü'l-me'âcim ve'l-meşyahât ve'l-müselselât*, (nşr. İhsan Abbas), 1982/1402 Beyrut, I-III.
[14]Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, (nşr: Ş. Yaltkaya- Kilisli Rıfat Bilge), Ankara 1941, I-II.

İsmail Paşa'nın *Hediyyetü'l-'Ârifîn*,[15] Serkis'in *Mu'cem*'i,[16] Habeşî'nin *Câmi'u'ş-şürûh ve'l-havâşî*,[17] Ali Rıza Karabulut'un *Mu'cemü'l-mahtûtât el-mevcûde fî mektebâti İstanbul ve Anadolu*,[18] Zirikli'nin *el-A'lâm*[19] ve *el-Fihrisü'ş-şâmil*[20], *el-Mevsû'atü'l-Arabiyyeti'l-'âlemiyye*,[21] *Fihrisü'l-mahtûtati'l-Mektebetü'l-Hâlidiyye*[22] adlı eserlerden yararlanılmıştır. Bunun yanında eserlerin müellife âidiyeti ve hâlihazırda mevcut olup olmadıklarının tesbit ve teyidinde Süleymaniye Kütüphanesi kayıtlarının yanısıra, internet üzerinden tarama yapma imkânı sağlayan, Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesindeki Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Kütüphanesi[23] ve Milli Kütüphane[24] kayıtlarından, İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Kütüphanesi sitesinin veri tabanından[25] ve muhtelif kütüphanelerin kataloglarını sunan yabancı internet sitelerinden[26] istifâde edilmiştir. Kastallânî'nin kendi eserleri ve eserlerinin güncel neşirleri de müellif hakkında bilgi edinmemizi sağlayacak önemli veriler içermektedir. Kastallânî'nin eserlerinden *el-Fethü'l-mevâhibî fî tercemeti'l-İmâm eş-Şâtıbî*,[27] *Şerhü'l-Kastallânî ale'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*,[28] *Letâifü'l-işârât*[29] ve *el-Mevâhib*'de Kastallânî'nin özellikle ilmî yönüne dair bazı bilgilere rastlamak mümkündür. Yine burada, Kastallânî'nin hocaları ile ilgili bilgileri ihtiva eden ve derli toplu bilgiler vermesi yönüyle önümüzü açan bir çalışma olarak *Letâifü'l-işârât li-fünûni'l-kırâât*'in güncel neşrini zikretmek gerekir. Âmir Seyyid Osmân ve Abdussabûr Şâhin'in tahkikiyle tamamı neşredilen eserin girişinde yer alan bilgiler yolumuzu aydınlatmıştır.

Kastallânî'nin eserleri tesbit edildikten sonra bu eserlerden günümüze ulaştığı bilinenleri ilimlere göre başlıklar altında sunulmuştur. Herhangi bir nüshası tesbit edilemediğinden günümüze ulaşmadığına hükmedilen eserler ise ilgili başlık altında sıralanmış ve bu eserler hakkında -varsa-

[15] Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-arifin esmaü'l-müellifin ve asarü'l-musannifin*, (nşr İbnülemin Mahmûd Kemal İnal, Avni Aktuç), Ankara 1955, I-II.
[16] Yusuf İlyas Serkis, *Mucemü'l-matbaâti'l-'arabiyye ve'l-mu'arrabe*, Kahire 1928, I-II.
[17] Abdullah Muhammed Habeşî, *Câmi'u'ş-şürûh ve'l-havâşî*, Cidde 1439/2017, I-V.
[18] Ali Rıza Karabulut, *Mu'cemü'l-mahtûtât el-mevcûde fî mektebâti İstanbul ve Anadolu*, I-III.
[19] Hayreddin Zirikli, el-A'lâm, Beyrut 1990, I-VIII.
[20] *el-Fihrisü'ş-şâmil li't-türâsi'l-'arabiyyi'l-islâmiyyi'l-mahtût, es-Siyer ve'l-medâihi'n-nebeviyye*, (nşr. Müessesetü âli'l-beyt), Amman 1996/1417, I-II.
[21] *el-Mevsû'atü'l-arabiyyeti'l-'âlemiyye*, (nşr. Müessesetü'l-ameli'l-mevsû'a li'n-neşr ve't-tevzi), Riyad 1999/1419, I-XXVII.
[22] *Fihrisü'l-mahtûtati'l-Mektebetü'l-Hâlidiyye*, (nşr. Nazmi el-Cuabe Hıdır İbrahim Selame), Müessesetü'l-Furkan li't-Türasi'l-İslâmî, London 2006/1427.
[23] http://yazmalar.gov.tr/ (15/07/2019)
[24] https://kasif.mkutup.gov.tr/ (15/07/2019)
[25] http://ktp.isam.org.tr/?url=ktpgenel/findrecords.php (15/07/2019)
[26] https://www.al-furqan.com/our_collections; https://orbexpress.library.yale.edu/vwebv/ (15/07/2019)
[27] Kastallânî, *el-Fethü'l-mevâhibî fî tercemeti'l-İmam eş-Şâtıbî*, (nşr. İbrâhim b. Muhammed el-Cermî), Amman 2000.
[28] Kastallânî, *Şerhü'l-Kastallânî ale'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, (nşr. Fergalî Seyyid Arbâvî), Cîze 2009.
[29] Kastallânî, *Letâifü'l-işârât li-fünûni'l-kırâât*, (nşr. Amir Seyyid Osman, Abdussabur Şahin), Medine 1434/2013.

bilgiler sunulmuştur. Âidiyetinde şüphe olan ya da nisbetinde hata bulunan eserler ise ayrıca başlık altında belirtilmiş hata ve şüphenin sebebi izah edilmiştir.

Çalışmanın I. bölümünün son kısmında ise eserlerin arasında çalışmamızın konusunu teşkil eden *el-Mevâhibü'l-ledünniyye* kapsamlı olarak incelenmiş, eserin güncel nüshaları tanıtılmış, eser ve eser üzerine yapılan muhtelif çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir. II. bölümü oluşturan "*el-Mevâhib*'in Kaynakları" kısmında ise Kastallânî'nin doğrudan veya dolaylı olarak kullanmış olduğu kaynakların hangileri olduğu araştırılmıştır. Bu kısımda el-Mektebetü'ş-Şâmile adlı programın veri tabanı kullanılmış; yüzden fazla eser taramaya dâhil edilmiş, *el-Mevâhib*'in büyük bir bölümü taranarak kaynakları tesbit edilmeye çalışılmıştır. Moğultay'ın *el-İşâre*, Kurtubî'nin *et-Tezkire*'si gibi birtakım eserler, ilgili programda yer almadığı için bizzat eserin kendisinden teyit edilmiştir. Kaynaklık değeri taşıyan eserler öncelikle her ilme ait başlığın altında, müellifinin vefat tarihi esas alınarak basit surette sıralanmıştır. Atıf sayısı ve hacmi itibariyle kaynaklık değeri/ağırlığı olan eserler ise hususî başlık açılmak suretiyle tanıtılmış; müellifleri, kaynaklık değeri, hangi bölümlere kaynaklık ettiği ve kaç kez (ne kadar) kaynak gösterildiği hakkında bilgi verilmiştir. Kaynakların Kastallânî'nin doğrudan yararlandığı kaynaklar olması tercihen yeğ tutulmakla birlikte eserde ağırlığı görülen ve fakat doğrudan kullanılmayan (Ebû Nuaym'ın *Delâilü'n-nübüvve*'si ve İbn Asâkir'in *Târihu Medîneti Dımaşk*'ı gibi) eserler de başlık altında tanıtılmıştır. Kaynak tanıtılırken ise eserlerin -varsa- güncel neşirlerinin incelenmesine özen gösterilmiştir. Kaynaklar arasında Kur'an-ı Kerim başta olmak üzere Kütüb-i sitte gibi muhtelif hadis kaynakları, siyer eserlerinin müşterek/tabiî (mecburî) kaynakları arasında olduğundan kaynaklar arasında bahsedilmeyecektir.

Kaynakların belirlenmesi ilgili olarak *el-Mevâhib*'in, kısım kısım olmak üzere, büyük bir bölümü taranmıştır. Ancak burada Kastallânî'nin düzenli bir atıf tavrının olmayışı, metinde yaptığı tasarruflar, kaynak üzerinden kaynak kullanması (ve kullandığı kaynaktan bazen başka kaynaklar vasıtasıyla istifade etmesi), faydalandığı eser ve eserden ne kadar/ne surette istifade edildiğinin tesbitini zaman zaman zorlaştırmaktadır. Ayrıca müellif ya da eser zikredilmeden yapılan atıfların mevcudiyetinden dolayı vermiş olduğumuz istatistikî verilerin artabileceği ihtimali hatırda tutulmalıdır.

Çalışmamız esnasında karşılaştığımız bazı zorluklar ve çalışmayı sınırlandıran hususlar olmuştur. Başta *el-Mevâhib*'in sadece siyer niteliğinde olmaması; Hz. Peygamber'in (sav) hayatı, çevresi, şemâili, hasâis ve mucizeleri, hakkında nâzil olan ayetler, tıbbı, ibadetleri gibi hemen hemen tüm İslâmî ilimleri alâkadâr eden geniş bir çerçevede ele alınması kuşatılması güç bir alanda araştırma yapma lüzumunu doğurmuştur. Bu ise tefsir, hadis, fıkıh, kelam, siyer, hasâis, delâil, şemâil, tasavvuf türlerinde pek çok eserin araştırılmasını gerekli kılmış, bir siyer eserinden öte

islâmî ilimlerin her alanından bilgiler içeren bir kitabın kaynaklarının anlaşılması meşakkatli olmuştur. Eserin 4 ciltlik küçümsenmeyecek hacmi, her bölümün kendi literatürünü beraberinde getirmesi ve kaynakların taranarak ve karşılaştırılarak (doğrudan ya da dolaylı olarak kullanılma durumlarının) tesbiti konusu ciddî bir vakit almıştır. Bu ise, bir siyer araştırması olan çalışmamızın asıl konusunu teşkil eden siyer bölümünün (¼'üne tekabül eden I. maksad'ın) derinlemesine incelenmesine ve tüm yönüyle tedkikine ayırılacak mesâinin eserin tamamına yayılmasını icap ettirmiştir. Kanaatimizce eserin tüm yönleriyle tedkiki şumüllü bir doktora çalışmasının mevzuu keyfiyetindedir.

el-Mevâhib'in siyer edebiyatı içerisindeki yerinin tesbiti konusu da çalışmamızın sınırlarını zorlayan bir diğer husus olmuştur. Zira bir eserin literatür içerisindeki yerinin bilinmesi için kendisinden önceki ve sonraki eserlere vâkıf olunması; bunun için ise ilgili eserler hakkında yeterli miktarda ilmî çalışmanın yapılmış olması gerekir. Bu konuda yeteri kadar akademik yayın olmamakla birlikte siyer sahasında yazılmış eserleri ihata edebilmek gayretimizin sınırlarını aşmış; *el-Mevâhib*'in kaynaklarından edinilen intibalar, eserin meydana getirdiği akisleri ve itibarına delâlet eden veriler üzerinden eserin mevkii tayin edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada, özellikle "*el-Mevâhib*'in Kaynakları" kısmında, zengin bilgilere yer verilmiştir. İlgili bölümün dipnotlarında dikkat çekici kullanımlar ve araştırma sürecinde elde ettiğimiz önemli bilgiler bulunmaktadır. Kaynak kullanımına dair verilen örnekler de okuyucuların dikkatine sunulmuştur. Bu kısımlardaki bilgiler, bir siyer eserinin yazımına dair şüphesiz önemli bilgi ve nükteler ihtiva etmektedir. Çalışmanın özellikle "Kastallânî'nin Eserleri" ve "*el-Mevâhib*'in Kaynakları" başlıklarında, yukarıda belirttiğimiz hususlarda önemli bilgilerin bulunduğunun altını çizmek isteriz. Araştırma ve yazım sürecinde ilmî usulleri itinayla tatbikine çalıştık. Çalışmamızın faydalı olmasını ümit eder, eserde olması muhtemel kusurlardan dolayı şimdiden mazur görülmeyi dileriz.

I. BÖLÜM

ŞEHÂBÜDDÎN el-KASTALLÂNÎ'nin

HAYATI VE ESERLERİ

I. BÖLÜM

A. KASTALLÂNÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

Bir şahsiyetin yetişmesinde kendi serüveni kadar şüphesiz onu kuşatan tarihî, içtimaî ve kültürel şartların da etkisi büyüktür. 851/1448 tarihinde Memlükler idâresindeki Kâhire'de dünyaya gelen Şehâbüddîn el-Kastallânî, ilim tahsiline başladığı ilk günden itibaren kendisini, son derece zengin ve bereketli bir muhitte bulmuştur. Onun yaşadığı yıllar, XXIV. (IX.) Yüzyılda Mısır, Şam ve Hicaz'a hâkim olan Memlükler'in siyasî açıdan güç kaybetmeye başladıkları ancak İslamî ilimlerde önemli mesafelerin katedildiği; büyük eserlerin kaleme alındığı bir döneme rastlamaktadır. Kastallânî'nin *el-Mevâhibü'l-ledünniyye* ile ilim dünyasında meydana getirdiği akisleri daha iyi anlayabilmek için yetiştiği ortamın siyasî ve sosyal yönlerinin de genel hatlarıyla bilinmesi önem arz etmektedir.

1. Kastallânî'nin Hayatı

Kastallânî hakkında, gerek kendi yazmış olduğu eserler gerekse biyografik kaynaklar vasıtasıyla birçok bilgiye ulaşılmaktadır. Her ne kadar bu bilgiler kaynaklarda toplu bir biçimde yer almamış olsalar da farklı kaynaklardan elde edilen veriler bir araya getirildiğinde onun sağlıklı bir biyografisini oluşturmak mümkündür.

Doğumu ve Nesebi

Kastallânî, 12 Zilkâde 851 (19 Ocak 1448 Cuma) tarihinde Memlükler idaresindeki Kâhire'de doğmuştur.[30]

Kastallânî, *'Ukûdü's-seniyye fî şerhi Mukaddimeti'l-Cezeriyye* isimli eserinin başında kendi ismini ve nesebini "Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekir b. Abdülmelik b. Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin b. Ali b. Ahmed b. Ali el-Kastallânî, el-Mukrî" şeklinde zikretmiştir.[31] Kastallânî'nin uzun yıllar talebeliğini yaptığı hocası Sehâvî (ö. 902/1497) ise onun

[30] Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'*, II, 103; Ayderûsî, *en-Nûru's-sâfir an ahbâri'l-karni'l-'âşir*, s. 165; Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâire*, I, 128; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*, X, 169; Şevkânî, *el-Bedru't-tâli' bi-mehâsini men ba'de'l-karni's-sâbi'*, s. 70; Ziriklî, *el-'A'lâm*, I, 221.
[31] Kastallânî, *Şerhu'l-Kastallânî ale'l-mukaddimeti'l-Cezeriyye*, s. 55.

ismini ve nesebini, atalarına dair lakaplara da yer vermek sûretiyle; "Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekir b. Abdülmelik b. ez-Zeyn Ahmed b. el-Cemal Muhammed b. es-Safâ Muhammed b. el-Mecd Hüseyin b. et-Tâc Ali el-Kastallânî el-Mısrî eş-Şâfiî" şeklinde kaydetmiş; anne tarafından nesebini de "Halîme bint Şeyh Ebû Bekir b. Ahmed b. Hamîdetü'n-Nehhâs" olarak tesbit etmiştir.[32] Kastallânî'nin künyesi ise "Ebü'l-Abbâs"tır.[33]

Kastallânî'nin nesebinden baba adının "Muhammed", anne adının ise "Halîme" olduğu anlaşılmakla beraber ailesi ya da -varsa- çocukları ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Sadece yakın dönem kaynaklarından Kettânî'nin (1886-1962), yine devrin tanınan simalarından olan ve şair, edip, sûfî gibi sıfatlarla anılan Âişe el-Bâûniyye'den[34] (ö. 922/1516) "Kastallânî'nin zevcesi"[35] şeklinde bahsettiği görülmektedir. Âişe el-Bâûniyye'nin Kastallânî ile aynı dönemde yaşadığı ve kısa da olsa bir müddet Kâhire'de bulunduğu doğru olmakla birlikte[36] ana kaynaklarda iki ismin evli olduğuna dair açık bir bilginin bulunmaması konuya temkinli yaklaşmayı gerekli kılmaktadır.

Kastallanî'nin "el-Kastallânî" nisbesi, atalarının Kuzey Afrika'nın (daha sonra Cerîd adıyla anılacak olan) Kastîliya[37] (قسطيلية) bölgesinden gelmiş olmasıyla ilişkilendirilmiştir.[38] Kastallânîler'in ne zaman Mısır'a geldikleri konusunda bir bilgi bulunmamaktadır. Diğer taraftan benzer bir isimle (Kastilla/قَسْطِلَّة) Endülüs'te de (İber Yarımadası) bir yer mevcuttur[39]. Ancak "el-Kastallânî" nisbesi yaygınlıkla kuzey Afrika Kastîliye'si için kullanıldığından bu nisbenin, yakın olan Kuzey Afrika yerine, Endülüs gibi uzak bir coğrafyaya nispetle kullanılmış olma ihtimali zayıf görünmektedir.

Kastallânî'nin Afrika Kastîliye'sine mensubiyetini destekleyen pek çok karîne mevcuttur. Örneğin "el-Kastallânî" nisbesini taşıyan bazı isimlerde ilaveten "et-Tevzerî" nisbesine de

[32] Sehâvî, II, 103-104.
[33] Gazzî, I, 128; Kâtib Çelebi, II, 1896; İbnü'l-İmâd, X, 169.
[34] Dımaşk'ta doğup büyüyen Âişe bint Yusuf b. Ahmed el-Bâûniyye devrin tanınmış kadın simalarından olup tasavvuf, edebiyat ve fıkıh alanında temayüz etmiştir. Şairliğiyle de tanınan Bâûniyye'nin 919 (1513) yılında Kâhire'de bir süre bulunduğu bilinmektedir. Bilgi için ayrıca bk. Ahmet Özel, "Bâûniyye", *DİA*, V, 212-213.
[35] Kastallânî, *Letâifü'l-işârât*, (nşr. Amir Seyyid Osman, Abdussabur Şahin), neşredenin girişi I, 20; Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, II, 968-969. Kettânî, söz konusu ayrıntıyı, elimizde olmayan bir kaynaktan; Ebû Sâlim el-Ayyâşî'nin (ö. 1090/1679) *Mesâlikü'l-hidâye* isimli eserinden nakletmektedir. Adı geçen eserden aktarılan bilgilerin ise iki farklı yerde geçtiği ve sadece "Kastallânî'nin eşi" ve "Bâûniyye'nin eşi" (zevcetü'l-Kastallânî/zevcü'l-Bâûniyye) ibareleriyle sınırlı olduğu görülmektedir.
[36] Gazzî, I, 288; Ahmet Özel, "*Bâûniyye*", *DİA*, V, 212-213.
[37] Ya'kûbî, Ebû Ubeyd el-Bekrî ve Yâkût el-Hamevî'nin eserlerinde Cerîd Bölgesi, "Kastîliye" olarak zikredilir. Daha sonraki dönemlerde "Cerîd" ismi "Kastîliye" isminin önüne geçerek bölgenin adı haline gelmiş ve Kastîliye adı zamanla unutulmuştur. (Recep Uslu, "Cerîd", *DİA* VII, 402-403; G.Yver "Kastiliya", *İA*, VI, 403-304.)
[38] Kastallânî, *Letâifü'l-işârât fî finûni'l-kırâ'at*, neşredenin girişi, I, 17-18; Abdülkadir Şenel, "Kastallânî Ahmed b. Muhammed", *DİA*, XXIV, 583.
[39] Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, IV, 348.

rastlanmaktadır. Bu nisbe Kastîliye bölgesinin yerleşimlerinden olan Tevzer'e (Tûzer) aittir.[40] Diğer yandan Endülüs Kastilla'sına nisbet edilen kişilerin ise "Kastallî", "Kastallânî" ve "Kaştîlî" gibi nisbelerin yanında "el-Endülûsî" nisbesini de taşıdıkları görülür.[41] Ayrıca "Kastallânî" nisbesinin, Endülüs coğrafyası için bile ender rastlanan bir nisbe olması "el-Kastallânî" nisbesinin yaygın olarak Kastîliya'ya (Afrika'ya) âidiyetini teşhis etmekte, müellifimizin yakın coğrafyaya nisbetle bu nisbeyi almış olduğu anlaşılmaktadır.

Kaynaklarda, devrin tarihçilerinden İbn İyâs (ö. 930/1524) başta olmak üzere, bazı biyografi müellifleri Kastallânî'ye ait olarak "*Şehâbüddîn*" lakabını zikretmişlerdir.[42] Hocası Sehâvî'nin zikretmediği bu lakabın ulemaya medih sadedinde yakıştırılan "şemsüddîn, tâcüddîn, zeynüddîn, mecdüddîn" (ya da muhtasaran: "eş-şems, et-tâc, ez-zeyn, el-mecd") gibi bir lakap olduğu, Kastallânî'nin ilim ve itibarına binaen sonradan verildiği anlaşılmaktadır.

Son olarak Kastallânî'nin *el-Mevâhibü'l-ledünniyye* adlı eserinin şârihi olan Zürkânî'nin (ö. 1122/1710) eserinde rastladığımız ve istinsah hatası olduğu intibâını uyandıran "el-Kuteybî"[43] nisbesine de değinmek gerekir. Kastallânî'nin "*Letâifü'l-işârât*" adlı eserinin nâşirleri, bu nisbenin "el-Kuteybî" yerine "el-Kaysî" olması gerektiğini belirtmiş; "el-Kastallânî" nisbeli başka şahsiyetlerde de görülebilen[44] "kaysî" nisbesi ile imla olarak benzeşen "kuteybî" nisbesinin (/قيسي قتيبي) yanlış kaydedilmiş olabileceğini" ifade etmişlerdir.[45] Bu görüş bize göre de isabetli görünmektedir.[46]

Öğrenim Hayatı

Kastallânî, devrin önemli ilim merkezlerinden Kâhire'de tahsiline başlamış ve hemen hemen bütün tahsil hayatını Kâhire'de geçirmiştir. Devrin medrese müfredatı dairesinde çeşitli hocalardan ders alan müellif, birçok alanda eğitim görmüş; özellikle kırâat, hadis ve fıkıh gibi temel ilimlerde başarı göstermiştir. Kastallânî'nin tahsilinin ilerleyen safhalarında ise özellikle kırâat ve hadis alanına meylettiği ve bu alanlarda eser verdiği görülecektir. Burada Kastallânî hakkında bazı

[40] Örnek için bk. Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, s. 277.
[41] Örnek için bk. Takıyyüddîn el-Fâsî, *el-İkdü's-semîn fî târîhi'l-beledi'l-emîn*, II, 230-231; Ziriklî, V, 323; Mehmet Sami Benli, "İbn Derrâc", *DİA*, XIX, 413.
[42] İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr fî vekâi'i'd-dühûr*, V, 157; Gazzî, I, 128; Kâtib Çelebi, II, 1896; İbnü'l-İmâd, s. 169; Ziriklî, I, 221.
[43] Zürkânî, *Şerhu ala Mevâhibü'l-ledünniyye*, I, 10.
[44] Örnek biyografiler için bk. Sehâvî, V, 5; IX, 3; Takiyyüddîn el-Fâsî, V, 97; Zehebî, s. 277.
[45] Kastallânî, *Letâifü'l-işârât*, neşredenin girişi, I, 18.
[46] Söz konusu nisbenin meşhur Arap kabilelerinden Kays Aylân'a nisbetle "el-Kaysî" şeklinde olduğu kanaatimizce açıktır. Diğer yandan bu bilgiyi doğru kabul ettiğimiz takdirde Kastallânî'nin meşhur Arap kabilelerinden Kays Kabilesi'ne mensup olduğunu da ilave etmemiz gerekecektir.

güncel kaynaklarda zikredilen ve zühûl eseri olduğu anlaşılan[47] 'kelamcı' (mütekellim) nitelemesinin isabetli olmadığını belitmemiz gerekir. Söz konusu hatanın ise mütekellim yönüyle meşhur olan 'Muslihuddin Mustafa el-Kestelî'nin 'Kastallânî' sanılmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.[48]

Kastallânî'nin tahsil süreci hakkında kaynaklarda bazı bilgiler bulunmaktadır. Onun talebelik hayatını ve ilmî şahsiyetini yansıtan bu bilgileri şu temel başlıklar altında ele almamız münkündür:

A. Kırâat

Küçük yaşlarda Kur'ân-ı Kerîm'i hıfzeden Kastallânî'nin ilk olarak ilgilendiği ilimler kırâat ve tecvid ilimleri olmuştur.[49] Kastallânî kırâat ilmindeki geçmişini eserinde "Bu, (kırâat ilmi) Allah'ın bana öğrenmeyi ihsan ettiği ilk ilimdir. Buluğ çağına gelmeden önce anlamayı uğraş edindiğim ilk fendir." şeklinde zikretmektedir.[50] Bu alanda, Kâhire medreselerinde yaygın olarak okutulan, Şâtıbî'nin (ö. 590/1194) *eş-Şâtıbiyye*'lerini[51] ve İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) *Tayyibetü'n-neşr* isimli eserini okumuş ve ezberlemiştir. Kırâat alanında uzun yıllar ders alan Kastallânî, kırâat-i seb'a ve kırâat-i 'aşere üzerine yoğunlaşmış, bu alanda pek çok eseri de mütalaa etme fırsatı bulmuştur. Tesbit edebildiğimiz kadarıyla Kastallânî'nin kırâat dersi aldığı hocalarının sayısı sekizdir.

Kastallânî'nin isim ve künyesini ifade ederken kendisi hakkında "el-Mukrî" ifadesini kullandığını belirtmiştik.[52] Aynı şekilde terâcim eserlerinde de kendisinin "mukrî" şeklinde tavsif edildiği görülmektedir.[53] "Mukrî" terimi ise "kırâatleri sağlam ve kesintisiz senetle almış bir

[47] İsmâil Yiğit, *Memlûkler*, s. 282; İsmâil Lütfü Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 198. Nitekim Çakan'ın eserinin ilgili dipnotunun *İslam Ansiklopedisi*'nde yer alan "Kastallânî" (Muslihuddîn el-Kestelî) maddesine istinat ettiği anlaşılmaktadır (bk; *İA*, VI, 399).

[48] Yaptığımız kütüphane taramalarında aynı künyeye sahip bazı müellifilerin birbiriyle karıştırılabildiği görülmektedir. Öte yandan Kestelî örneğinde olduğu gibi, künye yakınlığı sebebiyle bazı eserlerin Kastallânî'ye izafe edildiği de vâkidir. Meydana çıkan bu karışıklığın sebeplerinden biri de kütüphane kayıtlarının hatalı ve yanıltıcı olmasıdır.

[49] Kastallânî, *Letâifü'l-işârât*, I, 168.

[50] Kastallânî, *Letâifü'l-işârât*, I, 168.

[51] Söz konusu eser iki kitap olup birincisi "*el-Hırzu'l-emânî*" ikincisi ise "*Akîletü etrâbi'l-kasâid fî esne'l-makâsıd"* adlarına sahiptir. Bu eselerden ilki Ebû Amr ed-Dânî'nin (ö. 444/1053) kırâat-i seb'a'ya dair "*et-Teysîr fi'l-kırâati's-seb'"* isimli eserinin Şâtıbî (ö. 590/1194) tarafından nazma dökülmüş halidir. Eser kendi isminden başka "*eş-Şâtıbiyye*" ve reviyyine (kâfiye harfine) atıfla "*el-Kasîdetü'l-lâmiyye*" (*Kasîde-i lâmiyye*) isimleriyle de bilinir ve 1173 beyittir. İkinci eser ise Dânî'nin bir diğer eseri olan *el-Muknî*'nin, Şâtıbî tarafından nazmedilmiş hali olup 298 beyittir. Bu eser ise "*Kasîde-i râiyye*" veya "*eş-Şatıbiyyetü's-suğrâ*" ismiyle tanınmakta; ayrıca Şâtıbî'nin bu iki eserine birden "iki Şâtıbiyye" anlamında "*eş-Şâtıbiyyeteyn*" denmektedir. Bilgi için bk. Abdurrahman Çetin, "Şâtıbî", *DİA*, XXXVIII, 376.

[52] Kastallânî, *Şerhu'l-Kastallânî ale'l-mukaddimeti'l-Cezeriyye*, s. 55.

[53] İbnü'l-İmâd, X, 169; Gazzî, I, 128; Zürkânî, I, 3.

üstattan müşâfehe[54] yoluyla rivayette bulunan kırâat âlimi"ni[55] ifade etmektedir. Bu tarif göz önünde bulundurulduğunda Kastallânî'nin, kırâat alanında icâzet sahibi olmanın ötesinde, bu sahada ileri bir mevki edindiği anlaşılır. Kırâat ilmiyle uzun yıllar meşgul olan Kastallânî'nin on dört kırâati ve rivayetlerini tamamen biliyor olması,[56] başta *Letâifü'l-işârât* olmak üzere kırâat ve tecvid alanında önemli çalışmalar ortaya koyması, sahih kırâatler arasına on dördüncü kırâat olmak üzere, Yahya b. Mübârek el-Yezîdî (ö. 202/817) kırâatini teklif ve kırâatler arasına dâhil edenlerden biri olması[57] gibi bilgiler onun bu alanda önemli bir isim olduğunu göstermektedir.

Kırâat konusunda pek çok âlim (mukrî/kurrâ) yetiştirdiği görülen Memlük Kâhire'sinde Kastallânî'nin, icrâ konusunda da devrin dikkat çeken isimlerinden olduğunu söylemek mümkündür. Onun kırâat alanındaki varlığı nazariyatla sınırlı kalmamış, kendisi icrâda da şöhretli bir isim olmuştur. Gazzî'nin aktardığı "namaz kıldırırken tilavetinin etkisiyle kendinden geçenlerin olduğu ve okuyuşunun katı kalplileri dahi ağlattığı"[58] gibi bilgiler Kastallânî'nin kırâatin yanı sıra ses ve makama da sahip olduğunu göstermektedir.

Kastallânî bu alanda "*Letâifü'l-işârât*" başta olmak üzere çeşitli eserler kaleme almış, eserlerin çoğu günümüze ulaşmıştır. Eserleri hakkında ilgili kısımda bilgi verilecektir.

B. Hadis

Kâhire, özellikle VIII. ve IX. (XV. ve XVI.) asırlarda hadis sahasında önemli âlimlerin yetiştiği merkezlerden olmuştur. Kastallânî, Zeynüddîn Irâkî (ö. 806/1404), Heysemî (ö. 807/1405), İbnü'l-Irâkî (ö. 826/1423), İbn Hacer (ö. 852/1449), Bedreddîn el-Aynî (ö. 855/1451), Sehâvî (ö. 902/1497), Süyûtî (ö. 911/1505) gibi büyük âlimlerin yer aldığı silsilenin son halkalarından birisi olarak dikkat çeker. Dönemin önde gelen tarihçilerinden İbn İyâs'ın (1448-1524), Kastallânî'ye dair "Hadis ilminde allâme idi. Tartışmasız muhaddislerin önde gelenlerindendir." ifadelerini kullanması[59] kayda değerdir.

Kastallânî'nin hadis tahsilinde ki hocalarının başında şüphesiz uzun yıllar talebeliğini yaptığı[60] Sehâvî gelmektedir. Sehâvî dışında da pek çok hocadan ders alan Kastallânî, hadis öğrenimine uzun müddet devam etmiş, Mekke ve Medine'de bulunduğu dönemde de tahsilini sürdürmüştür. Rivayet ve icâzet geleneğinin önemini koruduğu bir dönemde yaşayan

[54] Müşafehe, talebenin ya da râvînin bizzat ağızdan dinlemek sûretiyle kırâati dinlemesi ve talim etmesine denmektedir.
[55] Abdülhamit Birışık, "Kırâat", *DİA*, XXV, 427.
[56] Gazzî, I, 128; Zürkânî, I, 3; Abdülkadir Şenel, "Kastallânî", *DİA*, XXIV, 583.
[57] Abdülhamit Birışık, "Kırâat", *DİA*, XXV, 428.
[58] Gazzî, I, 128.
[59] İbn İyâs, V, 157; Serkîs, *Mu'cem*, II, 1511.
[60] Sehâvî, II, 103.

Kastallânî'nin, İbn Hacer gibi büyük muhaddislerin rivayet iznini elde etmesi[61] bu konudaki gayretini ortaya koymaktadır.

Kaynaklarda Kastallânî'nin, *Müsned* ve *Sünen* türü eserleri okuduğu ifade edildikten sonra,[62] bilhassa *Sahîh-i Buhârî* üzerine yoğunlaştığı nakledilmiştir.[63] Bu yoğunlaşmanın ise Kastallânî'nin, başta *İrşâdu's-sârî* olmak üzere, eserlerine yansıdığı görülmektedir.

Kastallânî, hadis ilmindeki birikimi dolayısıyla kaynaklarda "müsnid" ve "hâfız" şeklinde tavsif edilmiştir.[64] Hadis edebiyatında, "senetle rivayette bulunan" ve "çok sayıda hadis ezbere bilen" kimseler için kullanılan bu terimler,[65] onun hadis ilmindeki mevkiinin birer ifadesidir. Bu meyanda; Kastallânî'nin telifleri de fikir vermektedir. Müellifin yazmış olduğu ve halen kıymetini muhafaza eden *Sahîh-i Buhârî* şerhinin yazıldığı günden bugüne büyük ilgi görmesi,[66] onun bu alanda başarılı olduğunun isbatıdır. Ayrıca Kastallânî, önemli bir teşebbüs olmak üzere *Sahîh-i Müslim*'i de şerhe başlamış ancak bu eseri tamamlayamadan vefat etmiştir.[67]

Kastallânî'nin siyer alanında yazdığı eserlerde de onun muhaddis kimliğinin izlerine rastlamak mümkündür. Bu yönüyle hadis kaynaklarını faal biçimde kullanarak eserlerine yansıttığı görülür. Kanaatimizce müellifin siyer âlimi sayılması da muhaddis oluşuyla ilişkilendirilmeli; siyer sahasındaki faaliyeti evvela hadis tahsili ile izah edilmelidir. Bu nedenle onun siyer müktesebatının hadis tahsilinin bir getirisi olduğunu ifade etmemiz yerinde olacaktır.[68]

C. Fıkıh ve Nahiv

Kırâat ve hadis ilimlerinin yanı sıra fıkıh tahsiline de önem verdiği anlaşılan Kastallânî kaynaklarda "fakîh"[69] şeklinde tavsif edilmiştir. Hocası Sehâvî'nin de Kastallânî için aynı tavsifi kullandığı görülür. Bununla birlikte onun fıkıh tahsili hakkında detaylı bilgiler bulunmamaktadır. Elimizdeki bilgiler, Burhanüddîn el-Aclûnî'den *el-Hâvi's-sağîr*, Celâleddîn el-Bekrî'den *Nüket alâ*

[61] Gazzî, I, 128.
[62] Sehâvî, II, 104.
[63] Sehâvî, II, 104; Ayderûsî, s. 165; İbnü'l-İmâd, X, 169; Zürkânî, I, 3.
[64] Ayderûsî, s. 165; Gazzî, I, 128; İbnü'l-İmâd, X, 169; Zürkânî, I, 3.
[65] bk. Mücteba Uğur, *TDV Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 116-117.
[66] Kâtib Çelebi, I, 640-641.
[67] Kâtib Çelebi, I, 558; Şevkânî, s. 70; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn esmâü'l-müellifîn ve âsâru'l-musannifîn*, I, 139.
[68] Kastallânî *el-Mevâhib*'de, "kendisini siyere ehil görmediğini" ifade etmektedir. Hâlbuki *el-Mevâhib* başta olmak üzere *Hâşiyetü'ş-Şifâ* ve *Şerhu Şemâili'n-Nebî* gibi eserler kaleme alması ve özellikle *el-Mevâhib*'le takdir görmüş olması onun bu alanda da başarılı olduğunu göstermektedir. Ancak kanaatimizce Kastallânî'nin bu tür bir ifade kullanması -tevazuuna yorulabilse de- aslen tarih ve siyer ilmiyle meşgul olmamasına ve bu alanda bir iddia ortaya koymak istememesine bağlanmalıdır.
[69] Sehâvî, II, 103; Ayderûsî, s. 165; Şevkânî, s. 70.

minhaci't-tâlibîn, Şemsüddîn el-Bâmî'den *Minhacü't-tâlibîn* ve *Behcetü'l-verdiyye*[70] gibi eserleri okumuş olmasıyla sınırlıdır.

Kastallânî'nin nahiv öğrenimi ile ilgili söylenebilecek olanlar, İbnü'l-Verdî'nin "*et-Tuhfetü'l-verdiyye fî müşkileti'l-i'râb* (*fî ilmi'l-Arabiyye*)" isimli 153 beyitlik eserini ezberlemiş olması[71] ve *Şerhu Şüzûru'z-zeheb*[72] adlı eseri okumuş olması ile sınırlıdır.[73]

Hocaları

Memlükler döneminde yetişen önemli âlimlerden olan Kastallânî'nin kendi eserlerinde adı geçen ve biyografik kaynaklarda ismi zikredilen, toplamda yirmiye yakın hocası bulunmaktadır. Ömrünün farklı dönemlerinde kendisinden istifâde ettiği bu isimler yaşadığı dönemde -az ya da çok- tanınan âlimlerdir. Kastallânî bazı hocalarından kısa süreli faydalanırken, bazılarından ise uzun yıllar istifade etmiştir. Onun ders aldığı hocaları sırasıyla Kırâat, Hadîs, Fıkıh ve Nahiv ilimleri olmak üzere dört ana başlıkta sınıflandırabilmekteyiz.

Kırâat

- **Zeyneddîn el-Ezherî (ö. 870/1466)**

Şehâbüddîn el-Ümyûtî ve İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) öğrencilerinden olan Ezherî, hadis ve fıkıh ilimlerinin yanı sıra özellikle kırâat alanında öne çıkmıştır. Ezherî'nin kırâat alanında da özellikle tecvid ilmine yoğunlaştığı ve zamanının çoğunu bu ilme tahsis ettiği bilinmektedir.[74] İbnü'l-Cezerî'nin *el-Hidâye fi-'ulûmi'r-rivâye* ve *Mukaddimetü'l-Cezeriyye*'si ile Şâtıbî'nin *eş-Şâtıbiyye* isimli eseri üzerine şerhleri bulunmaktadır.[75] Ezherî'den icâzet alan[76] Kastallânî, *Letâifü'l-işârât*'ta hocası hakkında "şeyhunâ, allâme" ifadelerine yer vermektedir.[77]

- **Şehabüddîn el-Ümyûtî (ö. 872/1468)**

808 (1405) yılında, İskenderiye'de doğmuş, Kahire'de yetişmiştir. Celaleddîn el-Bulkînî (ö. 824/1421), Taceddîn es-Sübkî (ö. 771/1370), Veliyüddîn el-Irâkî (ö. 826/1423), Münâvî (ö. 871/1467) ve Kalkaşendî (ö. 821/1418) gibi devrin önde gelen hocalarından kırâat, tefsir, hadis,

[70] Söz konusu eserler sırasıyla Nevevî ve İbnü'l-Verdî'ye ait olup Şâfiî fıkhı üzerine yazılmış eserlerdir.
[71] Sehâvî, II, 103.
[72] İbn Hişâm en-Nahvî'nin (ö. 761/1360) nahve dair eseri.
[73] Sehâvî, II, 103.
[74] Sehâvî, IV, 42.
[75] Sehâvî, IV, 42.
[76] Sehâvî, II, 103.
[77] Kastallânî, *Letâifü'l-işârât*, I, 167.

fıkıh, kelam, nahiv dersleri alan Ümyûtî çok sayıda eser okumuş, kırâatte İbnü'l-Cezerî'den icâzet almıştır.[78] Sehâvî, Kastallânî'nin Ümyûtî'den kırâat-i seb'a ve kırâat-i aşere'yi iki hatme olarak okuduğunu,[79] Kastallânî de *el-Leâli's-seniyye*'de, 869 (1464) yılında hocasından *Mukaddimetü'l-Cezeriyye* ile *eş-Şatıbî*'nin *Kasîde-i lâmiyye* isimli eserlerini okuduğunu ifade etmiştir.[80] Kastallânî *Fethu'l-mevâhibî*'de hocasını "İmâmu'l-kurrâ' fî-asrihî, Kâdî"[81] ve "Şeyhunâ, Allâme"[82] ifadeleriyle anmıştır.

- **Şehâbeddîn en-Neşâvî (ö. 884/1480)**

Kastallânî, özellikle hadis ilminde istifade ettiği hocalarından olan Neşâvî'den, Şâtıbî'nin *Kâside-i lâmiyye* ve *Kâside-i râiyye* isimli eserlerini okuduğunu belirtmiştir.[83] Neşâvî, Kastallânî'nin özellikle hadis ilminde istifade ettiği bir hocası olduğundan aşağıda ilgili başlık altında hakkında daha ayrıntılı bilgi verilecektir.

- **Necmeddîn b. Fehd (ö. 885/1480)**

Kastallânî, daha çok hadis alanında faydalandığı İbn Fehd'den Mekke'de mücavir olarak bulunduğu esnada Müntecibüddîn el-Hemzânî'nin (ö. 643/1245) kırâat alanındaki önemli eserlerden *Kasîde-i lâmiyye* şerhini okuduğunu nakletmektedir.[84] İbn Fehd hakkında da hadis ilmindeki hocaları kısmında daha geniş bilgi verilecektir.

- **Şemseddîn el-Bâmî (ö. 885/1480)**

810 (1407) yılında Kâhire'de doğmuş ve orada yetişmiştir. Kur'ân-ı Kerîm hıfzının ardından fıkıh ve nahivde muhtelif eserler ezberlemiş; özellikle fıkıh ilminde Celaleddîn el-Bulkînî (ö. 824/1421), Veliyüddîn el-Irâkî (ö. 826/1423) gibi devrin önde gelen âlimlerinden dersler almıştır. Tedrisat faaliyetleriyle meşgul olan Bâmî, talebe okutmanın yanı sıra fetvalar da vermiştir.[85] Kastallânî, *Fethu'l-mevâhibî*'de hocasından "Allâme", "fakîhü'l-mezheb" ifadeleriyle bahsetmiş[86] ve ayrıca kendisinden Şâtıbî'nin *Kasîde-i lâmiyye*'sini okuduğunu ifade etmiştir.[87]

[78] Sehâvî, I, 227.
[79] Sehâvî, II, 103
[80] Kastallânî, *Letâifü'l-işârât*, neşredenin girişi, I, 23.
[81] Kastallânî, *Fethu'l-mevâhibî fî menâkıbi'l-imâm eş-Şâtıbî*, s. 140.
[82] Kastallânî, *Letâifü'l-işârât*, I, 376
[83] Kastallânî, *Fethu'l-mevâhibî*, s. 86.
[84] Kastallânî, *Fethu'l-mevâhibî*, s. 91-92.
[85] Sehâvî, VII, 48-49; İbnü'ş-Şemmâ, II, 123-124.
[86] Kastallânî, *Letâifü'l-işârât*, neşredenin girişi, 24.
[87] Kastallânî, *Fethu'l-mevâhibî*, 87.

- **Zeyneddîn el-Heysemî (ö. 886/1481)**

Devrin kırâat âlimlerinden olan Heysemî, 803 (1400) yılında doğmuştur. Kur'ân-ı Kerîm hıfzının ardından muhtelif âlimlerden kırâat-i seb'a, kırâat-i 'aşere ve on dört kırâati okumuş, ayrıca *eş-Şatıbiyye* ve *et-Tenbîh*[88] gibi bazı eserleri de ezberlemiştir. Kırâat dışında fıkıh ve Arap diliyle de meşgul olan Heysemî, İbnü'l-Cezerî'nin öğrencilerindendir.[89] Heysemî yaşadığı devirde özellikle tecvid alanında tanınmış isimlerindendi.[90] Heysemî'ye bir süre öğrencilik yapan Kastallânî, kırâat-i seb'a ve kırâat-i aşere'yi hocasına iki hatim halinde okumuş; Şâtıbî'nin *Kasîde-i lâmiye* ve *Kasîde-i râiyye*'sini de kendisinden dinlemiştir.[91] Kastallânî, hocası Heysemî'yi *Letâifü'l-işârât*'ta "şeyhunâ, allâme"[92] ve *Fethu'l-mevâhibî*'de "şeyhu't-tecvîd" ile "şeyhu'l-kurrâ' ve'l-ikrâ'"[93] ifadeleriyle anmıştır.

- **Şemseddîn el-Hımmasânî/Hımsânî (ö. 897/1492)**

İlim hayatına Kahire'de başlayan Hımmasânî, Kur'ân-ı Kerîm hıfzından sonra çok sayıda hocadan hadis, fıkıh, nahiv, kırâat dersleri almıştır. Şâtıbî'nin *Kasîde-i lamiyye* ve *Kasîde-i raiyye*'leri ile İbn Mâlik et-Tâî'in (ö. 672/1274) nahve dair *el-Elfiyye* isimli eserini ve fıkha dair başka birçok eseri ezberlediği bilinmektedir. Hımmasânî, İbnü'l-Cezerî'den kırâat okumuş ve icâzet almıştır.[94] Bunun yanında İbn Tolun Camii'nin bir süre imamlığını yapan Hımmasânî, Şeyhûniye Hankâhı'nda "Şeyhu'l-kurrâ'" olarak görev yapmış, bu esnada pek çok kimse kendisinden istifade etmiştir.[95] Kastallânî, "âlim, sâlih" diye vasfettiği[96] hocasından, Şâtıbî'nin *Kasîde-i râiyye*'sini okuduğunu nakletmiştir.[97]

- **Sirâceddîn en-Neşşâr el-Ensârî (ö. 938/1531)**

Adı Ömer b. Kâsım olan Neşşâr devrin tanınan kırâat âlimlerindendir. Kırâat-ı seb'a okumuş, aralarında Hımmasânî'nin de bulunduğu pek çok âlimden icâzet almıştır. Bir müddet ders okutan Neşşâr'ın derslerinden faydalananlar arasında Kastallânî de bulunmaktadır.[98] Kastallânî, çokça istifade ettiği ve Kırâat-i seb'a'nın yanında[99] nesholunmuş bazı rivayetleri de talim ettiği

[88] Ebû İshâk eş-Şîrâzî'nin (ö. 476/1083) Şâfiî mezhebinin beş temel muhtasarından biri olan eseri. (Bk; Bilal Aybakan, "et-Tenbîh" *DİA*, XXXX, 447-449.)
[89] Sehâvî, IV, 258.
[90] Sehâvî, IV, 258-259.
[91] Sehâvî, II, 103; Kastallânî, *Fethu'l-mevâhibî*, s. 84.
[92] Kastallânî, *Letâifü'l-işârât*, I, 376.
[93] Kastallânî, *Fethu'l-mevâhibî*, 84, 87.
[94] Kastallânî, *Fethu'l-mevâhibî*, 114.
[95] Kastallânî, *Fethu'l-mevâhibî*, 114; Sehâvî, VII, 190-191.
[96] Kastallânî, *Fethu'l-mevâhibî*, 114.
[97] Kastallânî, *Fethu'l-mevâhibî*, 87.
[98] Sehâvî, VI, 113.
[99] Sehâvî, II, 103.

hocasını[100] "şeyhunâ, müfîdunâ[101], sirâcu'l-kurrâ' ve imâmu'l-ikrâ"; ifadeleriyle anmıştır.[102] Kastallânî, Neşşâr'dan 868 (1464) yılında *Mukaddimetü'l-Cezeriyye* ve *eş-Şatıbiyye'*yi okuduğunu da ifade etmektedir.[103]

Hadis

- **Şemseddîn el-Garrâki (ö. 858/1454)**

795 (1392) yılında Mısır'ın doğusundaki Garrâka'da doğmuş ve yetişmiştir. Kur'an'ı hıfzetmesinin ardından özellikle hadis ve fıkıh alanında ders almış, çeşitli eserleri ezberlemiştir. İzzüddîn b. Cemâ'a (ö. 819/1416), Şemseddîn el-Birmâvî (ö. 831/1428), Veliyyüddîn el-Irâkî, İbnü'l-Mecdî (ö. 850/1447), İbn Hacer (ö. 852/1449), Bedreddîn el-Aynî (ö. 855/1451) ders aldığı hocalarındandır. Halk arasında oldukça muteber bir kişiliğe sahip olan Garrâkî'nin birçok ilimde mahir olduğu, ahlâkı ve saygın kişiliğiyle tanındığı bilinmektedir.[104] Sehâvî, Garrâkî'yi Kastallânî'nin hocaları arasında anmış[105] fakat hocasından ne okuduğuna dair bir bilgi vermemiştir. Garrâkî'nin 858 (1454) yılında vefat ettiği ve Kastallânî'nin 851 (1448) yılında doğduğu göz önünde bulundurulduğunda Kastallânî'nin küçük yaşlardayken kendisinden ders almış olması gerekir. Bu durum, Kastallânî'nin çocukken hocasının semâ meclislerine katıldığı ve huzur kaydına dâhil edilmek sûretiyle icâzet elde ettiği ihtimalini akla getirmektedir.[106]

- **Kemâliye el-Mercânî (ö. 880/1476)**

794 (1391) yılında doğmuştur. Kastallânî'nin kadın hocalarındandır. Özellikle hadis ilminde temayüz eden Kemâliye el-Mercânî, pek çok âlimden icâzet almış, ayrıca devrin önde gelen hadis âlimleri kendisinden hadis almıştır.[107] Kastallanî, *İrşâdu's-sârî*'de hocasından hadis aldığını ifade etmektedir.[108]

- **Şehâbeddîn en-Neşâvî (ö. 884/1480)**

Kastallânî'nin kırâat hocası olarak da zikredilen Neşâvî, hadis ilminde önemli hocaları arasında yer almaktadır. "eş-Şâvî" nisbesiyle de tanınan Neşâvî, Kahire'de doğmuş ve orada yetişmiştir. Kur'ân-ı Kerîm hıfzının ardından Hanefî fıkhına dair Ebü'l-Leys Semerkandî'nin (ö.

[100] Kastallânî, *Letâifü'l-işârât*, II, 655.
[101] "Müfidlik" devrin medrese mansıblarından biri olup ders öncesi öğrencilere yardımcı olma vazifesini üstlenen maaşlı bir kadrodur. Bilgi için bk. Halit Özkan, *Memlüklerin Son Asrında Hadis*, s. 92.
[102] Kastallânî, *Fethu'l-mevâhibî*, s. 114.
[103] Kastallânî, *Fethu'l-mevâhibî*, s. 83; Kastallânî, *Letâifü'l-işârât*, neşredenin girişi I, 22.
[104] Sehâvî, IX, 253-255; İbnü'ş-Şemmâ, II, 359.
[105] Sehâvî, II, 103.
[106] Devrin ilmî ortamında küçük çocukların ilim meclislerine iştirak ettirilerek icâzet almalarının sağlandığı bilinmektedir. Bilgi için bk. Halit Özkan, *Memlüklerin Son Asrında Hadis*, s. 39.
[107] Sehâvî, XII, 121.
[108] Kastallânî, *Letâifü'l-işârât*, neşredenin girişi I, 27.

373/983) *Mukaddimetü's-salât* ve İbnü's-Sâ'atî'nin (ö. 694/1295) "*Mecmau'l-bahreyn*" isimli eserlerini okumuş ve bu eserlerin bir kısmını da ezberlemiştir. İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457), Belâtunusî (ö. 863/1458) ve İbn Zâhîre (ö. 861/1457) gibi âlimlerinden dersler almış ve özellikle *Sahîh-i Buhârî*, Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned* ve İbn Şâzân'ın (ö. 425/1034) âlî isnâdla aldığı hadisleri ihtiva eden *el-Meşyehatü'l-kübrâ*'sı gibi hadis eserlerini okumuş ve bu eserlerin rivayet icâzetlerini almıştır. Kâhire'de, aralarında Kastallânî'nin de yer aldığı bir zümreye hocalık yapmıştır.[109]

Neşâvî, Kastallânî'nin kırâat ve hadis alanında devam ettiği hocalarındandır. Kastallânî, Neşâvî'den çokça istifade etmiş, özellikle *Sahîh-i Buhârî* dersleri almıştır. Beş ayrı mecliste *Sahîh-i Buhârî*'yi semâ eden Kastallânî, bunun yanında Ahmed b. Hanbel'in *Sülâsiyyât*'ını[110] ve İbn Şâzân'ın *el-Meşyehatü's-suğrâ*'sı gibi bazı eserleri de kendisinden okumuştur.[111]

- **Necmeddîn b. Fehd (ö. 885/1480)**

812 (1409) yılında Mekke'de doğmuş ve orada yetişmiştir. Mekke'nin ilmî ve fikrî hayatına etki eden önemli ailelerden *İbn Fehd* ailesine mensuptur.[112] Kur'ân-ı Kerîm'i ezberlemiş, ardından hadis, fıkıh ve nahve dair eserler okumuş ve pek çok eseri ezberlemiştir. Başta babası Takiyyüddîn İbn Fehd (ö. 871/1466) olmak üzere birçok âlimden faydalanan İbn Fehd, Kâhire, İskenderiye, el-Halîl, Kudüs, Dımaşk, Ba'lebek, Halep, Humus, Hama, Trablus, Gazze, Remle ve Dimyat gibi şehirlere seyahatler yapmış; bulunduğu yerlerde ilim meclislerine katılmış ve dersler vermiştir.[113] Yaşadığı devirde hadis ve tarih sahasında otorite kabul edilen İbn Fehd'den[114] Kastallânî, Mekke'de mücavir olarak bulunduğu sırada (884/1480) hadis dersi almıştır.[115] Kastallânî ayrıca *Fethu'l-mevâhibî*'de ondan, Müntecibüddîn el-Hemzânî'nin (ö. 643/1245) *Kasîde-i lâmiyye* şerhini okuduğunu ifade etmektedir.[116]

- **Zeyneb eş-Şevbekî (ö. 886/1481)**

799 (1397) yılında Mekke'de doğmuştur. Devrin tanınan kadın âlimlerindendir. Zeynüddîn el-Irâkî (ö. 806/1404), Ebü'l-Hasen el-Heysemî (ö. 807/1405) gibi devrin tanınmış muhaddislerinden icâzet almış, semâ tarikiyle aldığı hadisleri, tertiplediği ilim meclislerinde

[109] Sehâvî, I, 351-352; İbnü'ş-Şemmâ, I, 166-167.
[110] *el-Müsned*'deki 3 râvîli âlî senede sahip hadisler kastedilmektedir.
[111] Sehâvî, II, 103; Ayderûsî, s. 165.
[112] Sâmî es-Sakkâr, "İbn Fehd, Necmeddin", *DİA*, XIX, 488.
[113] Sehâvî, VI, 126-131.
[114] Sâmî es-Sakkâr, "İbn Fehd, Necmeddin", *DİA*, XIX, 487-488.
[115] Sehâvî, II, 104.
[116] Kastallânî, *Fethu'l-mevâhibî*, 91-92.

rivayet etmiştir.[117] Kastallânî'nin, hayırsever ve saliha bir kadın olarak tanınan[118] Şevbekî'den *Sünen-i İbn Mâce* ve sünen türü bazı eserleri okuduğu bilinmektedir.[119] Kastallânî bu faaliyetleri yine Harameyn'de mücavir iken gerçekleştirmiş olmalıdır.

- **Radiyyüddîn İbnü'l-Evcâkî (ö. 889/1484)**

799 (1396) yılında doğmuştur. Kur'ân hıfzının ardından *et-Tenbîh*, *el-Umde*[120] ve *Elfiyyetü İbn Mâlik* gibi eserleri ezberlemiş, Âişe bint Muhammed (ö. 816/1413) ile Veliyyüddîn Irâkî'nin de aralarında bulunduğu pek çok âlimden icâzet almış ve hadis dersleri vermiştir.[121] Sehâvî, İbnü'l-Evcâkî'yi Kastallânî'nin hadis hocaları arasında zikretmektedir.[122]

- **Şemsüddîn es-Sehâvî (ö. 902/1497)**

Kastallânî'nin önde gelen hocalarından ve devrin meşhur âlimlerinden olan, muhaddis ve tarihçi kimliğiyle tanınan Sehâvî, 831 (1427) yılında Kâhire'de doğmuş ve orada yetişmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'i ezberledikten sonra nahiv, usul, kırâat, hadis, tefsir gibi dersleri okuyan Sehâvî, özellikle fıkıh alanında çok sayıda eser ezberlemiş, İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449), Bedreddîn el-Aynî, Abdüsselâm el-Bağdâdî (ö. 859/1455), İbn Kutluboğa (ö. 879/1474), Kâfiyecî (ö. 879/1474), İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457), Celaleddîn el-Mahallî (ö. 864/1459) gibi devrin önde gelen isimlerinden dersler almıştır.[123] Hadis ilminde *Sahîhayn* başta olmak üzere bütün hadis imamlarının eserlerini okuyan Sehâvî, muhaddis İbn Hacer'in önde gelen öğrencilerinden ve hadis ilmindeki son hafızlardan birisi olarak tanınır.[124] Sehâvî hadis, hadis usulü, tarih, biyografi başta olmak üzere muhtelif alanlarda iki yüz kadar eser vermiş ve çok sayıda öğrenci okutmuştur.[125]

Sehâvî'nin önde gelen ve övgüyle bahsettiği öğrencileri arasında Kastallânî de yer alır. Kastallânî, Sehâvî'den uzun yıllar ders almış, *el-Mevâhib*'de hocasına "şeyhunâ" demek sûretiyle atıflarda bulunmuş,[126] eserlerinden faydalanmış ve kendisinden etkilenmiştir. Sehâvî henüz hayattayken yazmış olduğu *el-Mevâhib*'de ona dua etmektedir.[127] Kastallânî'nin Sehâvî'den okuduğu eserler arasında "*Şerhu'l-Hidâyeti'l-Cezeriyye*" ve "*Fethu'l-muğîs*"[128] zikredilebilir.[129]

---

[117] Sehâvî, XII, 39-40.
[118] Sehâvî, XII, 39-40.
[119] Sehâvî, *ed-Dav'u'l- lâmi*', II, 104.
[120] *Umdetü'l-ahkâm*, Cemmâîlî'nin (ö. 600/1203) *Sahîhayn*'da ittifakla rivayet edilen ahkâm hadisleri üzerine yazılmış eseridir.
[121] Sehâvî, IX, 199.
[122] Sehâvî, II, 103.
[123] Sehâvî, VIII, 3-6.
[124] Halit Özkan, *Memlüklerin Son Asrında Hadis*, 118-119.
[125] Sehâvî, VIII, 2-32; İbnü'ş-Şemmâ, II, 215-229.
[126] Kastallânî, *el-Mevâhib*, II,14; II, 228-229; II, 293.
[127] Kastallânî eserde "أمتّ الله بوجوده" (Allah varlığını daim kılsın) şeklinde hocasına dua eder. *el-Mevâhibü*, IV, 78.
[128] Zeynüddîn Irâkî'nin (ö. 806/1404) hadis usulüne dair manzum eserine Sehâvî'nin yazdığı bir şerhtir.
[129] Sehâvî, II, 103.

Fıkıh

- **Şemsüddîn el-Bâmî (ö. 885/1480)**

Kastallânî'nin, kırâat alanında faydalandığı hocalarından olan Bâmî ile ilgili olarak Kastallânî, "fakîhü'l-mezheb" ifadesini kullanmış, ayrıca hocasından *Minhâcu't-tâlibîn*[130] ve *Behcetü'l-verdiyye'*den[131] bölümler okuduğunu ifade etmiştir.[132]

- **Burhaneddîn el-Aclûnî (ö. 885/1481)**

Özellikle hocalığı ile şöhret bulan Aclûnî, devrin ileri gelenleri başta olmak üzere pek çok kimseye hocalık etmiştir. Kastallânî, Aclûnî'den Şâfiî fıkhına dair "*el-Hâvi's-sağîr*"[133] adlı eseri okumuştur.[134]

- **Fahreddîn el-Maksî (ö. 877/1472)**

Kastallânî'nin fıkıh dersi aldığı hocalarından olan[135] Maksî, 818 (1416) yılında doğmuştur. Öğrenim hayatı Kâhire'de geçen Maksî, Kur'ân-ı Kerîm'i hıfzettikten sonra nahiv, fıkıh ve hadis alanında dersler almış; özellikle fıkıh ilmi üzerine yoğunlaşmıştır. İbn Hacer, Şümünnî (ö. 872/1468), Kâfiyecî ve Alemüddîn el-Bulkînî (ö. 868/1464) gibi devrin önde gelen âlimlerinden dersler alan Maksî, özellikle Yahya el-Münâvî'ye (ö. 871/1467) uzun yıllar öğrencilik yapmış; hocasından fıkıh ve hadis dersleri almıştır.[136]

- **Şehabeddîn el-Ubbâdî (ö. 880/1475)**

807 (1404) yıllarında Kâhire yakınlarındaki Ubbâd'da doğmuştur. Tahsiline Kâhire'de başlayan *Ubbâdî*, Kur'ân-ı Kerîm'i hıfzetmesinin ardından fıkıh ve hadis alanında dersler almış; *el-Elfiyye*'lerin[137] yanı sıra *Minhâcü't-tâlibîn* ile *Minhâcü'l-vüsûl*'ü[138] okumuştur. Şemsüddîn el-Birmâvî (ö. 831/1428), Burhân el-Beycûrî, Veliyyüddîn el-Irâkî (ö. 826/1423), Alemüddîn el-Bulkînî (ö. 868/1464) ve İbn Hacer (ö. 852/1449), Ubbâdî'nin hocalarından bazılarıdır. Ezher'de

---

[130] Nevevî'nin (ö. 676/1277) Şâfiî fıkhına dair eseri. (bk; Kamil Yaşaroğlu, "Minhâcü't-tâlibîn", *DİA*, XXX, 111-112).
[131] Kazvînî'nin *el-Hâvi's-sağîr* adlı Şâfiî fıkhına dair eserinin, İbnü'l-Verdî tarafından yazılan 5000 beyitlik manzum halidir. (bk; Mustafa Bilge, "İbnü'l-Verdî", *DİA*, XXI, 239.)
[132] Sehâvî, II, 103.
[133] Kazvînî'nin (ö. 665/1266) Şâfiî fıkhına dair eseridir.
[134] Sehâvî, II, 103.
[135] Sehâvî, II, 103.
[136] Sehâvî, V, 131.
[137] *Elfiyye* ile kastedilen eserler; Zeynüddîn el-Irâkî'nin (ö. 806/1404) hadis usulü ile İbn Mâlik et-Tâî'nin (ö. 672/1274) Arap gramerine dair manzum eserleridir. (Bilgi için bk. Mücteba Uğur, "el-Elfiyye", *DİA*, XI, 29; Abdülbaki Turan, "el-Elfiyye", *DİA*, XI, 28-29).
[138] Kâdî Beyzâvî'nin (ö. 685/1286) fıkıh usulüne dair eseridir. (Bilgi için bk. Ferhat Koca, "Minhâcü'l-vüsûl", *DİA*, XXX, 113.)

ders okutan Ubbâdî'nin, ferâiz ve hesab dersleri verdiği bilinmektedir. Fıkıh ilminde maharet sahibi olduğu belirtilen Ubbâdî'yi[139] Sehâvî, Kastallânî'nın hocaları arasında zikretmiştir.[140]

- **Celâleddîn el-Bekrî (ö. 891/1486)**

Hz. Ebû Bekir'in soyundan olduğu için "el-Bekrî" nisbesiyle tanınan Celâlüddîn el-Bekrî, 807 (1404) yılında Dehrût'ta doğmuş, ilk tahslilini tamamladıktan sonra Kâhire'de öğrenimine devam etmiştir. Bekrî, Kur'ân-ı Kerîm hıfzının ardından *el-Elfiyye* gibi eserler okumuş ve bazılarını ezberlemiştir. Fıkıh, usûl-i fıkıh ve hadis dersleri alan Bekrî'nin hocaları arasında Birmâvî (ö. 831/1428), Alemüddîn Bulkînî (ö. 868/1464), Celâleddîn Bulkînî (ö. 824/1421), Veliyyüddîn el-Irâkî (ö. 826/1423) ve İbn Hacer (ö. 852/1449) zikredilebilir.[141] Zamanında Şâfiî fıkhını en iyi bilen kişiler arasında zikredilen Bekrî'nin, çok sayıda öğrenci yetiştirdiği ve fetvalar verdiği bilinmektedir.[142] Sehâvî Kastallânî'nin, Bekrî'nin "*Nüket (Hâşiye) alâ Minhâci't-tâlibîn*" adlı eserini nikah bahsine kadar okuduğunu kaydetmektedir.[143]

Nahiv

- **Burhâneddîn el-Aclûnî (ö. 885/1481)**

Kastallânî, fıkıh bahsinde hocası olarak zikrettiğimiz Aclûnî'den fıkhın yanı sıra İbn Hişâm en-Nahvî'nin (ö. 761/1360) "*Şerhu Şüzûri'z-zeheb*" isimli nahiv eserini okumuştur.[144]

Öğrencileri

Kastallânî'nin hayatının bir döneminde "şeyhlik" görevinde bulunduğu ve dersler verdiği bilinmekte, öğreticilik vasfına ve öğrenci okuttuğuna kaynaklarda dikkat çekilmektedir.[145] Öte yandan o, daha çok hatipliği ve telifleriyle temayüz eden bir âlimdir. Bu anlamda mesleği itibariyle kitlelere hitap etmesi ve ömrünün büyük ölçüde Kâhire'de geçmiş olmasına rağmen doğrudan kendisine nisbet edilen bir talebesine işaret etmek güçtür. Diğer yandan onun medrese ya da hâne gibi özel meclislerde dersler vermekten ziyade cami gibi halka açık mahfillerde umuma hitap ettiğini; bir nevi halkın talim ve irşadıyla meşgul olduğunu söylemek de mümkündür.

[139] Sehâvî, II, 17.
[140] Sehâvî, II, 103.
[141] Sehâvî, VII, 284-285.
[142] Halit Ünal, "Celâl el-Bekrî", *DİA*, VII, 241.
[143] Sehâvî, II, 103.
[144] Sehâvî, II, 103.
[145] Sehâvî, II, 104.

Kaynaklarda her ne kadar Kastallânî'den uzun vadeli olarak ders alan öğrencilere rsatlayamamış olsak da onun eserlerini okuttuğu, icâzet verdiği ve hocalık yaptığı bazı talebelerinin olduğunu tesbit edebilmekteyiz. Aralarında kendi kitaplarının da yer aldığı bazı kaynaklarda, ona bir şekilde talebelik yapan, kendisinden ders okuyan ya da kitaplarının icâzetine talip olan kişilerin olduğu görülmektedir.

- **İbnü'ş-Şemmâ' el-Halebî (ö. 936/1530)**

Muhaddis ve şair kimliğiyle temayüz eden ve pek çok isimden icâzetler alan İbnü'ş-Şemmâ',[146] *Kabesü'l-hâvî* isimli biyografi eserinde Kastallânî'den bahsetmekte ve hocalarımın 8.'sidir dediği Kastallânî'nin Kâhire'deki evinde kendisinden *"İrşâdü's-sârî, el-Mevâhibü'l-ledünniyye, el-Fethu'd-Dânî, Letâifü'l-işârât"* isimli eserleri okuduğunu kaydetmektedir.[147]

- **Şemseddîn eş-Şâmî (ö. 942/1536)**

Geniş hacmi ve ansiklopedik muhtevası ile meşhur siyer teliflerinden *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd* isimli eserin müellifi olan Şemseddîn eş-Şâmî ed-Dımaşkî, Kastallânî'den faydalanan önemli simalardandır.[148] Kastallânî'den "şeyhunâ" şeklinde bahseden ve hocasını "ebü'l-fazl" ve "allâme" gibi nitelemelerle zikreden Şâmî, adı geçen eserinde hocasından pek çok iktibasta bulunmakta; *el-Mevâhib'*den sık sık faydalanmaktadır.

- **Abdülvehhâb eş-Şa'rânî (ö. 973/1565)**

Dönemin meşhur sûfîlerinden olan ve daha sonra kendi adıyla anılacak "Şa'râniyye" tarikatının kurucusu olarak bilinen Şa'rânî'nin (doğumu 898/1493) Mısır'da faydalandığı elli kadar hocasının arasında Kastallânî'nin de adı zikredilir.[149] Şa'rânî, Kastallânî'den *el-Mevâhib*'in tamamını okumuştur.[150] Şa'rânî'nin Kastallânî ile yakınlığının bulunduğu kendisinden nakledilen bazı hatıralardan anlaşılmaktadır.[151]

- **Bedreddîn el-Gazzî (ö. 984/1577)**

Tefsir, hadis, fıkıh, kırâat gibi alanlarda temayüz eden ve devrin meşhur simalarından olan Gazzî, edîb, şair ve sûfî kimliğiyle de bilinir. On bir yaşlarında iken babasıyla Kâhire'ye gelen Gazzî, burada beş yıl kalmış ve tahsil görmüştür. Bu süre zarfında Gazzî'nin Kâhire'de ders aldığı hocalarının arasında Kastallânî'nin de adı geçmektedir.[152]

[146] İbnü'ş-Şemmâ, neşredenin girişi, I, 8-9.
[147] İbnü'ş-Şemmâ, I, 197.
[148] Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Şâmî, Şemseddin", *DİA*, XXXVIII, 330.
[149] Hayri Kaplan, "Şa'rânî", *DİA*, XXXVIII, 347.
[150] Gazzî, III, 158.
[151] Gazzî, I, 128.
[152] Fatih Çollak-Cemil Akpınar, "Gazzî, Bedreddin", *DİA*, XIII, 537.

- **İbnü'l-İmâdî Zeynüddîn el-Halebî (ö. 954/1547)**

İbnü'l-İmâdî, fıkıh, kırâat, hadis, tefsir ve belâgat alanlarında dersler almış, birçok ilimde temayüz etmiştir. Kastallânî'den müselsel rivayetler[153], Buhârî'nin senedi üç râvîden oluşan rivayetleri (Sülâsiyyât),[154] Taberânî (*Mu'cem*) ve İbn Hibbân (*Müsnedü's-sahîh*), Ahmed b. Hanbel'in üçlü rivayetlerini, *Fethu'd-Dânî* ve müellifin *İrşâdü's-sârî*, *el-Mevâhibü'l-ledünniyye* gibi eserlerini okuduğu bilinmektedir.[155]

- **Cârullah b. Fehd (ö. 954/1547)**

Mekkeli meşhur İbn Fehd ailesine mansup ve Necmeddîn b. Fehd'in torunu olan Cârullah b. Fehd tarihçi yönüyle tanınmıştır.[156] Kastallânî ile yolculuk münasebetiyle iki kez görüşme imkânı bulan Cârullah b. Fehd, bu yolculukları esnasında Kastallânî'den iltifat görmüş ve ondan eserleri ve merviyyâtı için icâzet almıştır.[157]

- **Abdulkâdir el-Minhâcî (ö. 915/1509)**

Kırâatçi (mukrî) yönüyle tanınan ve hakkında fazla bilgi bulunmayan Minhâcî, Kastallânî'den ders okuyan isimlerdendir. Minhâcî, Kastallânî'den, Mekke'de bulunduğu sırada *el-Leâliü's-seniyye fî şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye* adlı eserini okumuştur.[158] Kastallânî aynı eseri Minhâcî'nin yanı sıra Mekke'de iken el-Hatîb Haseneyn eş-Şemmâsî ve Şemseddîn ed-Deyrûtî isimli iki öğrenciye okuttuğunu da eserinde kaydetmektedir.[159]

- **Ahmed b. Muhammed b. Hammâde el-Halebî (ö. 954/1547)**

871 (1467) yılında Antakya'da doğan İbn Hammâde ilim yolculukları yapmış ve bu yolculuklarından biri sebebiyle Kâhire'deyken Kastallânî ve devrin şeyhulislâmı (1481-1500) Zekeriyyâ el-Ensârî'den (ö. 926/1520) icâzet almıştır.[160]

---

[153] Müselsel rivayetin çeşitleri bulunmakla beraber eserde geçen müselsel rivayet türü kanaatimizce "Müselsel bi'l-evveliyye"dir. Müselsel bi'l-evveliyye, Bir hadisin senedinde yer alan bütün râvilerin, hocalarından rivayet ettikleri ilk hadisi "haddesenî fülânün ve hüve evvelü hadîsin semi'tühû minhü" lafzıyla rivayet etmesidir. bk. Mehmed Efendioğlu, "Müselsel", *DİA*, XXXII, 85.

[154] Sülâsiyyât; Bir hadisi kitabına alan müelliften Hz. Peygamber'e varıncaya kadar senedinde üç râvi bulunan hadisler için kullanılan terim. bk. Raşit Küçük, "İsnad", *DİA*, XIX, 158.

[155] Gazzî, II, 81.

[156] Sâmî es-Sakkâr, "İbn Fehd, Muhibbüddin", *DİA*, XIX, 486.

[157] Şevkânî, 71.

[158] Kastallânî, *Letaifü'l-işârât*, neşredenin girişi, I, 41.

[159] Kastallânî, *Letaifü'l-işârât*, neşredenin girişi, I, 41.

[160] Gazzî, II, 99. İcazetlerin hangi eserlere dair olduğu bilinmemektedir.

- **Abdurrahman el-Üchûrî (ö. 960/1553)**

Daha çok fıkıh ilminde temayüz eden Üchûrî, dersleri, fetvaları ve tasnifâtı ile tanınmıştır. Üchûrî, Kastallânî'den kırâat dersi almış ve 14 kırâati okumuştur. Ayrıca *el-Mevâhib*'in telifi sırasında Kastallânî'ye yardım ettiği anlaşılmaktadır.[161]

Seyahatleri

Kastallânî, ilim yolculuklarının önemini kısmen muhafaza ettiği bir dönemde yaşamış olmasına ve hadis ilmiyle iştigâl etmesine rağmen talebelik dönemlerinde Kâhire dışına çıkmamıştır. Buna sebep olarak temelde Kâhire gibi ilmî yönden oldukça zengin ve doyurucu bir merkezde yaşamış olması gösterilmiştir.[162] Memlük Kâhiresi'nin özellikle kırâat ve hadis alanında çok zengin bir ilmî ve kültürel zemine sahip olduğu hatırlandığında, özellikle bu iki alana meyleden Kastallânî'nin ilim yolculuklarına gerek duymaması ve tahsilini Kâhire'de tamamlamış olması tabii görünmektedir.

Kastallânî'nin olgunluk dönemleri diyebileceğimiz ilerleyen yıllarda ise ilmî kimliğine katkı sağladığı anlaşılan Hicaz seyahatlerine rastlamaktayız. Özellikle hac vesilesiyle seyahatlerde bulunan ve bu seyahatlerini ilmî yönden değerlendiren Kastallânî'nin, elimizdeki verilere göre, Hicaz seyahatlerinin sayısının beş olduğu anlaşılmaktadır. Bu seyahatlere baktığımızda kaynaklar öncelikle onun 884 (1480) ve 894 (1489) yıllarında iki seyahatte bulunduğunu, bu süre zarfında hac vesilesiyle Mekke ve Medine'de mücavir olarak bir süre ikamet ettiğini ve ilim meclislerinde bulunduğunu kaydetmektedir.[163] Kastallânî'nin yine kendi aktardığı bilgilere göre bir diğer seyahat 892 senesinde ziyaret amacıyla gerçekleşmiştir.[164] Yine kendi aktardığı bilgilere göre onun 893 tarihinde Mekke'de bulunduğu ve 895 tarihlerinde Mekke'den Mısır'a doğru yola çıktığı anlaşılmaktadır.[165] Buna göre Sehâvî'nin naklettiği 'mücavirlik' rivayetiyle birleştirdiğimizde Kastallânî'nin 893-895 (1488-1490) tarihlerinde, takriben iki yıl Hicaz'da bulunmuş olması mümkündür. Sadece hac niyetiyle gidip döndüğü anlaşılan dördüncü seyahatinin ise (897/1492) kısa sürdüğü anlaşılmaktadır.[166] Kastallânî'nin, *el-Mevâhibü'l-ledünniyye'*yi telifi hakkında eserin

[161] Gazzî, II, 158.
[162] Kastallânî, *Letâifü'l-işârât*, neşredenin girişi I, 20.
[163] Sehâvî, II, 103; Ayderûsî, s. 165; İbnü'l-İmâd, X, 169; Zürkânî, I, 3; Şevkânî, s. 70.
[164] Kastallânî, *el-Mevâhib*, IV, 576.
[165] Kastallânî, *el-Mevâhib*, IV, 595; III, 447.
[166] Sehâvî, II, 104; İbnü'ş-Şemmâ, *el-Kabesü'l-hâvî li-gurari Dav'i's-Sehâvî*, I, 197.

sonunda verdiği bilgilerden ise, beşinci kez olmak üzere, ertesi yıl (898/1492) tekrar Hicaz'a gittiği[167] ve eserini orada iken yazdığı[168] (Muharrem 898-Şaban 899) anlaşılmaktadır.

Kastallânî'nin mücavir olarak kaldığı bu dönemde çok sayıda âlimden istifade ettiği,[169] özellikle kırâat ve hadis alanında dersler aldığı bilinmektedir.[170] Ayrıca Kastallânî, Haremeyn'de bulunduğu sırada talep edenlere dersler vermiş,[171] son ziyaretinde görüldüğü üzere *el-Mevâhib* gibi bazı eserlerini orada iken telife başlamıştır.[172]

Meslekî Hayatı

Kastallânî'nin icra ettiği vazifelere baktığımızda hatiplik, medrese şeyhliği ve imamlık vazifeleri ön plana çıktığı görülmektedir. Müellif bu vazifelerini telif faaliyetleriyle birlikte sürdürmüştür. Kastallânî'nin hayatının son dönemine ait bilgilerin nisbeten kısıtlı olması onun son 20 yıl zarfında ne tür bir görev icra ettiğini bilmeyi güçleştirmektedir.[173] Dolayısıyla Kastallânî'nin bu dönemde resmî bir görev alıp almadığını, hangi görevlerde bulunduğunu ya da geçimini nasıl sağladığını vüzuha kavuşturmak güç görünmektedir. Bununla birlikte elimizdeki veriler değerlendirildiğinde, onun ömrünün son kısmında ağırlıklı olarak telifle meşgul olduğu; hatip kimliğini de vefatına kadar taşıdığı anlaşılmaktadır.

Hatipliği

Kastallânî'nin meslekî hayatına dair nakillerde, onun en çok vaizlik/hatiplik yönüne vurgu yapıldığı görülmektedir. Buna göre Kastallânî, 873 (1468-9) yılında, 21 yaşında iken Câmiu'l-gumarî'de vaizlik görevine nasbedilmiştir.[174] Mesleğindeki kabiliyetiyle tanınmaya başlayan Kastallânî, Kâhire'deki Şerîfiye ve Sabbâniyyîn medreselerinde de vaaz faaliyetlerinde bulunmuştur.[175] Hatipliğine rağbet edilen Kastallânî, Mekke ve Medine gibi bulunduğu yerlerde de

[167] Kastallânî, *el-Mevâhib*, IV, 695-696; Gazzî, I, 128.
[168] Süyûtî'nin Kastallânî'yi intihalle suçladığı "*el-Fârık beyne'l-musannif ve's-sârık*" aslı eserinin 47. sayfasında Süyûtî, Kastallânî'nin ona ait bazı müsveddeleri Mekke'de iken kullandığını ve dönüşte de bir süre geri vermediğini söylemektedir. Bu kayıttan Kastallânî'nin eserini yazdığı tarihlerde Hicaz'da mücavir olduğu çıkarılabilir.
[169] Sehâvî, II, 104; İbnü'ş-Şemmâ, I, 197; Şevkânî, s. 70.
[170] Sehâvî, II, 103; İbnü'ş-Şemmâ, I, 196-197; Ayderûsî, s. 165; İbnü'l-İmâd, X, 169; Zürkânî, I, 3; Şevkânî, 70.
[171] Gazzî, I, 129.
[172] Kastallânî, *el-Mevâhib*, I, 45; IV, 695.
[173] Bu bilgi açığı, öncelikle onun hayatına dair en çok bilgiyi aktaran hocası Sehâvî'nin, Kastallânî'den 20 yıl önce (ö. 902/1497) vefat etmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Zira Kastallânî'nin yaşadığı döneme ait kayıtlara yer veren diğer biyografi yazarlarından örneğin Ayderûsî (ö. 1038/1628), Gazzî (ö. 1061/1651), Kâtib Çelebî (ö. 1067/1657) ve İbnü'l-İmâd (ö. 1089/1679) gibi müellifler Sehâvî'den yaklaşık bir asır sonra yaşamışlardır. Bu durumda Kastallânî hakkında bazı ayrıntılara ulaşılamaması tabiîdir.
[174] Sehâvî, I, 104; İbnü'ş-Şemmâ, I, 197.
[175] Ayderûsî, *en-Nûru's-sâfir*, s. 165.

vaaz ve irşatta bulunmuş, bu vaazları halk tarafından büyük ilgi görmüştür.[176] Kastallânî'nin, vazife hayatına hatîp/vâiz olarak başlaması ve halk nezdinde güçlü hitabetiyle şöhret kazanmasından dolayı genellikle "hatip" sıfatıyla anıldığı görülmektedir.[177]

Medrese Şeyhliği

Müellif hakkında kaynaklarda yer alan ikinci kayıt ise bir medrese mansıbı olan "*şeyhlik*" vazifesinde bulunmuş olmasıdır. Kesin tarihi bilinmemekle birlikte Kastallânî, Mısır'da *Karafetü's-suğrâ Medresesi*'nde, Ahmed b. Ebü'l-Abbâs el-Harrâz'dan boşalan şeyhlik makamına vaziyet etmiştir. Bu görevi kaç yıl sürdürdüğü bilinmemekle birlikte ilgili kaynaklarda yer alan "çok sayıda öğrenci okuttuğu" ve "şehâdetnâmeler verdiği" bilgileri[178] söz konusu görevi nispeten uzun bir süre idâme ettiğini göstermektedir.

Şahitlik Görevi

Kastallânî Kâhire'de bir dönem "*şahitlik*" görevinde bulunmuştur. Bir tür bilirkişilik ve noterlik görevi olan ve fıkıh tahsili olanların (fakîhlerin) üstlendiği[179] bu vazifeyi Kastallânî, Mısır'ın bazı ileri gelenlerine refâkaten icra etmiştir.[180] Kastallânî'nin ne zaman ve ne kadar süre devam ettirdiğine dair ayrıntısı verilmeyen bu mesleği aslî meşguliyetlerine ilaveten yürütmüş olması muhtemeldir.

İmamlığı

Kaynaklarda Kastallânî'nin icra ettiği meslekler ile ilgili bir başka vurgu da onun imamlığı ile ilgilidir. Hatiplikle de ilgisi bulunan ve maaşlı mansıplardan olan bu mesleği icra ettiğine dair bilgilere Sehâvî dışındaki kaynaklarda rastlamaktayız.[181] Konuyla ilgili Gazzî'nin naklettiği; "mihrapta Kur'ân okuduğunda cemaatten bazı kimselerin kendinden geçtiği"[182] şeklindeki ifadeler de Kastallânî'nin imamlığı ile ilgili bazı ayrıntıları vermektedir. Kastallânî'nin ne kadar süre imamlık görevinde bulunduğu ise bilinmemektedir.

[176] Sehâvî, I, 104; İbnü'l-İmâd, X, 169.
[177] Kastallânî, *Letâifü'l-işârât*, neşredenin girişi, I, 38.
[178] Sehâvî, I, 104; Ayderûsî, s. 165; İbnü'l-İmâd, X, 169.
[179] George Makdisî, *Ortaçağ'da Yüksek Öğretim*, s. 295.
[180] Sehâvî, I, 104.
[181] Ayderûsî, s. 165; Gazzî, I, 128; İbnü'l-İmâd, X, 171. Sehâvî'nin, "Kastallânî" bahsini 898/1492 tarihinden önce oluşturduğu anlaşılmaktadır. Buna göre onun bu tarihlerden sonra imamlık vazifesini icra etmiş olması mümkündür.
[182] Gazzî, I, 128.

Eser Telifleri Süreci

Kastallânî'nin ilmî şahsiyeti söz konusu olduğunda üzerinde durulması gereken asıl konuyu hiç şüphesiz onun telifçiliği teşkil eder. Kastallânî'nin hayatı hakkındaki bilgileri değerlendirdiğimizde onun *el-Mevâhib* ile birlikte, yani 898 (1492) yılından itibaren, hacimli eserler telif etmeye başladığı dikkatleri çekmektedir. Nitekim Kastallânî'nin telifleri denince ilk akla gelen eserler (örn: *el-Mevâhib, İrşâdü's-sârî, Letâifü'l-işârât*) daha çok ömrünün son 20 yıllık dönemine tesadüf etmektedir. Elimizdeki veriler Kastallânî'nin kırklı yaşlarından itibaren eser yazmaya daha çok mesai ayırdığını ortaya koyar niteliktedir.

Kastallânî'nin telife yoğunlaştığına dair en erken bilgileri Sehâvî'nin *ed-Dav'u'l-lâmî*' isimli eserinde görmekteyiz. Eserde Sehâvî, Kastallânî'nin meşgul olduğu memuriyetleri saydıktan sonra onun telife yoğunlaştığını söylemiş[183] ve bazı eserlerini sıralamıştır. Aynı şekilde Ayderûsî de Kastallânî'nin ilmî hayatına dair bazı bahislerin ardından sonra telife yöneldi'[184] demek sûretiyle onun telif ile meşgul olduğunu ifade etmektedir.

Kastallânî'nin telife yoğunlaşmasıyla ilgili başka eserlerde de bazı satır arası bilgilere rastlamak mümkündür. Bu meyanda Kastallânî'ye öğrencilik yapan isimlerden Şa'rânî'nin (ö. 973/1565) hatırası önem taşımaktadır. Buna göre Şa'rânî devrin önemli simalarından şeyhülislâm Zekeriyya el-Ensârî'ye (ö. 926/1520) bir ziyaret gerçekleştirmek istemiş, Kastallânî de kendisinden yazmakta olduğu bir eserinin müsveddelerini götürmesini talep etmiştir. Bu esnada tashih için öğrencisinin olmayışından dem vuran Kastallânî, Şarânî'den eser ile ilgili tenkitleri kaydetmesini istemiştir.[185] Buna göre Kastallânî eser telifiyle ilgilenmekte ve talebe okutmakla ilgisini kesmiş bulunmaktadır.

Kastallânî'nin ömrünün son yirmi beş yılında yazmış olduğu eserlere baktığımızda ise başta *el-Mevâhib* olmak üzere kırâat sahasında güncel baskısı on cilt olan *Letâifü'l-işârât,* sekiz cildi yazılan fakat yarıda kalan *Minhâcü'l-ibtihâc* ile yukarıda Şarânî'nin hatırasında müsveddeleri konu edilen ve Kastallânî'nin vefatından yedi yıl önce tamamlanan, güncel baskıları onbeş cildi bulan *el-İrşâdü's-sârî,*[186] yine konularına göre derlenmiş hadislerden oluşan *Levâmiu'l-envâr* gibi mücellet eserleri görmemiz mümkündür. Kastallânî'nin, bu dönemde yazılmış başka eserlerinin de

[183] Sehâvî, I, 104; Ayderûsî, s. 165; İbnü'l-İmâd, X, 169. Özellikle Sehâvî'nin zikrettiği eserler arasında *el-Mevâhib*'in olmaması dikkat çekicidir. Anlaşılan o ki Sehâvî, "Kastallânî" bahsini 898/1492 tarihinden, yani eserin telifinden önce oluşturmuştur. Bu hususu göz önünde bulundurduğumuzda Sehâvî'nin zikrettiği daha küçük hacimli eserlerin *el-Mevâhib*'den önce yazıldığını da söylemek mümkündür. Hacimli eserlerin yazımı ise yukarıda belirttiğimiz gibi *el-Mevâhib* ile birlikte başlamış ve müellifin vefatına dek devam etmiştir.
[184] Ayderûsî, s. 165.
[185] Gazzî, I, 128.
[186] Bilgi için bk. Yaşar Kandemir, "Câmiu's-sahîh", *DİA*, VII, 121.

varlığı hesaba katıldığında onun ömrünün son 20 yılını daha ziyade eser telifine hasrettiği belirginleşmektedir.

Sonuç olarak Sehâvî'nin gerek Kastallânî'nin yukarıda geçen memuriyetleri naklederken takip ettiği sıralama ve gerekse müellifimizin, Sehâvî'nin kaydedemediği mücellet eserlerinin ömrünün son devresinde yazılmış olması gibi veriler -bir görev üstlenmiş olsun ya da olmasın- Kastallânî'nin, takriben 900'lü yıllardan (1495'ten) vefatına kadar (ö. 923/1517) esas meşgalesinin eser telifi olduğuna işaret etmektedir.

Mezhebi

Kastallânî, teracim eserlerinin tamamında "eş-Şâfiî" nisbesiyle takdim edilmiştir. Ancak Gazzî, el-*Kevakibü's-sâire*'de, yine el-*Mevâhib*'den bazı bahisleri (tercihleri) delil göstererek Kastallânî'nin bazı konularda Mâlikî Mezhebi'ni seçtiğini iddia etmektedir.[187]

Kastallânî'nin mezhebi ile ilgili *el-Mevâhib* adlı eserinden yola çıkarak bir araştırmaya girişti̇ğimizde şöyle bir tablo ile karşılaşmaktayız. Kastallânî eserde fıkhî bahislere sıkça değinmiş, konuları Şâfiî mezhebi başta olmak üzere diğer mezheplerin görüşlerini de ele alarak zengin detaylarla ele almıştır. Bu bağlamda Şâfiîlik dışında Hanefî fıkhı önde olmak üzere Mâlikî ve Hanbelî fıkhının görüşleri de kısmen yer almıştır.[188] Genel manada Şâfiîliğin dışına çıktığına delalet eden bir ifadeye rastlanmaz. Kastallânî'nin eserlerindeki Eş'arî kelamı ve Şâfiî fıkhına dair kaynak ve âlimlere atıfların çok olması,[189] İmam-ı Şâfiî'den açık olarak "imamımız" şeklinde bahsetmesi,[190] Şâfiî mezhebi hakkında "mezhebimiz"[191] ifadesini kullanması onun esas manada "Şâfiî-Eşarî" çizgide olduğunu göstermektedir. Bu noktalardan hareketle Gazzî'nin sözlerinin, Kastallânî'nin Mâlikîliğin (Medîne'nin Mekke'den üstün oluşu gibi) bazı görüşlerine yakınlık gösterdiği ve yer yer mezhebin tesiri altında kaldığı şeklinde anlaşılması isabetli olacaktır.

Tasavvufî Yönü

Tasavvufî hareketliliğin oldukça yoğun olduğu bir coğrafya ve zaman diliminde yaşayan Kastallânî'nin, çağdaşı olan bazı sûfîlerle yakın ilişki kurduğu bilinir. Kastallânî'nin bazı eserlerinde tasavvufi konuları müstakil olarak işlediği (örn. *İlhâmu's-sâdır*), sûfî şahsiyetleri ele alan eserler yazdığı (*er-Ravzu'z-zâhir fî menâkıbi'ş-Şeyh Abdulkâdir*) ve bazı eserlerinde de

[187] Gazzî, I, 129.
[188] Kastallânî, *el-Mevâhib*, II, 318, 421, 453. Eserin özellikle son cildi gerek fıkıh kaynakları ve atıfları gerekse müellifin tercihleri bakımından örnek teşkil edebilecek iktibaslar içermektedir.
[189] Kastallânî, *el-Mevâhib*, II, 304, 318, 358, 395, 413, 685.
[190] Kastallânî, *el-Mevâhib*, II, 546. Ayrıca bk. M. Sait Uzundağ, Kastallânî (158-923/1448-1517) ve İrşâdü's-sârî İsimli Eserinin Hadis Şerhçiliği Açısından İncelenmesi, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, s. 268-311.
[191] Kastallânî, *el-Mevâhib*, I, 411.

tasavvufî bahislere yer verdiği görülmektedir.[192] Nitekim incelemekte olduğumuz eserde de müellifimizin, Mısır'da oldukça geniş bir müntesip kitlesine sahip olan "Şâzelîlik" ile içli dışlı olduğuna dair kayda değer temaslar bulunmaktadır.

Gazzî Kastallânî'nin biyografisinde onun tasavvufla irtibatına dikkat çekmiş ve 'Kastallânî'nin tasavvufa itikadının tam olduğunu' ifade etmiştir.[193] Kastallânî eserinde tasavvufî konulara da zaman zaman yer vermekte bazı sûfî isim ve eserleri referans göstererek uzun nakillerde bulunmaktadır.[194] Diğer yandan Kastallânî'nin sûfî isimlerle kurduğu ilişkiler üzerinden de bazı çıkarımlar elde etmek mümkündür. Bu bağlamda Kastallânî'nin birer Şâzelî şeyhi olan İbrahim el-Metbûlî (ö. 880/1475) ve Zerrûk (ö. 899/1493) ile olan yakınlığını zikretmek gerekir.[195] Kastallânî'nin, bilhassa Şâzelî meşâyihinden olan ve Şâzelîliğin 'Metbûliyye' kolunun kurucusu olarak bilinen İbrahim el-Metbûlî ile dostluk kurduğunu hocası Sehâvî dile getirmektedir.[196] Kastallânî'nin eserinde Metbûlî'den hususen "şeyhim"[197] ve "örneğim, gözümün gözbebeği"[198] şeklinde bahsetmesi ise Şâzelîlik'le olan bağının açık bir göstergesidir.

Kastallânî'nin gerek eserindeki bahisler gerekse bazı sûfî simalar için kullandığı ihtiram ve muhabbet cümleleri de onun, genelde tasavvufî yönünü, özelde ise Şâzeliyye ile olan bağını daha sağlam teşhis etmemize yardımcı olmaktadır. e*l-Mevâhib*'de rastladığımız, Şâzelîlik'in kurucusu Ebü'l-Hasen eş-Şâzelî[199] (ö. 656/1258) hakkında "üstâz"; İbn Atâullah el-İskenderî hakkında (ö. 709/1309) "ârifü'l-kebîr",[200] "imâmü'l-ârifîn" demiş olması ve onun için "Allah bize onun yolunun zevkini tattırsın" şeklinde duada bulunması;[201] Şâzelî meşâyihinden olan Ali b. Vefâ hakkında ise "seyyidî", "ârifü'r-rabbânî", "sâhibü'l-meârif" gibi ifadeler kullanması bu anlamda önemlidir.[202]

[192] Kastallânî, *el-Mevâhib*, II, 359-360, 373-375, 384, 608, 672.
[193] Gazzî, I, 128.
[194] Sayfa II, 669-672'de yer alan bir örnekte Hz. Peygamber'in uyanıkken görülebilmesi ve onunla irtibat kurulabilmesi konusunda sûfî şahsiyetlerin hikayelerine yer verilmektedir. Kastallânî bu gibi tartışmalı nakillere yer vermekle birlikte genellikle bahsin sonunda konu ile ilgili görüşleri de sıralamakta ve okuyucuyu bilgilendirmektedir.
[195] Kastallânî'nin, Şâzeliyye'nin "Zerrûkıyye" kolunun kurucu olan Ahmed Zerrûk'un (ö. 899/1493) müridleri arasında anıldığı da görülmektedir. bk. Kadir Özköse, "Ahmed Zerrûk, Hayatı ve Tasavvufî Düşüncesi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, cilt. XII, sayı. 2, s. 155; Derya Baş, "Zerrûk", *DİA*, XXXXIV, 298.
[196] Sehâvî, II, 104.
[197] Kastallânî, *el-Mevâhib*, II, 375, 384.
[198] Kastallânî, *el-Mevâhib*, II, 384.
[199] Ebü'l-Hasen eş-Şâzelî, Mısır'da geniş bir müntesip kitlesine sahip olan Şâzeliyye tarikatinin kurucusudur.
[200] Kastallânî, *el-Mevâhib*, IV, 314.
[201] Kastallânî, *el-Mevâhib*, III, 298. (أذاقنا الله من حلاوة مشربه)
[202] Kastallânî, *el-Mevâhib*, I, 83; II, 225; 439, 438, 489; IV, 504-5.

el-Mevâhib'de bazı vasıflarına işaret ederek Şâzelîliği metheden Kastallânî[203], hususî bir muhabbet duyduğu fark edilen Ali b. Vefâ'nın görüş ve şiirlerine de eserinde sıkça yer vermiştir.[204]

Kastallânî'nin *el-Mevâhib*'inde bazı tasavvufî kaynaklara da atıflarda bulunduğu görülür. Meşhur tasavvuf kaynaklarından Abdülkerim el-Kuşeyrî'nin (ö. 465/1072) *er-Risâle*'si, Şehâbeddîn es-Sühreverdî'nin (ö. 632/1234) *Avârifu'l-Meârif*'i ve İbn Atâullah el-İskenderî'nin (ö. 709/1309) *Letâifü'l-minen*'i ve *et-Tenvîr*'i, Muhâsibî'nin (ö. 243/857) *el-Kasd ve'r-rücû*'u, İbn Kayyim el-Cevzî'nin *Medâricü's-sâlikîn*'i, İzzeddin İbn Abdüsselam'ın (ö. 660/1262) *Şeceretü'l-meârif*'i gibi eserlerin yanı sıra Ebü'l-Leys es-Semerkandî (ö. 373/983) gibi işârî tefsir sahiplerinin tefsirlerinden faydalanmakta, Ma'rûf el-Kerhî (ö. 200/815), Ebü'l-Abbâs el-Harrâr (ö. 620/1223), Ebü'l-Abbâs el-Mürsî (ö. 685/1287) ve Kutbüddîn Kastallânî (ö. 686/1287) gibi bazı âriflerin sözlerine yer vermektedir.[205] Kastallânî'nin ayrıca büyük sûfîlerden Abdulkâdir el-Geylânî üzerine müstakil bir eser kaleme aldığını da unutmamak gerekir.

Kastallânî'nin bir şeyh-mürîd ilişkisi içinde bulunup bulunmadığı açık bir şekilde dillendirilmemekle birlikte şimdiye dek verdiğimiz bilgiler onun tasavvufî yönünü ortaya koymaktadır. Kastallânî'nin *el-Mevâhib*'de Şâzelî meşâyihine duyduğu muhabbeti ifade etmiş olması ve eserinde tasavvufî görüş ve şahsiyetlere yaptığı atıflar itibara alındığında, onun genel olarak tasavvufla, özelde ise Şâzelîlikle kuvvetli bir bağının olduğu açıkça müşahade edilmektedir.

[203] *el-Mevâhib*, II, 374-5. Bir örnek verecek olursak; eski ve yıpranmış kıyafetler yerinde düzgün ve güzel kıyafetlerin tercihi konusunda Kastallânî, Ali b. Vefâ'nın görüşlerine genişçe yer vermekte ve Şâzelîliğin bu konudaki tavrını methetmektedir. bk. *el-Mevâhib*, II, 438-439.
[204] *el-Mevâhib*, II, 374-5, 489, 608; IV, 504.
[205] Örnek için bk. *el-Mevâhib*, II, 225, 236, 359, 360, 367, 373, 438, 439, 608, 672, 675; III, 11-12, 295, 309.

Fizikî Özellikleri ve Şahsiyeti

Kastallânî, uzun boylu, güzel yüzlü, hareketli, sesiyle dikkat çeken, aynı zamanda hassas bir bünyeye sahip olmasından dolayı sık hastalanan biri olarak nitelendirilmiştir.[206] Kastallânî'nin şahsiyeti hakkında biyografilerde yer alan bilgiler genel itibariyle onun âlim, faziletli, saygın, mütevazı ve makbul bir kişiliğe sahip olduğu yönünde birleşir. Hocası Sehâvî, Kastallânî'yi "kanaatkâr, dindar, faziletli, mütevazı, zâhit, güzel ahlâk sahibi, cana yakın, geçimli biri" olarak tarif etmiştir.[207] Gazzî'nin eserinde Kastallânî'nin; "insanlarla mütalaa, telif, ders ve ibadet haricinde az görüşen, fâzıl, dindar, iffet sahibi" bir kimse olduğu nakledilmekte; "yüksek fazilet sahibi", "insanların dünyaya karşı en tok gözlü olanı", "hakka bağlı" ve "bir eksik ya da hatasını göstereni dahi seven" biri olarak tasvir edilmektedir.[208]

Kastallânî, hocaları ve ilim sahipleriyle olan ilişkilerinde de hürmetkâr ve hatırşinas bir kişilik ortaya koymuştur. Kendisinden icâzet alması ve yaşça küçük olmasına rağmen Cârullah b. Fehd'e (ö. 954/1547) ilmine hürmeten saygı göstermesi, o varken kendi makamına oturmaması[209] gibi nakiller onun ilme ve ilim sahiplerine duyduğu saygıyı aksettiren örneklerdir. Cârullah b. Fehd'in, Kastallânî'nin hocası Necmeddîn b. Fehd'in torunu olduğu düşünüldüğünde söz konusu hatıra, Kastallânî'nin hocasına duyduğu saygı ve vefayı ihsas eden bir örnek olarak da dikkat çekecektir. Onun, devrin meşhur simalarından Celâleddîn es-Süyûtî (ö. 911/1505) ile yaşadığı anlaşmazlığın akabinde huzursuzluk duyarak gönül almak amacıyla Süyûtî'nin şehir dışındaki evine kadar gitmesi de[210] iyi niyetine delil kabul edilebilir.[211] Tevazu ve güzel geçimiyle kabul gören ve sevilen[212] Kastallânî'nin beklenmedik bir şekilde vefat etmesinin halk arasında büyük üzüntüye sebep olduğu,[213] devrin bir diğer ilim merkezi olan Dımaşk'ta gıyabında cenaze namazı kılındığı bilinmektedir.[214] Kastallânî'nin insanlarla ölçülü ve iyi ilişkiler kurmaya özen gösteren, kibir ve müstağnilikten uzak bir tabiata sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Kastallânî'nin en çok dile getirilen ahlâkî yönlerini; iffet, tevazu ve cana yakınlığı teşkil eder. Kendi eserlerinde de tevazuunu hissettiren ibarelerine rastladığımız[215] Kastallânî'nin, halk nazarında şöhret elde etmiş olmasına rağmen gurur ve kibre kapılmadığına bizzat hocası Sehâvî

[206] Sehâvî, II, 104; İbn Şemmâ, I, 197; Gazzî, I, 128. Uzun yıllar çektiği halsizlik rahatsızlığından nasıl kurtulduğu ile ilgili bir hatırasına *el-Mevâhib*'de yer vermektedir. bk. *el-Mevâhib*, IV, 595.
[207] Sehâvî, II, 104; İbnü'ş-Şemmâ, I, 197.
[208] Gazzî, I, 128
[209] Şevkânî, s. 71.
[210] Ayderûsî, s. 166; Kâtib Çelebî, II, 1897; İbnü'l-İmâd, X, 170; Kettânî, II, 970.
[211] Kettânî, II, 970.
[212] Gazzî, I, 129; Sehâvî, II, 104.
[213] Gazzî, I, 129.
[214] İbn Tolun, 363; Gazzî, I, 129.
[215] Kastallânî, *el-Mevâhib*, I, 45. Ayrıca farklı örnekler için bk. Kastallânî, *Letâifü'l-işârât*, neşredenin girişi, s. 33.

şahitlik etmektedir.[216] Onun icap etmedikçe toplum içine çıkmayan bir yapıya sahip olması[217] sade ve gösterişten uzak bir hayat sürdüğüne delil kabul edilebilir. Mesleği gereği sürekli göz önünde bulunduğunu düşündüğümüzde Kastallânî'nin vasıflarıyla örnek bir kişilik sergilediği; dindarlığı ve ahlâkıyla insanlar arasında seçkin bir mevki edindiği anlaşılmaktadır.

Vefatı

Kastallânî, 923 yılında, Muharrem'in 7. günü, perşembeyi cumaya bağlayan gece (30 Ocak 1517), Kâhire'de[218] vefat etmiştir.[219] Dönemin tarihçilerinden İbn İyâs (ö. 930/1524), Memlük tarihine dair önemli bir kaynak olan "*Bedâiu'z-zühûr*" isimli eserinde Kastallânî'nin vefatına: "Bu ayda (Muharrem) Şeyh Şehabüddîn el-Kastallânî vefat etti. Kendisi hadis ilminde allâme idi. Şüphesiz halk arasında büyük bir nâmı vardı…" şeklinde yer vermektedir.[220]

Kastallânî'nin ölüm nedeni hakkında Gazzî, Bedreddîn el-Alâî'den[221] (ö. 942/1535) nakille bazı ayrıntılara yer vermiştir. Buna göre Kastallânî bineği üzerinde bulunduğu bir sırada, sevdiği bir dostunun[222] ölüm (boynunun vurulduğu) haberini almış ve bu haber sebebiyle üzüntüden felç geçirmiştir. Bu esnada bineğinden de düşen Kastallânî baygın vaziyette evine kadar taşınmış, iki-üç gün içinde de vefat haberi gelmiştir.[223]

Kastallânî'nin vefatı aynı zamanda, 23 Ocak 1517'de yapılan Ridâniye Savaşı sonrası Yavuz Sultan Selim'in Mısır'a girdiği tarihlere rastlar.[224] Vefatı halkta büyük bir üzüntüye sebep olmuş, naaşı ise 7 Muharrem 923 (30 Ocak 1517) tarihinde, el-Ezher Camii'nde kılınan cenaze namazının ardından evinin yakınlarındaki Medresetü'l-Ayniyye'nin avlusuna; kendisi gibi Buhârî şârihi olan Bedreddîn el-Aynî'nin (ö. 855/1451) kabrinin yanına defnedilmiştir.[225] Ayrıca bir hafta sonra Dımaşk'ta, Emevî Camii'nde, Kastallânî (ve o tarihlerde vefat etmiş başka âlimler[226]) için

---

[216] Sehâvî, II, 104.
[217] Gazzî, I, 128.
[218] İbnü'ş-Şemmâ, I, 198; Ayderûsî, s. 164; İbnü'l-İmâd, X, 170; Zürkânî, I, 5; Şevkânî, I, 71. Ayrıca Kastallânî'nin vefatı ile ilgili, kamerî ay hesabı kaynaklı bir ihtilaf olmak üzere Gazzî, Alâi'den naklen "8 Muharrem Cuma" tarihine işaret etmiş ise de (Gazzî, I, 129) doğrusu "7 Muharrem Cuma" şeklindedir.
[219] Gazzî, I, 129; İbnü'l-İmâd, X, 171.
[220] İbn İyâs, V, 157; Serkîs, *Mu'cem*, II, 1511.
[221] Müellifin *Târîhu'l-Alâî* diye bilinen ve günümüze ulaşmamış bir eseri bulunmaktadır. Söz konusu bilgiler de bu eserden ya da ondan intikal eden rivayetlerden alınmış olmalıdır.
[222] Gazzî, I, 129. Gazzî, adı geçen kişiyi Sultan Gavri'nin dostu İbrahim b. Ataullah el-Mekkî şeklinde zikretmiş ancak hakkında bilgi vermemiştir. Ataullah el-Mekkî ve Kastallânî ile olan alakası hakkında bir bilgiye rastlayamadık.
[223] Ayderûsî, 164; Gazzî, I, 129; Zürkânî, I, 5.
[224] Ali Paşa Mübarek, *el-Hıtat-ı tevfîkiyyeti'l-cedîde*, VI, 11; Serkîs, *Mu'cem*, II, 1511-1512; Bedir Seyyid, "Kastallânî", *el-Mevsûatü'l-Arabiyyeti'l-âlemiyye*, XV, 377.
[225] Ayderûsî, 164; Gazzî, I, 129; Zürkânî, I, 5.
[226] Gıyabî cenaze namazında adı geçen diğer kişiler; Burhan el-Kerekî, Abdurrahman Mukrî es-Sâlihî, Burhan et-Tarablusî, Burhan b. Ebû Şerîf eş-*Şâfiî*'dir. bk. İbn Tolun, *Müfâkehetü'l-hillân fî havâdisi'z-zamân*, s. 363.

gıyâbî cenaze namazı kılınmıştır.[227] Kastallânî'nin kabri günümüzde de aynı yerinde bulunmaktadır.

2. Kastallânî'nin Eserleri

Kastallânî'nin önemli özelliklerinden birini şüphesiz onun telif yönü teşkil etmektedir. Üslubu, konuları işleyişi ve eserlerinin tasnif ve tertibi açısından takdir gören Kastallânî, özellikle *el-Mevâhib* ile ön plana çıkmış, ilk ciddi telifi olmasının da etkisiyle kendisine "sâhibü'l-Mevâhib" denmiştir. *İrşâdü's-sârî* ve *Letâifü'l-işârât* da müellifin zikredilen diğer şöhretli eserleridir.

Şu ana dek yapılan ilmî çalışmalarda Kastallânî'ye ait eserlerin tam bir tesbitinin yapılmadığı görülmektedir. Araştırmalarımıza göre Kastallânî'nin kırâat, hadis, siyer, teracim alanları başta olmak üzere çeşitli alanlarda toplam 38 adet eseri bulunmaktadır. Bu eserlerden on üç tanesi günümüze ulaşmamış diğerleri ise -biri büyük ölçüde eksik olmak üzere- günümüze ulaşmıştır. Kaynaklarda bu eserlerin dışında başka bazı eserlerin de yanlışlıkla Kastallânî'ye nisbet edildiği görülmektedir. Ayrıca kendisine nisbet edilmekle birlikte âidiyeti konusunda şüphe barındıran eserler de mevcuttur. Söz konusu eserlerden günümüze ulaşanlar, ait olduğu ilim dalına göre aşağıda tasnif edilmiştir. Diğer eserler ise ilgili başlıklar altında ele alınacaktır.

Kırâat

Letâifü'l-işârât li-fünûni'l-kırâ'ât

(لطائف الإشارات لفنون القراءات)

İbnü'ş-Şemmâ'ın adından bahsettiği eser,[228] Kastallânî'nin önemli teliflerinden biridir. Kırâat ilmine dair muhtevası ve kapsamlı bilgiler ihtiva etmesiyle dikkat çeken eser, on dörtlü kırâat tasnifi üzerine yazılmış hacimli bir telif olup yüz'ün üzerinde kaynaktan faydalanılarak kaleme alınmıştır.[229] Alanında oldukça önemli görülen eser, iki ana bölümden meydana gelir. Birinci bölümde: isnad, harflerin mahreç ve sıfatları, vakıf ve ibtidâ, fasıllar ve âyet sayıları, resm-i hat, istiâze ve tekbir konularının yanı sıra tilavet âdâbı, Kur'ân okumanın fazileti, Mekkî ve Medenî sûreler, yedi harf hadisi, meşhur hafızlar, kırâatin kabul şartları, Kur'ân'ın tedvininin yanı sıra kırâat imamlarının biyografilerine yer verilmiş ve tecvid konuları işlenmiştir. İkinci bölümde ise

[227] İbn Tolun, s. 363; Gazzî, I, 129.
[228] İbnü'ş-Şemmâ, I, 197; Kâtib Çelebi, II, 1551-1552; Bağdatlı İsmâil Paşa, I, 139; Brockelmann, *GAL* Supl., II, 79.
[229] Kastallânî, *Letâifü'l-işârat*, neşredenin girişi, I, 66.

tek tek sureler ele alınarak kırâat farklarına işaret edilmiştir.[230] Eser ayrıca şâz ve ferd bazı rivayetlere yer vermesiyle de bilinmektedir.[231] *Keşfü'z-zunûn*'da, "eserin çok faydalı olduğu" ve "büyük-küçük her bilgiyi ihtiva ettiği" belirtilmektedir.[232]

Kitap tek cilt olmak üzere, (kitabın kırâat farklarını işleyen diğer ciltleri hariç) Kahire'de 1392 (1972) yılında neşredilmiş, 2013 (1434) yılında da Suudî Arabistan Evkaf ve İslamiye Nezareti tarafından (Merkezü'd-Dirâsâti'l-Kur'aniyye*)* on cilt olarak tahkikli neşri yapılmıştır. Ayrıca eserin Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde "34 Dev Mer 94-18759" arşiv numarası ile ve Süleymaniye'de, Esad Efendi, Fatih, Süleymaniye, Nurosmaniye ve üç cilt olmak üzere Fazıl Ahmed Paşa bölümlerinde kayıtlı muhtelif nüshaları bulunmaktadır.

Fethü'd-Dânî min kenzi Hırzı'l-emânî (Şerhu'ş-Şâtıbiyye)

(فتح الداني من كنز حرز الأماني)

Amr ed-Dânî'nin *et-Teysîr fi'l-kırâati's-seb'* adlı eserini manzum hale getiren Kasım b. Firruh eş-Şâtıbî'nin *Hırzü'l-emânî* (*eş-Şâtıbiyye*) adıyla bilinen eserinin şerhidir. Sehâvî'nin *Şerhu'ş-Şâtıbîyye* şeklinde zikrettiği eseri[233], İbnü'ş-Şemmâ' yukarıda geçen adıyla kaydetmiştir.[234] Eser, *Şerhu'ş-Şâtıbiyye* ve *Ceniyyü'd-Dânî* adlarıyla da bilinmektedir.[235] Eser hakkında bilgi veren Sehâvî, eserin *eş-Şâtıbiyye* şerhi olduğunu; İbnü'l-Cezerî'den yapılan ilavelerle ve dikkat çekici bilgilerle zenginleştirildiğini, ayrıca eserin başka şerhlere ihtiyaç duyurmayacak kadar iyi bir eser olduğunu ifade etmektedir.[236] Kastallânî eserinde, *et-Teysîr*'e de atıflarda bulunmaktadır.

Eser'in, Ankara Millî Kütüphane'de 1034 (1624) yılında istinsah edilen 166 varaklık bir yazma nüshası (133a-300a) mevcuttur.[237] Söz konusu nüshanın sonundaki ferağ kaydında eserin 913 (1507) tarihinde yazıldığı kaydedilmiştir.[238]

el-Leâli's-seniyye fî Şerhi'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye (el-'Ukûdu's-seniyye)

(اللآلئ السنية في شرح المقدمة الجزرية)

[230] Kastallânî, *Letâifü'l-işârat*, neşredenin girişi, I, 61-63.
[231] Kastallânî, *Letâifü'l-işârat*, I, 169.
[232] Kâtib Çelebî, I, 1551-1552.
[233] Sehâvî, II, 104.
[234] İbnü'ş-Şemmâ, I, 197.
[235] Gazzî, I, 129.
[236] Sehâvî, II, 104.
[237] Https:// www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=90313 (15/07/2019).
[238] Kastallânî, *Fethü'd-dânî*, Ankara Milli Kütüphane, nr. 55 Hk 199/II, 300a.

Sehavî'nin *el-Ukûdu's-seniyye fî şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyy*e şeklinde kaydettiği[239] eser *Şerhü'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye* adıyla da bilinmektedir. *Keşfü'z-zunûn*'da, iki ismiyle farklı eserler gibi kaydedilmiştir.[240] İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) tecvid ilmine dair manzum eseri olan *el-Mukaddimetü'l-Cezeriyye*'ye şerh olarak yazılmış olup 875/1470 yılında tamamlamıştır.[241] Kitap, harflerin mahreçleri, sıfatları, tecvid öğrenmenin farz oluşu gibi hususlara değindikten sonra tecvid konularını ele almıştır. Eserin güncel bir neşri *Şerhü'l-Kastallânî ale'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye* başlığıyla Fergali Seyyid Arbâvî tarafından yapılmıştır.[242] Eserin çeşitli neşirleri de bulunmaktadır.

el-Müstetâb fî't-tecvîd (Hidâyetü'l-kurrâ')

(المستطاب في التجويد)

Kaynaklarda adına yer verilmemiş olan eser, kırâat-ı aşere (on kırâat) üzerine yazılmış bir tecvit kitabıdır. Kastallânî kitabın başında, eserin *el-Hırzu'l-emânî* ve *et-Teysîr*'den daha zengin ve *en-Neşr* ve *Tahbîru'n-neşr*'den daha faydalı olduğunu söylemektedir.[243] Eser on kırâat imamını kısa bilgilerle tanıtarak başlar. Ardından "istiâze, besmele, Fâtiha Sûresi'nin kırâati, idgâm ve ızhâr, harflerin mahreç ve sıfatları…" gibi tecvid konularına yer verir. Kitap Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye tarafından Seyyid Yusuf Ahmed'in tahkikiyle neşredilmiştir.[244]

Hadis

İrşâdü's-sârî fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî

(إرشاد الساري في شرح صحيح البخاري)

Kastallânî'nin, Buharî'nin (ö. 256/870) *Sahih-i Buhârî (Câmi'u's-sahîh)* isimli eserine yazdığı meşhur şerhidir.[245] Kastallanî bu eseri vefatından 7 yıl önce (916/1510) tamamlamıştır.[246] İbn Hacer'in *Fethü'l-bârî* ve Aynî'nin *Umdetü'l-kârî*' isimli şerhleriyle birlikte üç meşhur Buhârî şerhi içinde anılan[247] eserin kıymetine dair Kâtib Çelebi, bazı seleflerinin Buhârî'ye layık bir şerhin

[239] Sehâvî, II, 104; İbnü'ş-Şemmâ, I,197.
[240] Kâtib Çelebî, II, 1534 / II, 1799. Ayrıca eserin *Ukûdu's-seniyye* şeklinde kayıtlı bir nüshası için bk. http://www.al-furqan.com/our_is_item/manid/611255/groupid/0 (15/07/2019).
[241] Kastallânî, *Şerhü'l-Kastallânî ale'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, 331.
[242] Kastallânî, *Şerhü'l-Kastallânî ale'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, (nşr. Fergalî Seyyid Arbâvî), Cîze-2009.
[243] Kastallânî, *el-Müstetâb fi't-Tecvîd*, 44. Adı geçen eserler Şatıbî, Ebû Amr ed-Dânî ve İbnü'l-Cezerî'nin eserleri olup kırâat ilminin önemli kaynaklarındandır.
[244] Kastallânî, *el-Müstetâb fî't-tecvîd*, 368.
[245] İbnü'ş-Şemmâ, I, 197.
[246] Serkis, *Mucem*, II, 1511.
[247] İsmâil Lütfü Çakan, s. 192.

yokluğundan dem vurarak 'Buhârî'nin şerh edilmesi ümmetin boynuna borçtur' dediklerini, fakat yukarıda adı geçen iki şerh ile *İrşâdu's-sârî*'nin yazılmasıyla bu borcun edâ edildiğini zikreder.[248] Buhârî'nin farklı nüshalarına atıfta bulunması yönüyle diğer şerhlerden üstün görülen eser,[249] rivayet farklarına dair taşıdığı işaretlerle dikkat çekmektedir.[250] Kullanışlılığı yönüyle "öğretmen kitabı" olarak da tavsif edilen *İrşâdü's-sârî*'nin[251] güncel neşirleri ve muhtelif kütüphanelerde pek çok yazma nüshaları mevcuttur. Kettânî, Eserin Kastallânî tarafından kaleme alınan fakat tamamlanamayan bir muhtasarından bahsetmektedir.[252]

Minhâcü'l-ibtihâc bi-şerhi Müslim b. Haccâc

(منهاج الإبتهاج بشرح مسلم بن حجاج)

İrşâdü's-sârî'den sonra *Sahih-i Müslim*'i de şerh etmeye başlayan Kastallânî, eseri tamamlayamamıştır.[253] *Keşfü'z-zunûn* ve *Hediyyetü'l-'ârifîn*'de eserin yarısına kadar sekiz cilt olarak yazıldığı kayıtlıdır.[254] Nüshalarına tesadüf edilmeyen eserin birinci cildi Yale Üniversitesi Kütüphanesi kayıtlarında görünmektedir.[255] Eserin diğer ciltleriyle ilgili bir bilgiye ise rastlanmamıştır.

Tuhfetü's-sâmi' ve'l-kârî bi-hatmi Sahîhi'l-Buhârî (..huceci'l-Buhârî)

(تحفة السامع و القارئ بختم صحيح البخاري)

Sehâvî'nin, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*'de eserin ismini zikretmektedir.[256] Kastallânî eserinin ismini *el-Mevâhib*'de *Tuhfetü's-sâmi' ve'l-kârî bi-hatmi huceci'l-Buhârî* şeklinde zikretmektedir.[257] Buhârî'nin *Câmiu's-Sahîh*'inde son hadis olarak yer alan; "İki söz vardır ki dile hafif, mîzanda ağır, Rahman'a sevimlidir" şeklinde başlayan hadis üzerine kaleme alınmıştır. Eser, söz konusu hadisin senet ve rivayet yönünü, neden son hadis olarak tercih edildiğini, hadis metninin dil yönünden tahlilini ve hadisin manasını incelemektedir.[258] Eserin tesbit edilen tek nüshası Beyazıt Kütüphanesi'nde (nr.7951/8) bulunmaktadır. Ayrıca, *el-Kelâm mâ hateme bihi'l-İmâmu'l-Buhârî*

[248] Kâtib Çelebi, I, 640-641.
[249] Yaşar Kandemir, "Câmiu's-Sahîh", *DİA*, VII, 121.
[250] İsmâil Lütfü Çakan, 198.
[251] İsmâil Lütfü Çakan, s. 198.
[252] Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 968.
[253] Şevkânî, I, 71; Bağdatlı İsmâil Paşa, I, 139.
[254] Kâtib Çelebi, I, 558, Bağdatlı İsmâil Paşa, I, 139; Ayrıca bk. Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, II, 968.
[255] http://orbexpress.library.yale.edu/vwebv/holdingsInfo?bibId=3846252 (15/07/2019).
[256] Sehâvî, II, 104; İbnü'l-İmâd, 170.
[257] Kastallânî, *el-Mevâhib*, III, 315.
[258] Gözün, s. 30-31.

sahîhuhû şeklinde kaydedilen ve hakkındaki izahattan aynı esere ait olduğu anlaşılan başka bir nüshası da Kudüs'te, el-Mektebetü'l-Hâlidiyye'de kayıtlıdır.[259]

Tenbîhü's-sâmi' ve'l-kârî ale'l-es'ileti ve'l-ecvibeti müte'allakaten bi-Sahîhi'l-Buhârî

(تنبيه القاري على الأسئلة و الأجوبة متعلقة بصحيح البخاري)

Adından, *Sahih-i Buhârî* üzerine bazı meselelere açıklık getirdiği anlaşılan eserin tesbit edebildiğimiz tek nüshası Kudüs'te, el-Mektebetü'l-Hâlidiyye'de kayıtlı olup 10 sayfalık küçük bir risâle suretindedir. Söz konusu kayıtla ilgili düşülen notta eserin hadis usulüne dair (mustalahu'l-hadîs) bir risâle olduğu ve Kastallânî'ye âidiyetinin muhtemel olduğu not düşülmüştür.[260]

Menâhicül-hidâye li-me'âlimi'r-rivâye

(مناهج الهداية لمعالم الرواية)

Eser İbnü'l-Cezerî'nin "*el-Hidâye ilâ me'âlimi'r-rivâye*" (*el-Bidâye fî me'âlimi'r-rivâye*) isimli hadis usulüne dair manzum eseri üzerine yazılmış bir şerh olup 917/1511 yılında kaleme alınmıştır.[261] Eserin yaklaşık yüz varaklık bir nüshası Ankara Milli Kütüphane'de (01 Hk 982/1)[262] ve başka bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde Karaçelebizade Bölümünde (nr.39) kayıtlıdır.

Erba'ûne Hadîs

(أربعون حديث)

Eser, küçük bir hadis mecmuası olup Ahmed bin Hanbel'in *el-Müsned*'inde yer alan sülâsî senetli hadislerden derlendiği anlaşılan bir kırk hadis tertibidir.[263] Eserde hadisler sadece metin ve senetleriyle birlikte yer alır. Eserin tesbit edebildiğimiz tek nüshası Ankara Milli Kütüphane'de (nr. 06 Mil Yz FB 139/3) kayıtlı olup yedi varak (50b-56a) hacmindedir.[264]

ed-Derârî fî tertîbi ebvâbi Sahîhi'l-Buhârî

(الدراري في ترتيب ابواب صحيح البخاري)

---

[259] *Fihrisü'l-mahtûtâti'l-Mektebeti'l-Hâlidiye*, (nşr. Nazmi el-Cuabe-Hıdır İbrahim Selame), London 2006/1427, s. 131. Ayrıca bk. http://www.al-furqan.com/our_is_item/manid/578855/groupid/34425 (15/07/2019).
[260] *Fihrisü'l-mahtûtâti'l-Mektebeti'l-Hâlidiye*, s. 130.
[261] Kastallânî, *Letâifü'l-işârat*, neşredenin girişi, I, 22; Hüseyin Algül, "Kastallânî" *DİA*, XXIX, 584.
[262] http://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/manuscripts/catalog/details/203570 (15/07/2019).
[263] Kastallânî, *Erbaûne Hadîs*, Milli Kütüphane, Ankara, nr. 06 Mil Yz FB 139/3, 56a. Eser İbnü'l-İmâdî'nin Kastallânî'den rivayet izni aldığı eserler arasında geçmektedir. bk. Gazzî, II, 81.
[264] https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/manuscripts/catalog/details/201433 (15/07/2019)

Başlığından Buharî'nin bablarının tertibi üzerine yazıldığı anlaşılan eserle ilgili kütüphane kaydı olarak "Mahmûdiye Kütüphanesi" gösterilmiş (nr. 1700), müellif kaydı olarak da "Kastallânî" ibaresi düşülmüştür.[265] Eser hakkında başka bilgi bulunmamaktadır.

Siyer

el-Mevahibü'l-ledünniyye bi'l-minehi'l-Muhammediyye

(المواهب اللدنية بالمنح المحمدية)

Esere dair geniş bilgi ilgili başlık altında verilecektir.

Meşârikü'l-envâri'l-mudiyye fî Şerhi'l-Kevâkibi'd-dürriyye

(مشارك الأنوار المضية في شرح الكواكب الدرية)

Bûsırî'nin (ö. 695/1296) Hz. Peygamber'e (sav) yazmış olduğu meşhur nâtın[266] bir şerhidir. *Şerhu Kasîdetü'l-bürde* ve *Kitabu'l-envâr* isimleriyle de bilinen eserin adını Sehâvî *Meşârikü'l-envâri'l-mudiyye fî medhi hayri'l-beriyye* şeklinde kaydetmiş, kendisi dâhil olmak üzere pek çok kişinin bu eseri methettiğini belirtmiştir.[267] Eserin kırk varaklık bir nüshası (33b-73b) Süleymaniye Kütüphanesi Hüsnü Paşa bölümünde kayıtlıdır (nr.708/2). Ayrıca eserin, Beyazıt (nr.3539), Köprülü (nr.1304) ve Çorum Hasanpaşa İl Halk Kütüphanesi'nde (19 Hk 590/1)[268] kayıtlı çeşitli nüshaları bulunmaktadır.[269]

Hâşiyetü'ş-Şifâ'

(حاشية الشفاء)

Kâdî İyaz'ın *eş-Şifâ* isimli eserine Kastallânî'nin yazdığı bir hâşiye olduğu[270] Kastallânî'nin *el-Mevâhib*'de yer alan ifadelerinden anlaşılmaktadır.[271] Kastallânî *Letâifü'l-işârât*'ta[272] da eserinden bahsetmektedir. Eserin yazma nüshalarının Sarayevo Kadı Hüsrev

[265] Habeşî, I, 593; Kastallânî, *Letâifü'l-işârât*, neşredenin girişi, s. 48; Kettânî, III, 774.
[266] *Kasîde-i bürde* ve *Kasîde-i bür'e* diye bilinen eserin tam adı, "*el-Kevâkibü'd-dürriyye fî medhi hayri'l-beriyye*" şeklindedir.
[267] Sehâvî, II, 104.
[268] http://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/manuscripts/catalog/details/223889 (15/07/2019).
[269] Eserin başka nüshaları için bk. Kettânî", II, 861-862.
[270] Kastallânî, *Letâifü'l-işârât*, neşredenin girişi, I, 50.
[271] Kastallânî, *el-Mevâhib*, III, 16; III, 316.
[272] Kastallânî, *Letâifü'l-işârât*, IV, 1350.

(nr.3570)[273], Kâhire Dâru'l-kütüb'il Mısriyye (nr. 1884) ve Bağdad Reşit Ali Geylânî (nr. 401) kütüphanelerinde kayıtları yer almaktadır.[274]

Şerhu Şemâili'n-Nebî (Şerhu Şemâili't-Tirmîzî)

(شرح شمائل النبي)

Tirmîzi'nin (ö. 279/892) *eş-Şemâilü'n-nebî* adlı meşhur eseri üzerine yazılmış bir şerhtir.[275] Eserin kaynaklarda adı geçen bir nüshası Kâhire, Dâru'l-kütüb'il Mısriyye'de (nr.362) kayıtlıdır.[276]

el-Hâşiye alâ Şemâili'n-nebeviyye

(الحاشية على شمائل النبوية)

Tirmizî'nin Şemâilü't-Tirmizî adlı eserine yazılmış bir hâşiyedir. Eserin bir nüshası Kâhire, Dâru'l-kütüb'il Mısriyye'de (nr.488) kayıtlıdır.[277] Eserin, Şerhu Şemâili'n-nebî ile isim benzerliğinin olması (bazı hâşiyelerin şerh niteliğinde oluşu) iki eserin aynı olabileceği ihtimalini akla getirmektedir.

Terâcim

Fethu'l-mevâhibî fî menâkıbi'l-İmâm eş-Şâtıbî

(فتح المواهبي في مناقب الإمام الشاطبي)

Kastallânî biyografilerinin hemen hepsinde adı geçen eser[278] önde gelen kırâat âlimlerinden Endülüslü Kasım b. Firruh eş-Şâtıbî'nin biyografisini konu edinmektedir. Eserde "Şâtıbî'nin hal tercümesi, eserleri, bazı sözleri ve öğrencileri, yaşadığı dönemde görüştüğü âlimler, meşhur iki eseri olan *Kasîde-i lâmiyye* ve *Kasîde-i râiyye*'nin şerhleri, Şâtıbî'den icâzeti olan meşhur kişiler, Kur'an okumanın fazileti ile ilgili hadis-i şerifler" gibi başlıklar işlenmiştir.[279] Kastallânî'nin

[273] http://www.al-furqan.com/our_is_item/manid/1014458/groupid/0 (15/07/2019).
[274] *el-Fihrisü'ş-şâmil*, I, 255.
[275] Kettânî, II, 968; Brockelmann, *GAL Supp*., II, 79; M. Yaşar Kandemir, "eş-Şemailü'n-nebeviyye", *DİA*, XXXVIII, 499.
[276] Kettânî, I, 503. Ayrıca yine 'Kastallânî'ye nisbet edilen, Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya (nr.600) ve Molla Çelebi (nr.26) bölümlerine kayıtlı iki nüsha daha bulunmaktaysa da bu eserlerin Kastallânî'ye nisbetleri şüpheli görünmektedir. Söz konusu eserin Molla Çelebi nüshasında "Buhârî şârihi Kastallânî'ye ait olmadığı" özellikle belirtilmekte ve "Mîrşâh (Mîrekşâh) el-Kastallânî" adında başka bir müellife ait olduğu kaydedilmektedir. (Molla Çelebi, nr. 26, 383b).
[277] Harun Özbek, s. 35-36; Abdurrahman Halef, *İstidrâkât alâ târihi turâsi'l-arabî*, IV, 408-409. Bu eserin Kastallânî'nin aynı esere yazdığı şerhin olma ihtimali
[278] Kâtib Çelebi, I, 1235-1236; Bağdatlı İsmâil Paşa, I, 139.
[279] Kastallânî, *Fethu'l-mevâhibî*, neşredenin girişi 24.

Minhatü'l-minahi'l-mevâhibî (*Muhtasaru'l-fethi'l-mevâhibî*) adıyla eserin bir muhtasarını yazdığı da kaydedilmektedir.[280] Eserin otuz varaklık bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya bölümünde (nr. 59) kayıtlıdır. Ayrıca Kılıç Ali Paşa (nr. 1029), Mihrişah Sultan (nr. 335) bölümlerinde ve Ankara Milli Kütüphane'de (55 Hk 199/II) çeşitli nüshaları bulunan eserin güncel bir baskısı İbrahim b. Muhammed Cermî tarafından Amman'da neşredilmiştir.

en-Nûru's-sâtı' fî muhtasari'd-Dav'i'l-lâmi' (..fî a'yâni garni't-tâsi')

(النور الساطع في مختصر الضوء اللامع)

Sehâvî'nin, hicrî IX. (XV.) asırda yaşamış âlim ve meşhurların biyografilerini derlemiş olduğu *ed-Dav'ü'l-lâmi'* isimli biyografik eserinin muhtasarıdır. Kâtib Çelebi de *ed-Dav'ü'l-lâmi'* başlığı altında söz konusu eseri zikretmektedir.[281] Bağdatlı İsmail Paşa'nın da ayrıca zikrettiği eserin[282] bir nüshası Rabat'ta (Fas) Zâviyetü'l-Hamzaviyye'de bulunmaktadır (nr.120).[283]

Muhtelif Konularla İlgili Eserleri

Kastallânî'nin yukarıda yaptığımız tasnifin dışında kalan başka eserleri de bulunmaktadır. Vaaz ve irşattan tasavvufî bahislere kadar farklı konularda bu eserler şu şekilde sıralanabilir.

Levâmi'u'l-envâr (el-Envâr fî ed'iyeti ve'l-ezkâr)

(لوامع الأنوار في أدعية و الأذكار)

İlk olarak İbnü'ş-Şemmâ''ın adını zikrettiği eser[284], *Kitabu'l-envâr* ve *Levâmi'u'l-envâr* isimleriyle de bilinmekte olup[285] çeşitli dinî konulara ışık tutmayı amaçlayan ve konuları "lâmi'" adı verilen başlıklar altında ele alan hacimli bir kitaptır. Kastallânî bu eserini *el-Levâmi' fî ed'iyeti ve'l-ezkâri'l-cevâmi'* ismiyle ihtisar etmiş, onu da *el-Kabesü'l-levâmi'* adı altında yeniden muhtasar hale getirmiştir.[286] Şimdiye kadar üzerinde bir çalışma yapılmayan eserin Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi bölümünde kayıtlı (no: 421) 4 ciltten oluşan oldukça hacimli ve müzehheb bir yazması bulunmaktadır.

[280] Bağdadlı İsmâil Paşa, I, 139; Brockelmann, *GAL*, II, 87; Abdülkadir Şenel, "Kastallânî Ahmed b. Muhammed", *DİA*, XXIV, 584.
[281] Kâtib Çelebi, I, 1090.
[282] Bağdatlı İsmâil Paşa, I, 139.
[283] Abdülkadir Şenel, "Kastallânî Ahmed b. Muhammed", *DİA*, XXIV, 584.
[284] İbnü'ş-Şemmâ, I, 197.
[285] Kâtip Çelebi, II, 1568.
[286] Gazzî, I, 129; Bağdatlı İsmâil Paşa, I, 139.

Mesâlikü'l-hunefâ' ilâ meşâri'i's-salât 'ale'n-nebiyyi'l-Mustafâ

(مسالك الحنفاء الى مشاعر الصلاة على النبي المصطفى)

Katib Çelebi ve Bağdadlı İsmail Paşa'nın zikrettiği eser[287] Hz. Peygamber'e (sav) salâvat-ı şerife getirmenin önemi üzerine yazılmış olup *Ahzab Sûresi*'nin 56. âyetinin bir nevi tefsiri mahiyetindedir. 917 (1511) yılında yazılmıştır.[288] Eser ilgili âyeti meânî, usûl, kelâm, kırâat ilimleri yönünden ele alarak başlar. "Salâvatın anlamı, hükmü, fazileti, faydaları, semeresi" gibi konuları hadislerden ve fıkıhtan deliller getirerek işler. Kastallânî eserinde zaman zaman âlim ve âriflerin görüşlerine de yer vermiştir. Süleymaniye Kütüphanesi'nde eserin çeşitli nüshaları mevcuttur. Eserin güncel bir neşri Bessam Muhammed Barud tarafından yapılmıştır.

Fedâilü sıyâmi Ramazân

(فضائل صيام رمضان)

Kaynaklarda adı geçmeyen risalenin tesbit edebildiğimiz tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya bölümünde (nr. 1993-1994) kayıtlı olup iki bölümden meydana gelmektedir. İlgili kayıtta iki bölüm farklı iki risale olarak kaydedilmiş olmasına rağmen eseri, konuları arasındaki yakınlık sebebiyle iki bölümlü tek bir eser olarak değerlendirmek daha uygun görünmektedir. Hadislerin ağırlıkta olduğu birinci bölüm (1a-16b) konusu itibariyle; Bakara 183. âyet ve orucun fazileti; sahur, iftar ve teravih konuları üzerinedir. İkinci bölüm ise (18a-22b) birincinin devamı niteliğinde olup ramazan orucu tutmanın fazileti ve şevval orucunu konu edinmiştir.

Risâle fi ta'yîni'l-leyleti'l-letî ünzile fîhe'l-Kur'an

(رسالة في تعيين الليلة التي أنزل فيها القرأن)

Kaynaklarda ismi bulunmayan eserin bilinen tek nüshası, bir önceki başlıkta adı zikredilen risalenin devamı olmak üzere tek kitap halinde Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya bölümünde (nr. 1995-1996) mevcuttur. Risale iki başlık halinde yazılmıştır. Risalenin birinci bölümü (24b-36b) kadir gecesi üzerinedir. İkinci bölümde ise (37b-46b) kadir gecesinin tesbiti konusu işlenmiştir. İki farklı risale şeklinde de değerlendirilebilecek olan eserin birinci bölümünün

[287] Kâtib Çelebi, II, 1662-3; Bağdatlı İsmâil Paşa, I, 139.
[288] Kâtib Çelebi, II, 1662-3.

sonunda (36b) ketebe kaydı mevcut olup "Ahmed Kastallânî yazdı" ibaresi ve "12 Şaban 917" tarihi kayıtlıdır.

Risâle fî'r-rub'il-müceyyeb

(رسالة في الربع المجيب)

Astronomide kullanılan bir gözlem, ölçü ve hesap aleti olan 'rubu' tahtası' üzerine yazılmış küçük bir risaledir. Sehâvî, Kastallânî'nin eseri başkasından (el-İzzü'l-Vefâî'den) almış olabileceğini belirtmiştir.[289] Eserin, Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi'nde[290] (nr. 05 Ba 913/1) ve Ankara Milli Kütüphane'de[291] (nr. 55 Hk 1375/5) nüshaları bulunmaktadır.

Zehrü'r-riyâz ve şifâi'l-kulûbi'l-mirâz

(زهر الرياض و شفاء القلوب المراض)

Eserin *Keşfü'z-zunûn* ve *Hediyyetü'l-ârifîn*'de kaydı mevcut olup vaaz kitabı olması dışında hakkında bilgi bulunmamaktadır.[292] Abdulkadir Şenel, eserin İskenderiye'de el-Mektebetü'l-belediyye'de kayıtlı bir nüshasının olduğunu bildirmektedir.[293]

el-İlhâmu's-sâdır 'ani'l-in'âmi'l-vâfir

(إلهام الصادر عن إنعام الوافر)

"İlham" konusunu ele alan alan eserin[294] *Keşfü'z-zunûn*'da Kastallânî'ye ait olduğu belirtilmiştir. "Hicrî 808 yılında yazıldığı" ibaresi[295] ise zühûl eseri olmalıdır. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi bölümüne (nr. 973, 72b-216a) kayıtlı bir nüshası bulunmakta olup nüshanın baş kısmında eserin Kastallânî'ye açıkça izafe edildiği görülmektedir.[296]

[289] Sehâvî, II, 104.
[290] http:// dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/manuscripts/catalog/details/234759 (15/07/2019).
[291] http:// dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/manuscripts/catalog/details/286687 (15/07/2019).
[292] Brockelmann, GAL, II, 88; Kastallânî, *Letâifü'l-işârât*, neşredenin girişi, I, 52.
[293] Abdülkadir Şenel, "Kastallânî Ahmed b. Muhammed", *DİA*, XXIV, 584.
[294] Yusuf Şevki Yavuz, "İlham", *DİA*, XXII, 99.
[295] Kâtib Çelebî, I,159. Eserin doğru kaydı "908" olmalıdır.
[296] Kastallânî, *İlhamü's-sâdır*, Süleymaniye Esatpaşa, nr. 973, 72b.

Günümüze Ulaşmayan Eserleri

Kastallânî'ye nisbeti söz konusu olan bazı eserlerin nüshaları tesbit edilememektedir. Bu kategoride Kastallânî'nin, farklı hacimlerde olmak üzere muhtelif ilim dallarında on dört eseri bulunmaktadır.

el-Kenz fî-vakfi Hamza ve Hişâm alâ hemz

(الكنز في وقف حمزة و هشام على همز)

Tecvid konularından "*vakf*" üzerine yazılmış bir eserdir. Kastallânî, bu eseri *en-Neşr* ve diğer bazı eserlerden ihtisar ederek yazdığını dile getirmektedir.[297] Eserin herhangi bir nüshasına rastlanmamıştır.

el-Levâmi' fî Ed'iyeti ve'l-ezkâri'l-cevâmi'

(اللوامع في ادعية و الاذكار الجوامع)

Yukarıda geçen *Levâmi'u'l-envâr* isimli eserin muhtasarı olarak bilinmektedir.[298] Eserin herhangi bir nüshasına rastlanmamıştır.

el-Kabesü'l-levâmi'

(القبس اللوامع)

Yukarıda hakkında bilgi verdiğimiz *Levâmi'u'l-envâr* isimli eserin muhtasarı olan *el-Levâmi' fî ed'iyeti ve'l-ezkâri'l-cevâmi'*'in ihtisarıdır.[299] Araştırmalarımızda eserin herhangi bir nüshasına rastlanmamıştır.

el-Vakf ve'l ibtidâ'

(الوقف والابتداء)

Müellifin *Letâifü'l-işârât* adlı kitabından küçük bir bölüm olduğu anlaşılan[300] eser, tecvit ile ilgilidir. Eserin tesbit ettiğimiz bir nüshası Bağdat Dâru'l-Mahtûtât'ta kayıtlıdır.[301]

---

[297] Kastallânî, *Letâifü'l-işârât*, III, 931.
[298] Gazzî, I, 129; Bağdatlı İsmâil Paşa, I, 139.
[299] Gazzî, I, 129; Bağdatlı İsmâil Paşa, I, 139.
[300] Kastallânî, *Letâifü'l-işârât*, VI, 1378-1380.
[301] http://www.al-furqan.com/our_is_item/manid/666185/groupid/0 (15/07/2019).

Şerhu hutbeti Müslim b. Haccâc

(شرح خطبة مسلم بن حجاج)

Müslim b. Haccac'ın *Câmiu's-sahîh* adlı meşhur eseri'nin mukaddimesi üzerine yazılmış bir şerh olup eseri Fuat Sezgin zikretmiştir.[302] Yaptığımız taramalarda eserin herhangi bir nüshasına rastlanmamıştır.

Nüzhetü'l-ebrâr fî menâkıbi'ş-Şeyh Ebi'l-'Abbâs el-Harrâr

(نزهة الأبرار في مناقب الشيخ ابي العباس الحرار)

Kastallânî'nin Karâfetü's-Suğrâ'da Şeyhlik görevini üstlendikten sonra medresenin kendisinden önce şeyhliğini yapan Ahmed el-Harrar üzerine kaleme aldığı biyografik eserdir. Kastallânî biyografilerinin çoğunda adı geçmekle birlikte[303] eserin kayıtlı bir nüshasına rastlanmamıştır.

er-Ravzu'z-zâhir fî Menâkıbi'ş-Şeyh Abdülkâdir

(الروض الزاهر في مناقب الشيخ عبد القادر)

Kastallânî biyografilerinin hemen hepsinde adı geçen eser[304] büyük tasavvufî ekollerden Kâdirîliğin kurucusu olarak bilinen ve hakkında pek çok menâkıbnâme kaleme alınan Abdülkâdir Geylânî[305] (ö. 561/1165) üzerine yazılmış bir biyografi çalışmasıdır. Eserin mevcut herhangi bir nüshasına rastlanmamıştır.

el-İs'âd fî telhîsi'l-İrşâd min furû'i'ş-Şâfi'iyye

الإسعاد في تلخيص الإرشاد من فروع الشافعية)

İsmail Paşa'nın söz ettiği eser,[306] Şerefüddîn İbnü'l-Mukrî el-Yemenî'nin, (ö. 837/1433) Kazvinî'nin *el-Hâvî* isimli eserini ihtisar eden *İrşadu'l-gâvî fî mesâliki'l-Hâvî* isimli eserinin bir özetidir.[307] Eser "tahâret" bölümüne kadar yazılmıştır.[308] Kettâni, bu eseri *İrşâdu's-sârî*'nin

[302] Yaşar Kandermir, "Câmiu's-sahîh", *DİA*, VII, 127.
[303] Sehâvî, II, 104; Ayderûsî, s. 165; Kâtib Çelebî, I, 919; II, 1938; Bağdatlı İsmâil Paşa, I, 139.
[304] Sehâvî, II, 104; İbnü'ş-Şemmâ, I, 197; Kâtib Çelebi, I, 919; Bağdatlı İsmâil Paşa, I, 139. Vd.
[305] Süleyman Uludağ, "Abdülkâdir Geylânî", *DİA*, I, 237.
[306] Bağdatlı İsmâil Paşa, I, 139.
[307] Eseri *Şâfiî* fıkhının önemli teliflerindendir. Ayrıntı için bk. Saffet Köse, "İbnü'l-Mukrî el-Yemenî", *DİA*, XXI, 138.
[308] Kâtib Çelebî, I, 69. Aynı zamanda *el-Hâvî*, Kastallânî'nin ders olarak okuduğu eserlerden biridir. Dolayısıyla Kastallânî'nin bu eser üzerine bir çalışma yapmış olması imkân dâhilindedir.

muhtasarı olarak takdim etmekle birlikte[309] bu bilgi, isim benzerliğinden kaynaklanan bir yanılgı olmalıdır. Eserin herhangi bir nüshasına rastlanmamıştır.

Nefâisü'l-enfâs fi's-sohbeti ve'l-libâs

(نفائس الأنفاس في الصحبة و اللباس)

Kastallânî biyografilerinin birçoğunda zikredilen[310] eserin muhtevasına dair kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Eserin herhangi bir nüshası tesbit edilememiştir.

Yakazatü zevi'l-i'tibâr fî mev'izati ehli'l-i'tibâr

(يقظة ذوي الإعتبار في موعظة أهل الإعتبار)

Keşfü'z-zunûn'da ve *Hediyyetü'l-ârifîn*'de kaydı bulunan eser[311] hakkında bilgi bulunmamaktadır. Mevize kelimesi vaaz konulu bir eser olduğunu düşündürmektedir. Eser hakkında herhangi bir kayda rastlanmamıştır.

el-Câmi' li'l-kırââti'l-erba'i 'aşra

(الجامع للقراءات الأربع عشرة)

Adı sadece *el-Kabesü'l-hâvî*'de zikredilen eseri İbnü'ş-Şemmâ', Kastallânî'den aldığı icâzetlerden bahsederken zikretmiştir.[312] Eserin bu adla kaynaklarda herhangi bir kaydı bulunmamakla birlikte kanaatimizce bu eser, Kastallânî'nin kırâat-i aşereyi konu edinen *el-Müstetâb fi't-tecvîd*'i olmalıdır.

Mevlidü'n-Nebî

(مولد النابي)

Brockelmann'ın Kastallânî'ye nisbet ettiği eserin[313] özellikle ihtisarı olan ve Muhammed b. Ömer en-Nevevî'ye ait (ö. 1316/1898) *İbrîzü'd-dânî fî-mevlidi seyyidinâ Muhammed el-Adnânî* adlı mensur eseri üzerinden tanındığı anlaşılmakta olup[314] bu eserin baş kısmında "Beyan, allâme

[309] Kettânî, II, 967.
[310] Sehâvî, II, 103; II, 1965; Bağdatlı İsmâil Paşa, I, 139.
[311] Kâtib Çelebi, II, 2050; Bağdatlı İsmâil Paşa, II,139.
[312] İbnü'ş-Şemmâ, I, 197.
[313] Brockelmann, *GAL Suppl*., II, 79.
[314] bk. Erdoğan Baş, "Muhammed b. Ömer en-Nevevî", *DİA*, XXXIII, 50; Abdülkadir Şenel, "Kastallânî Ahmed b. Muhammed", *DİA*, XXIV, 583; Kastallânî, *Letâifü'l-işârât*, neşredenin girişi, 50.

Kastallânî'ye aittir" şeklinde bir ifade yer almaktadır. Kitabın herhangi bir nüshasına rastlanmamıştır.

İmta'u'l-esmâ' ve'l-ebsâr

(إمتاع الأسماء و الأبصار)

Keşfü'z-zunûn ve *Hediyyetü'l-ârifîn*'de Kastallânî'ye nisbet edilen[315] eser hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Eserin herhangi bir nüshasına da rastlanmamıştır.

Muhammasât

(مخمّسات)

Brockelmann'ın Kastallânî'ye izafe ettiği eser[316] hakkında herhangi bir eser kaydına rastlanmamıştır.

Âidiyeti Şüpheli ve Nisbeti Hatalı Olan Eserler

Müellifimiz Kastallânî'nin "el-Kastallânî" nisbeli başka âlimlerle karıştırılabildiği ve bu karışıklık neticesinde bazı kitapların zühul eseri Kastallânî'ye izafe edildiği görülmektedir. Kastallânî, seleflerinden Kutbüddîn el-Kastallânî (ö. 686/1287 ve muasırlarından Muslihuddîn Mustafa el-Kestelî (ö. 901/1496) ile karıştırılabilmektedir. Günümüz araştırmacılarında da izleri görülebilen bu karışıklığın sebeplerini büyük ölçüde tayin etmek mümkündür.

Kitâbü't-Tabakât

(كتاب الطبقات)

İnternet üzerinde yapılan taramalarda rastlanan ve kaynaklarda adı geçmeyen eserin yegâne nüshası Fildişi Sahili İslamî Yazmalar Milli Kütüphanesi, Süleyman Alevî Koleksiyonu'nda gözükmektedir.[317] İlgili kayıtta muhtevası "tasavvuf ve menâkıb" şeklinde sunulan eser ile kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmaması ve daha da önemlisi benzer bir eserin (*Kitab fi's-sûfiyye*) Kutbüddîn el-Kastallânî'ye (ö. 686/1287) ait olması,[318] söz konusu kaydın,

[315] Kâtib Çelebî, *Keşfü'z-Zunûn*, I, 166; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, I, 139.
[316] Brockelmann, *GAL*, II, 79.
[317] http:// www.al-furqan.com/our_is_item/manid/628135/groupid/0 (15/07/2019)
[318] bk. Abdülkadir Şenel, "Kastallânî, Muhammed b. Ahmed", *DİA*, XXIV, 584.

‘Kastallânî’lerin iltibası sonucu Şihabüddîn el-Kastallânî’ye izafe edildiği şüphesini oluşturmaktadır.

Makâmâtü’l-‘ârifîn

Diyanet İslam Ansiklopedisi’nde Kastallânî’ye nisbet edilen eserin[319] 1050 (1640) yılına tarihli tek nüshası Köprülü Yazmaları’nda (nr.784) bulunmaktadır. Eserin Köprülü nüshasının kapağına kayıt olarak “Kastallânî’ye aittir” ibaresi düşülmüştür. Ancak aynı eserin birinci sayfasında 771 (1369) yılında yazıldığı beyan edilmiştir.[320] Söz konusu nüshada geçen tarihe göre eserin Şehâbüddîn el-Kastallânî’ye ait olmadığı ve ondan neredeyse bir asır önce kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Eserin müellifi ise tesbit edilememiştir.

Medârikü’l-merâm fî makâsıdı’s-sıyâm

Adı geçen eser aslen Kutbüddîn el-Kastallânî’ye ait olmakla birlikte[321] *Keşfü'z-zunûn*’da ve *Hediyyetü’l-ârifîn*’de[322] nisbe ortaklığı sebebiyle Şehabüddîn el-Kastallânî’ye nispet edilmektedir. Aynı bilgi güncel bazı çalışmalarda da tekrar edilmiştir.[323] Eserin güncel bir baskısı Rıdvan Muhammed tarafından neşredilmiştir.

Merâsıdu’s-sılât fî makâsıdi’s-salât

Keşfü'z-zunûn’da ve *Hediyyetü’l-ârifîn*’de hatalı olarak Şehâbüddîn el-Kastallânî’ye nisbet edilen eser[324] aslen Kutbüddîn el-Kastallânî’ye aittir.[325] Eserin bazı modern çalışmalarda Kastallânî’ye nisbet edildiği görülmektedir.[326] Eserin Rıdvan Muhammed tarafından neşredilen güncel bir baskısı bulunmakta; ayrıca Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi nüshasında da (nr.793) eserin asıl sahibine nisbet edildiği görülmektedir.[327]

Istılâhu ehli’l-hadîs

Mu‘cemü’l-mahtûtât’ta[328] kütüphane kaydından hareketle (Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi nr. 1568/2) Kastallânî’ye atfedildiği anlaşılan eser hakkında bu kayıt dışında herhangi

[319] Abdülkadir Şenel, “Kastallânî”, *DİA*, XXIV, 584. Şenel’in vermiş olduğu bilgi güncel çalımalarda da tekrarlanmıştır: bk. Uzundağ, s. 37; Özbek, s. 37; Kyzy, s. 15; Gözün, s. 27.
[320] *Makamatu’l-ârifîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Köprülü Fazıl Ahmet Paşa, nr.784, 2b.
[321] Abdülkadir Şenel, “Kastallânî Muhammed b. Ahmed”, *DİA*, XXIV, 584.
[322] Kâtib Çelebî, II, 1641; Bağdatlı İsmâil Paşa, I, 139.
[323] Uzundağ, s. 32; Gözün, s. 28.
[324] Kâtib Çelebî, II, 1652; Bağdatlı İsmâil Paşa, I, 139.
[325] Abdülkadir Şenel, “Kastallânî Muhammed b. Ahmed”, *DİA*, XXIV, 584.
[326] Uzundağ, s. 32; Gözün, s. 28; Kyzy, s. 14.
[327] bk. Kutbüddîn *el*-Kastallânî, *Merâsıdu’s-sılât fî makâsıdi’s-salât*, Esat Efendi nr.793, 1a.
[328] Ali Rıza Karabulut, *Mu’cemü’l-mahtûtâti’l-mevcûde fî mektebâti İstanbul ve Anadolu*, I, 201.

bir bilgi bulunmamaktadır. Eser Yazma Eserler Kurumu'nun sitesinde bozuk bir imla ile "Şehab ed-din Ahmed b.Muhammed el-Kustalani" şeklinde kaydedilmiş olup bir kitabın içinde 46a-49b sayfaları arasında bir bölümden ibarettir.[329] Modern çalışmalarda *Mu'cemü'l-mahtûtât* kaynak gösterilerek aynı eserin Kastallânî'ye nisbet edildiği görülmektedir.[330] Eser konusunun hadis usulü kapsamına girmesi, "Hadis Eserleri" başlığında adından söz edilen *Tenbîhü's-sâmi' ve'l-kârî ale'l-es'ileti ve'l-ecvibeti müte'allakaten bi-Sahîhi'l-Buhârî* adlı eser olma ihtimalini akla getirmekle birlikte eserin âidiyetinin tesbiti için ilgili nüshaların incelenmesi gerekmektedir. Eserin âidiyeti ise şüpheli görünmektedir.

Neşrü'n-neşr fi'l-kırâ'âti'l-aşr

Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Esat Efendi Bölümü (nr. 30) kaynak gösterilerek eserin varlığından söz edilmekte[331] ve modern çalışmalarda da aynı bilgi tekrarlanmaktadır.[332] Esad Efendi Bölümü'ndeki 318 varaklık söz konusu nüsha incelendiğinde eser adının eserin kapağında *Kitâbu neşrü'n-neşr el-işârât fi'l-kırâ'ât* şeklinde kaydedildiği, kenarına izah sadedinde *Letâifü'l-işârât fî ilmi'l-kırâ'ât* yazıldığı ve "En'âm suresi'nin sonuna kadar birinci cilt" notunun düşüldüğü görülmektedir. Eserin güncel neşirleri karşılaştırıldığında iki eserin de aynı cümlelerle başladığı görülür. Bu durumda nüsha farklı bir eser olmayıp Kastallânî'nin meşhur kırâat eseri olan *Letâifü'l-işârât fî funûni'l-kırâ'ât* adlı eserinin bir bölümüdür.

[329] http://www.yazmalar.gov.tr/eser/istilah-ehlil-hadis/198550 (16/07/2019), Aynı isimde iki farklı eser daha kütüphane kayıtlarında dikkat çekmektedir. Buna göre Kastamonu İl Halk Kütüphanesi (nr. 469/02) ve Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesinin Nurosmaniye bölümünde (nr. 4917) numaralarıyla İbn Hacer el-Askalânî'ye nisbet edildiği görülmektedir.
[330] Uzundağ, s. 31; Özbek, s. 32; Kyzy, s. 13.
[331] Karabulut, I, 203.
[332] Uzundağ, s. 33; Özbek, s. 28.

3. Kastallânî'nin *el-Mevâhibü'l-ledünniyye* İsimli Eserinin İncelenmesi

Kastallânî'nin en önemli eserlerinden biri olarak görülen ve müellifiyle "sâhibü'l-Mevâhib" denecek sûrette aynîleşen eser, siyer edebiyatı içinde önemli bir yere sahiptir.[333] Eser kronolojik siyerin yanı sıra şemâil, mucizât, alâim, delâil, hasâis türünde bilgileri; isrâ ve miraç, Hz. Peygamberin ibadetleri, Rasûlullaha muhabbet ve ona tâbi olma, Hz. Peygamber'in tıbbı ve rüya tabiri gibi başlıkları içermekte olup konulara göre tertip edilmiştir. Yazımının tamamlanmasından kısa bir süre sonra istinsah edilmeye ve nüshaları İslâm âlemine dağılmaya başlayan eser icâzetine talip olunan şöhretli bir telif halini almıştır. Osmanlı pâyitahtında da adı anılan eser, devrin sadrazamı Köprülü Mehmet Paşa'nın (ö. 987/1579) talimatıyla şair Bâkî tarafından; "*Me'âlimü'l-yakîn fi sîreti seyyidi'l-mürselîn*" ismiyle Türkçe'ye tercüme edilmiştir.[334] Üzerine çeşitli telhis, şerh ve hâşiye çalışmaları da yapılan eserin pek çok yazma ve matbu nüshası mevcuttur.[335] Eserin modern baskıları 3 ve 4 cilt olarak neşredilmiştir.

Telif Tarihi

Kastallânî, *el-Mevâhibü'l-ledünniyye* isimli eserini hac dolayısıyla Hicaz'da bulunduğu bir sırada (Mekke'den) Medine'ye gelişinin ikinci günü (Muharrem 898/Kasım 1492) yazmaya başlamıştır.[336] Kastallânî eseri yaklaşık 18 ay sonra; 15 Şaban 899 tarihinde (21 Mayıs 1494) tamama erdirmiştir.[337] Kastallânî'nin talebelerinden Şarâvî, *el-Mevâhib*'in yazılma süreci ile ilgili ilginç bilgiler vermektedir. Şarâvî'nin aktardığı bu ayrıntılar eserin telifine dair yegâne veriler olması bakımından önemli kayıtlardır. Buna göre Kastallânî, bir hac mevsiminde Hicaz'da mukim iken (hicrî 898) Hz. Peygamber'in kabr-i şerîfinin yanında bir cezbe hali yaşamış, bu hal geçip kendine geldikten sonra eserini telif etmeye karar vermiştir. Yaşadıklarının tesiriyle maiyetinde bulunan bir köleyi de (خَصِيّ/hasî)[338] Hücre-i Nebî'ye vakfetmiştir.[339] Şarâvî'nin nakletmiş olduğu

[333] Ayderûsî, 165; Kâtib Çelebi, II, 1896.
[334] Fahir İz, *Eski Türk Edebiyatında Nesir*, 178; Hüseyin Algül, "Kastallânî", *DİA*, XXIX, 421.
[335] *el-Mevâhib*'in Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi kayıtlarında 70 civarında yazma nüshası bulunmaktadır. Buna ilaveten 51 adet Bâkî tercümesi mevcuttur. Mukayese olması bakımından diğer bazı eserlerin adetleri; Zürkânî'nin (ö. 1122/1710) *Şerhu'l-Mevâhib*'i 28, Veysî'nin (ö. 1037/1628) *Siyer-i Veysî/Dürretü't-tâc*'ı 120, İbn Seyyidünnâs'ın *Uyûnü'l-eser*'i 26 (ayrıca bu eserin kayıtlarda 15 adet Nûru'l-'uyûn adıyla küçük bir telhisi bulunmaktadır), Şâmî'nin (ö. 942/1536) *Sübülü'l-hüdâ*'sı 10, Nureddîn Halebî'nin (ö. 1044/1635) *İnsânü'l-Uyûn*'u (ciltleriyle birlikte) 60, Burhaneddîn Halebî'nin (ö. 841/1438) *Nûru'n-nibras*'ı 3, Kâdî İyâz'ın (ö. 544/1149) *eş-Şifâ*'ı 528, İbn Kayyım'ın (ö. 751/1350) *Zâdü'l-Me'âd* 18, Süheylî'nin (ö. 581/1185) *er-Ravzu'l-ünüf*'ü 16 olarak kayıtlara yansımıştır.
[336] *el-Mevâhib*, IV, 695-696.
[337] *el-Mevâhib*, IV, 695.
[338] Hadım edilmiş köle. bk. Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-muhît Tercümesi*, IV, 5726.
[339] Gazzî, I, 128.

bu hadisenin *el-Mevâhib*'in yazılmasına etki ettiğinin söylenmesi, sûfî yönüyle de tanınan Kastallânî'nin yaşadığı cezbe hali içinde bazı manevî işaretler almış olması şeklinde anlaşılması mümkündür.

Yazılma Sebebi

Kastallânî eserinin mukaddimesinde, Hz. Peygamber'e (sav) bahşedilen ilim ve hikmet nimetinin tecellilerine mazhar olmayı Allah'tan niyaz etmekte, Resûl-i Ekrem'in ahlâkı ve sıfatlarıyla mücehhez olmak, sırların inceliklerine ermek ve nebevî sünnetten nasiplenmek istediğini ifade etmektedir.[340] Kastallânî'nin kendi ifadelerine göre; bunun için Allah'tan yardım umarak sabah akşam çalışmış,[341] eserini en güzel sûrette kaleme almaya gayret etmiş, Allah'ın Hz. Peygamber'e ihsan ettiği manevî nimetleri (mevâhib) akıl sahiplerinin istifadesine hazırlamayı amaçlamıştır.[342] Müellifin bu eserle Hz. Peygamber'in zatında makes bulan ilâhî nurlara ayna tutarak onları insanlığa aksettirme hedefinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu açıdan baktığımızda eserin adı müellifin gayesini ihsas etmekte, eseriyle neyi hedeflediğini göstermektedir.

Kastallânî, eserini yazma amacını; "mülhidlere kâhir bir delil, tevhid ehline faydalı bir nasîhat, hidâyet yolunun yolcularına tenbih" şeklinde açıklamak sûretiyle ortaya koyar.[343] Eserde bulunabilecek muhtemel kusurlara karşı af talebiyle cümlelerini sürdüren Kastallânî; "bu işe ehil olmadığını, kendisini bu mesleğe layık görmediğini ve bu yolun (siyer yazımının) başka teliflere benzemediğini, oldukça çetin olduğunu" ifade etmiştir.[344] Kastallânî, eseri yazabilmeye "Kâdî İyâz'ın *eş-Şîfâ* adlı meşhur eserini Ravza-i Mutahhara'da okumak"la müyesser olduğunu ifade etmektedir.[345] Onun, *Şifâ-i şerîf*'i böylesi bir mekânda okumanın bereketiyle *el-Mevâhib*'i yazmaya güç yetirebildiğini söylemesi eserin kendisi üzerinde oldukça etkili olduğunu göstermektedir.

Kastallânî'nin, *el-Mevâhib*'in mukaddimesindeki ifadelerine baktığımızda, eseri yazarken kendi adına da bazı manevî kazanımları hedeflediğini görmek mümkündür. Kastallânî, çevresine faydalı olma gayesinin yanı sıra Rasûlullah'ın ruhaniyetinden ve onun zâtında tezahür eden manevî nimetlerden istifade etmeyi hedef edinmiş, kendi ifadeleriyle; "Ahmedî nurların tecellîlerine, onun

---

[340] *el-Mevâhib*, I, 45-46.
[341] *el-Mevâhib*, I, 46-47.
[342] *el-Mevâhib*, I, 46-47.
[343] *el-Mevâhib*, I, 45. Kastallânî'nin söz konusu ifadeleri şöyledir:
ولم أر نفسي فيما هنالك، لصعوبة هذا المسلك، ومشقة السير فى طريق لم يكن لمثلي يسلك، وإنما هو نكتة سر قراءتي كتاب الشفا بحضرة التخصيص والاصطفا، فى مكتب التأديب والتعليم في مشهد مشاهد المؤانسة والتكريم
[344] Aynı zamanda bir Şifâ şârihi olan Kastallânî'nin bu okuma faaliyetini bir ilim halkası sûretinde yapmış olması da muhtemeldir.
[345] *el-Mevâhib*, I, 45.

sıfatlarının güzelliklerine ve tertemiz ahlâkının azametine mazhar olmayı" ummuştur.[346] Kastallânî, bu gayesine vâsıl olduğunu, aynı cümlelerin devamında "Allah'ın ona bazı hakikatleri bahşettiğini, letâife âşina kıldığını, Muhammedî bazı fetihlere mazhar olduğunu" söyleyerek dile getirmektedir.[347]

el-Mevâhibü'l-Ledünniyye Olarak İsimlendirilmesi

Kastallânî mukaddimesinde eserin adını *el-Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minehi'l-Muhammediyye* olarak koyduğunu ifade etmiştir.[348]

Eser adının dört temel lafızdan meydana geldiğini görmekteyiz. Bunlardan ilki olan "Mevâhib" (مواهب) kelimesi "mevhibe" (موهبة) kelimesinin çoğulu olarak v-h-b (وَهَبَ) fiil kökündendir. Kelime, anlamı itibariyle "hibe", "atıyye"[349] ve "bahşiş"[350] manalarına gelir. "Hibe" kelimesi de "mevhibe" kelimesiyle aynı kökten müştak olup "ivazsız ve garazsız yani bedel ve ivaz ummaksızın vermek" manasındadır.[351]

"Ledünnî/ledünniyye" kelimesi, l-d-n (لدن) isim köküne, nisbet eki ve sıfat-mevsuf uyumu gereği te'nis eki alarak "ledünniyye" şeklini almıştır. Buradaki "ledün" kelimesi "Bir mevzi'in sonu ve nihayeti"[352] ve mekân zarfı olarak "yanında/katında" [353] anlamlarını ihtiva etmektedir. Kelime, aslî anlamına mutabık olarak Türkçe'de "yan, kat, huzur, nezd" kelimeleriyle açıklanmaktadır.[354]

"Mineh" (منح) kelimesi ise "minha" (منحة) kelimesinin çoğulu olup m-n-h (مَنَحَ) fiil kökünden mastardır. Fiil, "Devenin yünü, yavrusu ve sütü için bir başkasına ödünç verilmesi" manasındadır.[355] "Minha" masdarı ise "birine bir malı hibe etmek veya bağışlamak" [356] ile "vergi/atıyye"[357] anlamlarında; yine "mevhibe" kelimesine yakın bir manada kullanılmaktadır.

---

[346] *el-Mevâhib*, I, 45.
[347] *el-Mevâhib*, I, 45-46.
[348] *el-Mevâhib*, I, 47. Eserin anlam farkı olmaksızın "بـِ" harf-i cerri yerine "في" harf-i cerriyle; *el-Mevâhibü'l-ledünniyye fi'l-minehi'l-Muhammediyye* şeklinde yazıldığı da görülmektedir.
[349] İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, XV, 411.
[350] Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-muhît Terçümesi*, I, 710.
[351] İbn Manzur, XV, 411. (الهِبةُ العَطِيَّة الخاليةُ عن الأعْواضِ والأغْراض)
[352] Cevheri, *es-Sıhâh*, II, 1604; Vankulu Mehmed Efendi, *Vankulu Lugati*, II, 2318.
[353] İbn Manzur, XII, 266; Cevheri, II, 1604; Vankulu Mehmed Efendi, *Vankulu Lugati*, II, 2318. Tasavvuf edebiyatında da önemli bir ıstılah olan "ledün" kelimesi, mahiyetine ancak sayılı kişilerin vakıf olabileceği "bâtın ilmi"ni ifade etmektedir. Bu ilmin üstadı ise Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'inde ifade edildiği şekliyle "*Bu gelen ilm-i ledün sultânıdır / Bu gelen tevhid ü irfân kânıdır*" mısralarında işaret edilen Hz. Peygamber'dir. Hz. Peygamber, tasavvuf düşüncesinde, esrâr-ı ilâhî denen gizli bazı hakikatlerin; yani "ledün ilminin" sultanı ve en büyük üstadı olarak tarif ve takdim edilmektedir.
[354] Yaşar Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük*, III, s. 2950; *Türkçe Sözlük*, II, 1458.
[355] İbn Manzur, XIII, 192.
[356] İbn Manzur, XIII, 192.
[357] Mütercim Âsım Efendi, II, 1240.

Son kelime olan "Muhammediyye" kelimesi, anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber'in (sav) ismine nisbet eki eklenmek sûretiyle oluşturulmuş ve "Hz. Muhammed ile ilgili", "Hz. Muhammed'e ait" manasında sıfat olarak kullanılmıştır.

Eserin adını bütün olarak ele aldığımızda, "el-Mevâhibü'l-ledünniyye" ve "el-minehi'l-Muhammediyye" olmak üzere iki tamlamadan (sıfat terkibinden) meydana geldiğini görmekteyiz. Eserin ismini, işaret ettiği manayı esas alarak, "Allah'ın Hz. Muhammed vesilesiyle bahşettiği nimetler" şeklinde anlamlandırmaya çalışabiliriz.[358]

Yukarıda da belirttiğimiz üzere Kastallânî mukaddimesinde, Hz. Peygamber'e (sav) bahşedilen ilim ve hikmet nimetinin tecellilerine mazhar olmayı Allah'tan niyaz etmiş, Resûl-i Ekrem'in ahlâkı ve sıfatlarıyla mücehhez olmak, sırların inceliklerine ermek ve nebevî sünnetten nasiplenmek istediğini ifade etmiştir.[359] Bunun için ise Allah'tan yardım umarak sabah akşam çalışmış,[360] eserini en güzel sûrette kaleme almaya gayret etmiş, Allah'ın Hz. Peygamber'e ihsan ettiği manevî nimetleri (mevâhib) akıl sahiplerinin istifadesine hazır hale getirmeyi amaçlamıştır.[361] Müellifin eser adı ile, Hz. Peygamber'in zatında makes bulan ilâhî nurlara eseriyle ayna tutarak insanlara aksettirme hedefinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu açıdan baktığımızda eserin adı müellifin gayesini ihsas etmekte; eseriyle neyi hedeflediğini göstermektedir.

Şekil ve Muhtevası

Kastallânî'nin eseri incelendiğinde ilk olarak, iki ana bölümden meydana geldiği dikkatleri çekmektedir. Eserinin ilk kısmını Hz. Peygamber'in (sav) doğumundan başlamak üzere kronolojik siyere hasreden Kastallânî, ikinci kısmı ise şemâil, delâil, hasâis, mucizât, a'lâmü'n-nübüvve, Hz. Peygamber'in ibadetleri, ahlâkı, eşleri, çocukları, akrabaları, tıbb-ı Nebevî, rüya tabiri, sünnetine tâbi olmanın önemi, vefatı, kabri… gibi ona taalluk eden muhtelif konulara ayırmış; bu konular da, tafsilatıyla ayrı başlıklar altında işlenmiştir.

Kastallânî'nin eserinde göze çarpan ikinci bir husus ise eserin hacmidir. Bu anlamda eser, ne okuyucunun gözünü korkutacak kadar hacimli ve ayrıntılarla örülü ne de önemli bilgileri ihmal

[358] Eserin, Şair Bâkî tarafından yapılan tercüme "*Meâlimü'l-yakîn fi sîreti Seyyidi'l-Mürselîn*" (Resullerin Efendisi'nin Sîretinde Kesin İşaretler) ismini taşımaktadır. Bâkî eserin kendi adını kullanmamış, belki daha sade bir anlam vermek adına, başka kelimelere müracaat etmiştir. Bu eserin 1967 yılında Necip Fazıl Kısakürek tarafından yapılan (Şâir Bâkî tercümesinin) sadeleştirilmiş baskısı, kanaatimizce yine eserin orijinal ismiyle anlam ilişkisi gözetilerek, "gönül nimetleri" şeklinde tercüme edilmiş olmalıdır. Diğer yandan eser adı Meydan Larousse'ta "içten gelen yüce düşünceler" şeklinde çevirilmiştir. (bk: Meydan Larousse, *Kastallânî*, VII, 57.)
[359] Kastallânî, *el-Mevâhib*, I, 45-46.
[360] *el-Mevâhib*, I, 46-47.
[361] *el-Mevâhib*, I, 46-47. Konuyla ilgili vurgular tarafımıza aittir.

edecek sûrette muhtasardır. Buna ilave olarak muhtevasının yanında zengin bir bilgi hazinesi mahiyetindedir. Kastallânî'nin, Hz. Peygamber hakkındaki pek çok önemli bilgiyi bir araya getirerek okuyucunun siyere vakıf olmasını ve peygamberini tanımasını amaçladığı, genel manada dinî bilgi ve kültürünü yükseltmeyi hedeflediği görülmektedir. Esere, müellifin tabiriyle Allah'ın Hz. Peygamber'le indirdiği manevî nimeti (mevâhib) her fırsatta okuyucularına arz etme düşüncesinin hâkim olduğu görülür.

Konuyla ilgili olarak, *el-Mevâhib*'in muhtasarını (*Envâru'l-Muhammediyye*) yazmış olan Yusuf en-Nebhânî (ö. 1350/1932), eserinin girişinde uzun ve kısa siyer teliflerine temas ettikten sonra *el-Mevâhib*'e dair şu cümlelere yer vermektedir:

> "Eser hacminde orta yolu benimseyenlerden (mütevassıtûn) olan Kastallânî'nin, *el-Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minehi'l-Muhammediyye* adlı eseri iki kalın cilttir. Bu eser için başka şehirlerden sefere çıkanlar olmuştur. Sahasında bu kitaptan daha istifadeli bir telif bilinmez. Allah onun müellifinden bizi müstefid etti ve içindeki, aslî ve fer'î pek çok bilgiden faydalanmamızı; mezhep farklarından ve tartışmalı bahislerden haberdar olmamızı sağladı. (Kastallânî) eserinde başka yerde bulunmayan kıymetli cevherler derdi ve onu iştah kabartan nimetlerle bezedi. (…) Kastallânî'nin kitabı, ilmi ganî, hacmi geniş bir eserdir."[362]

Kastallânî'nin eserine cazibe kazandıran diğer önemli husus, Nebhânî'nin de ifade ettiği gibi, eserin istitrâdî bilgi olarak adlandırabileceğimiz bilgilerle (fâide/fevâid) zenginleştirilmiş olmasıdır. *el-Mevâhib*'in didaktik yönünü güçlendiren ve okuyucunun ilim ve irfanını besleyen bu özelliği esere hiç şüphesiz ayrı bir hususiyet kazandırmıştır. Bu bağlamda Kastallânî'nin, bir hatip olmasının da etkisiyle, okuyucunun gerek nazarî gerekse amelî düzlemde dinî/manevî müktesebâtını takviye etmeyi hedeflediğini söylememiz mümkündür.

Kastallânî'nin, fıkıh, kelâm, tefsir, hadis, tasavvuf, adap konularının yanı sıra günlük hayatı ve toplumu ilgilendiren çeşitli mevzulara, mezhebî farklılıklara, ihtilaflı bahislere; okuyucunun merakını gidermeye ve doyurmaya yönelik muhtelif konulara rahatlıkla girdiği dikkatleri çekmektedir. İlerleyen kısımlarda da temas edeceğimiz gibi Kastallânî, anlatılan konuyla ilgisi/çağrışımı bulunan başka konulara değinmekten çekinmemiş; akla gelebilecek suâl-i mukadderlere cevap vermeye çalışmış, tartışmalı konular hakkında tafsilatlı bilgiler vermiş, zaman zaman ek bahisler açarak -ele aldığı konunun dışına çıkacak dahi olsa- gerekli gördüğü bilgilere yer vermekten geri durmamıştır. Böylece eserin muhtevasını zenginleştiren müellif, samimi üslubuyla eserin ana konusu olan Hz. Peygamber'i ve onun üstün vasıflarını ortaya koymuş;

[362] Nebhânî, *Envâru'l-Muhammediyye*, s. 23.

bununla birlikte kendi zamanına kadar gelen İslamî geleneğe ait geniş müktesebatı eserine yansıtmaya çalışmıştır.

Eserinin başlık ve alt başlıklar konusundaki sistematiğinin Kâdî İyâz'ın *eş-Şifâ* adlı eserinden örneklendiği görülmektedir. *eş-Şifâ*'da Kâdî İyâz, eserini dört ana başlık ve alt başlıklardan oluşturmuş; girişte ise içerik hakkında kısa bir tanıtım yapmıştır.[363] Kastallânî, ana ve alt başlık tasnifini Kadı İyâz'dan almak sûretiyle eserini okuyanlara kolaylık olması için "*maksad*" adı verilen on ana başlıktan meydana getirmiş,[364] ihtiyaç duyduğunda her bir *maksad*ı muhtelif *nev*', *kısım*, *bâb* ve *fasıl*lara ayırmıştır. *Maksad*'ların genel manada hangi konuları ele aldığını, *eş-Şifâ*'da olduğu gibi, okuyanlara ön bilgi olması için eserin girişinde sunmuştur.[365] Ara başlıklar söz konusu olduğunda konu çeşitliliğinden dolayı dağınıklaşan ve muhtevayı temsilde yetersiz kalabilen bu tasnifin, ana başlıklar bazında başarılı bir sınıflandırma olduğunu söylemek mümkündür.[366]

Maksadların muhteviyatına geldiğimizde birinci maksadda öncelikle nübüvvet konusunun işlendiği görülmektedir. Tasavvufî düşüncenin izlerini taşıyan bu girişte "Hakîkat-i Muhammediye" düşüncesinin akislerini görmek mümkündür. Bu bölümde, müellifin kendi ifadeleriyle; Allah'ın (cc) ilk olarak Hz. Peygamber'e (sav) nübüvveti ihsan etmesi, onun nesebinin pak oluşu, Hz. Peygamber'in dünyaya gelişi esnasında zuhur eden tuhaf hadiseler, bi'seti ve hicretindeki incelik ve hakikatler; gazveleri, seriyyeleri, peygamberliği ve sîretiyle ilgili hususlar -vefatı hariç olmak üzere- tarihî sırasıyla işlenmiştir.[367] Muhtevayı daha detaylı incelediğimizde ise; Hz. Âdem'in yaratılışı, ağaçtan meyve yemesi, yeryüzüne nüzûlünün hikmeti, Hz. Âdem'in Hz. Peygamber'le şefaat dilemesi ve Hz. Peygamber'in "Habîbullah" oluşu, Fil Vak'ası, Zemzem Kuyusu'nun bulunması, Hz. Peygamber'in anne ve babasının evlenmeleri, Hz. Peygamber'in dünyaya gelişi esnasındaki dikkat çekici hadiseler, doğduğu tarih, hatm-i nübüvvet, ebeveyninin ehl-i iman olup olmadığı, Hz. Peygamber'in peygamberlik öncesi hayatı, peygamberlik verilmesi ve Mekke-Medine dönemlerini içine alan kronolojik siyer bilgileri bu bölümün konularını teşkil eder. Kastallânî, yukarıda bahsettiğimiz gibi, bu bölümde Hz. Peygamber'in vefatını işlememiş; bu bahsi en sona, onuncu maksada bırakmıştır. Eserin dörtte birini teşkil eden birinci maksadı, aynı zamanda, elimizdeki baskıya göre birinci cilde tekabül etmektedir.

[363] bk. Kâdî İyâz, *Kitâbu'ş-Şifâ bi Ta'rîfi Hukûki'l-Mustafâ*, s. 38-40.
[364] *el-Mevâhib*, I, 47.
[365] *el-Mevâhib*, I, 47-49.
[366] Eserin güncel neşirlerinde bu konudaki eksikliklerin muhakkik tarafından ara başlıklar eklemek ve fihristi zenginleştirmek sûretiyle giderilmeye çalışıldığı görülmektedir.
[367] *el-Mevâhib*, I, 47.

İkinci *maksad*, on fasıldan oluşmak üzere; "Hz. Peygamber'in güzel ahlâkına işaret eden isimleri ile başlayıp evlatları, ezvâc-ı tâhirat, amcaları, sütkardeşleri, dedeleri, hizmetinde bulunanlar, köleleri, muhafızları, kâtipleri, mektupları ve yazışmaları, müezzin ve hatipleri, devecileri, şairleri, silahları, binekleri, ona gelen elçiler"[368] konularından oluşmaktadır. Bu bölümde Hz. Peygamber'in özelliklerinin yanı sıra ağırlıklı olarak onunla irtibatı olan kişilerin ele alındığı görülür.

Üçüncü *maksad*, üç fasıldan oluşmaktadır. Bu kısımda; "Hz. Peygamber'in cemâl güzelliği ve hilkatinin mükemmelliği, Allah'ın ona bahşettiği temiz ahlâk ve güzel vasıflar"[369] konuları ele alınmaktadır. Ayrıca bu bölümde "Hz. Peygamber'in gündelik hayatını yansıtan; yemesi-içmesi, giyim kuşamı ve evindeki eşyalar, evliliğine dair hususlar ve uyuması…" gibi konular da yer almaktadır.

Dördüncü *maksad*, hasâis ve mucizelere ayrılmıştır. İki fasıldan oluşan bu bölümde "Hz. Peygamber'in (sav) nübüvvetinin sübûtuna ve risaletinin doğruluğuna işaret eden mucizeler, Rasûlullaha has haller ve ümmetine mahsus özellikler işlenir.[370] Bu bölümün sonlanmasıyla elimizdeki baskıya göre eserin ikinci cildi nihayete ermektedir.

Beşinci *maksad*, bir önceki maksadın devamı niteliğinde olup isrâ ve mi'râc konusunu işlemiştir. Konunun müstakil bir bölüm olarak ele alınması bu hadiseye ayrı bir ehemmiyet atfedildiğine işaret etmektedir. "İsrâ ve mi'râcın özellikleri, Hz. Peygamber'in muhâvere ve müşâhadeleri"[371] gibi hususlar bu bölümün muhtevasını teşkil etmektedir.

Altıncı *maksad*, fasıl olmaksızın on nev'den meydana gelir ve Hz. Peygamber'in kıymeti hakkında bilgiler içerir. Kastallânî bu bölümün başında bir temhide yer vermekte, konuya giriş sadedinde bazı nasihat ve hatırlatmalarda bulunmaktadır.[372] Bu kısım, Hz. Peygamberle ilgili Kur'ân-ı Kerîm'de geçen âyetler üzerinden tertip edilmiştir. Buna göre; "Hz. Peygamber'in kadrinin büyüklüğü, adının yüceliği, nübüvvetinin doğruluğu ve sübûtuna Allah'ın şahit oluşu, risâletinin hak oluşu üzerine yemin, ona ve sünnetine ittibâ etmenin gerekliliği, Allah'ın sâir peygamberlerden onun devrine yetişmeleri halinde yardım ve iman sözü almış olması, Tevrat, İncil gibi diğer kitaplarda adının tebcil edilmesi ve sahib-i risâlet olmakla yüceltilmiş olması, Hz. Peygamber'e itaat etmenin vücubu"[373] ile ilgili konulara yer verilmiştir.

[368] *el-Mevâhib*, I, 47-48.
[369] *el-Mevâhib*, I, 48.
[370] *el-Mevâhib*, I, 48.
[371] *el-Mevâhib*, I, 48.
[372] *el-Mevâhib*, III, 119.
[373] *el-Mevâhib*, I, 48-49.

Yedinci *maksad*; "Hz. Peygamber'e muhabbetin, yolu ve sünnetine uymanın, âl ve ashabını, hısım ve akrabalarını sevmenin şart oluşu, salâvat getirmenin ve namazda ona selam vermenin hükmü" konularını içeren üç fasıldan meydana gelmektedir.[374]

Sekizinci *maksad*, "Hz. Peygamber'in tıbbî uygulamaları, rüyaları tabir etmesi ve gaybdan haberler vermesi"[375] konularını içeren üç fasıldan oluşur. Kastallânî altıncı bölümde olduğu gibi bu bölümün başında da bir temhide yer vermiş ve konu ile ilgili bir sayfayı aşan bir girişte bulunmuştur.[376] Birinci fasılda; "Hz. Peygamber'in ilahî vasıtaları bir şifa aracı olarak kullanması, tabiî yöntemlerle gerçekleştirdiği tedaviler, hem ilahî hem de tabiî deva yollarını kullanması" başlıklı üç nev' bulunmaktadır. İkinci fasıl rüya tabiri ile ilgili konuları, üçüncü fasıl ise Hz. Peygamber'in gaybdan verdiği haberleri ihtiva eder. Bu maksadla birlikte eserin üçüncü cildi sona ermektedir.

Dokuzuncu *maksad*, "Hz. Peygamber'in ibadetlerinin hakikat ve incelikleri" konusundadır. Kastallânî'nin bu bölümün başlıklarını, aynı zamanda *el-Mevâhib*'in önemli kaynaklarından olan İbn Kayyim'ın *Zâdü'l-me'âd* adlı eserinden faydalanarak tayin ettiği anlaşılmaktadır. İlgili eserin ibadetler bölümüyle büyük ölçüde örtüştüğü görülen bu maksad yedi nev'den oluşur.[377] Kastallânî bu kısımda; Hz. Peygamber'in tahareti, abdesti, guslü, meshi ve teyemmümü; namazı, kırâati, tesbihâtı, teheccüdü, diğer nafile namazları; zekâtı, zekâta dair uygulamaları, fitresi, Ramazan orucu ve nafile oruçları, itikâfı ve Kadir Gecesi'ne dair hususları, hac ve umresi, zikir ve duaları işlemiştir. Nisbeten düzensiz bir görünüm arz eden bu bölüm, en fazla alt başlıklandırmanın yapıldığı kısım olarak da diğer maksadlardan ayrılır. Ayrıca Kastallânî'nin, dikkat çekici bir şekilde, bu maksad'ın başında sekiz sayfalık bir girişle (temhid) ibadet kavramı hakkında genel bir değerlendirme yaptığı görülmektedir.[378] Yine aynı sûrette namaz bahsinde de iki sayfalık bir giriş bulunmaktadır.[379] Kastallânî'nin, söz konusu 'temhid'lerden bu bölüme farklı bir önem atfettiği; ibadetleri öğretme, önemini kavratma ve ibadet bilinci oluşturma düşüncesi taşıdığı fark edilmektedir.

Onuncu ve son *maksad*'da Hz. Peygamber'in vefatıyla ilgili hususlar ele alınmıştır. Ele alınan konular sırasıyla "vefatıyla Allah'ın nimetini tamama erdirmesi, kabr-i şerîfini ve mübarek mescidini ziyaret, ahiretteki mertebesinin önceki mertebesinden üstün olacağı, peygamberler arasındaki özel mevkii, şefaat ve makâm-ı mahmûda hamdetmesi, kendinden önceki ve sonraki

[374] *el-Mevâhib*, I, 49.
[375] *el-Mevâhib*, I, 49.
[376] *el-Mevâhib*, III, 399-400.
[377] *el-Mevâhib*, I, 49.
[378] *el-Mevâhib*, IV, 7-14.
[379] *el-Mevâhib*, IV, 59-60.

insanlar içinde şan ve şerefte yegâne oluşu, en yüksek dereceye, Adn Cenneti'ne yükselmesi ve en ulvî pâyeye ermesi" şeklindedir.[380] Üç fasıldan meydana gelen bu kısmın birinci faslında Rasulullah'ın vefatı, ashabın üzüntüsü, cenaze-i şerîfin yıkanması, tekfini, cenaze namazı, kabrinin özellikleri, defni… gibi başlıklar işlenmiştir. İkinci fasılda ise "kabrinin ve mescidinin ziyaret edilmesi, ziyarete teşvik, ziyaret adabı, tevessül, Mekke'nin mi Medine'nin mi daha faziletli olduğu…" gibi konular ele alınmıştır. Üçüncü fasıl, Rasûlullah'ın ahiretteki derecesinin üstünlüğüne ayrılmıştır. Livâ'ü'l-hamd, şefaat, cennete girenlerin ilkinin Hz. Peygamber olacağı, "kevser" ve "vesile" ile sahip olduğu üstünlükler gibi konularla eser sona ermektedir. Kastallânî'nin bu bölümde kullandığı samimi üslup, kendisinin hatip oluşuyla da örtüşerek okurlarını irşat ve onlara rehberlik etme niyetini hissettirmektedir. Aynı bağlamda Kastallânî kitabın sonunda bir hatimeye yer vermiş, beş sahifelik bu hatimede peygamber sevgisi ve ona tâbi olmanın lüzumundan bahsederek son sözlerini söylemiştir. En sonda ise hamd ve şükürle birlikte eserin ne zaman yazıldığına dair ferağ kaydı bulunmaktadır.

Eserin maksad (M), fasıl (F), kısım (K), bâb (B) ve nev'lerini (N), kelimelerin kendi baş harfleriyle belirtmek sûretiyle şöyle sıralanmaktadır:

[380] *el-Mevâhib*, I, 49-50.

- **Veladetten vefata siyer hadiseleri**
- **İsimleri, evlatları, zevceleri…**
  - Rasûlullah'ın isimleri
  - Evlatları
  - Zevceleri ve cariyeleri
  - Yakınları
  - Hizmetçi, muhafız ve mevlâları
  - Kumandanları, elçileri, kâtipleri
  - Müezzin, hatip, deveci ve şairleri
  - Savaş silahları
  - At ve binekleri
  - Ona gelen elçiler
- **Kemâl-i hilkati ve ahlâk-ı azîmesi**
  - Hilkatinin kemâl ve cemâli
  - Ahlâkının büyüklüğü
  - Gündelik hayatı
  - Yeme içmesi
  - Giyimi
  - Nikâhı
  - Uykusu
- **Mucizât ve hasâisi**
  - Mucizeleri
  - Hasâisi
- **İsrâ ve mi'râc**
- **Rasulullah'ın değerini yücelten âyetler**
- **O'na muhabbet ve sünnetine ittibâın gerekliliği**
- **Tıbbı, rüya tabiri ve gaybdan haber vermesi**
- **İbadetleri**
  - Tahâret
    - Abdesti ve misvak kullanımı
    - Abdest üstüne abdesti
    - Abdest alışı
    - Meshi
    - Teyemmümü
    - Gusülü
  - Namaz
    - Farzlar
      - Birinci bâb
        - 5 vakit namaz
        - Vakitlerin tayini
        - Namazın kılınışı
        - Sehiv secdesi
        - Namaz sonrası
      - Cuma namazı
      - Teheccüd namazı
      - Vitir namazı
      - Duhâ namazı

- Nafile namazları
  - Birinci bâb
    - Farz namazların sünnetleri
    - Bayram namazları
  - İkinci bâb
    - Küsûf namazı
    - İstiskâ’ namazı
- Seferde namaz
    - Namazın kısaltılması
    - Cem
    - Seferde nâfileler
    - Seferde tatavvu
- Korku namazı
- Cenaze namazı

- Zekâttaki tutumu (sîretühü fi’z-zekât)
- Orucu
  - Ramazan orucu
    - Ramazan’da ibadetleri
    - Hilâlle oruca başlaması
    - Şehâdetle oruca başlaması
    - Oruçluyken yaptıkları
    - İftar vakti
    - İftarlığı
    - İftarda duası
    - Visâl orucu
    - Sahuru
    - Seferde orucu ve iftarı
  - Ramazan ayı dışındaki oruçları
    - Oruç
    - Aşure orucu
    - Şaban orucu
    - Zilhicce orucu
    - Bazı günler oruç tutması
    - Eyyam-ı bîz orucu
  - İtikâf ve Kadîr Gecesi
  - Haccı ve umresi
  - Dua ve zikirleri

- **Vefatı**
  - Vefatı
  - Kabr-i şerîfi ve Mescid-i Nebevî’yi ziyaret
  - Ahiretteki üstünlüğü

Neşirleri

el-Mevâhib yazıldığı dönemden itibaren çokça istinsah edilmiş ve yazmaları İslam topraklarında yaygınlık kazanmıştır. Matbaanın yaygınlaşmasının ardından ise Bulak Matbaası (Mısır) başta olmak üzere, çeşitli matbaalarda eserin baskılarının yapıldığı bilinmektedir.[381]

Eserin güncel üç neşri bulunmaktadır. Bunlardan sadece birisi, eserin farklı nüshalarına ulaşıp bunlar arasında mukayese yaptığı için tahkîkli neşir olma vasfına sahiptir. Diğer iki neşir ise her ne kadar hadis tahrîci yapmak ve eserde geçen isimlere dair biyografik bilgiler vermek gibi özellikler taşısa da tek bir nüshaya dayandığından sıradan neşir niteliğindedir.

Beyrut/Lübnan, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye Neşri

Me'mûn b. Muhyiddîn Cennân'ın tahkîkiyle yapılan ve tarihi itibariyle ilk sırada yer alan neşir 1416 (1996) tarihli olup üç cilt olarak yayınlanmıştır. Baskıda âyetlerin ait oldukları sure ve bulundukları sayfalar belirtilmiş, hadislerin tahriçleri ayrıntılı sûrette; hadisin yer aldığı eserler, sayfa ve hadis numaraları işaret edilerek sunulmuştur. Eserde geçen her bir isim hakkında, yararlanılan biyografik eserin künyesi ve ilgili sayfalar belirtilmek sûretiyle ayrıntılı bilgi verilmiştir. Eserde geçen bazı iktibasların kaynaklarına ve nerede geçtiğine yer yer işaret edilmiştir. Ayrıca tahkîkli neşirde esas alınan yazma nüshanın bazı varaklarından numuneler baskıya dâhil edilmiş fakat ilgili nüsha hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir. Baskıda yer verilen yazma nüshanın son sayfasındaki ferağ kaydında eserin hicrî 1268 (1852) yılında istinsah edildiği belirtilmektedir. Beyrut neşri, tek bir yazma nüshaya dayandığından basit bir neşir olarak değerlendirilebilir.

Mısır, el-Mektebetü'l-Tevfîkiyye Neşri

Camiatü'l-Ezher'in tefsir ve ulûmu'l-Kur'ân hocalarından Dr. Menî' Abdulhalîm Mahmûd'un (1945-2009) takdimiyle sunulan bu neşrin dipnot ve açıklamaları, Ebû Amr Amâd Zekî el-Bârûdî tarafından yapılmıştır. Nâşir, eserin girişinde nasıl bir çalışma takip ettiğini ifade ederek Beyrut neşrinde kullanılan nüshayı esas almış ve eserinin başında yer verdiği Kastallânî biyografisinde Beyrut neşriyle neredeyse aynı bilgilere yer vermiştir. Eserin başında temel siyer kaynaklarına dair genel bilgiler verilmiş, eser içinde dipnotlandırmalara gidilmiştir. Mısır neşrinde Beyrut neşrinden farklı olarak hadislerin sıhhat durumuna özellikle işaret edildiği dikkatleri

[381] Eserin hicrî 1281 ve 1325; milâdî 1973 yılında baskıları yapılmıştır. Kettânî, *Hadis Literatürü*, s. 410. Habeşî, 644, IV.

çekmektedir. Tahkîk yönü bulunmayan en basit neşri olarak nitelendirebileceğimiz bu baskı 2001 yılında yayınlanmış olup üç ciltten oluşmaktadır.

Beyrut, el-Mektebetü'l-İslâmiyye Neşirleri

Çalışmada esas alınan el-Mektebetü'l-İslâmiyye neşri 1425 (2004), Salih Ahmed eş-Şâmî tarafından tahkîkli olarak neşredilen tek çalışmadır. Salih Ahmed, eserin tahkîkini 1988 yılında tamamlamıştır. Eserde üç temel yazma nüshanın esas alındığı görülmektedir. Bunun yanında muhakkik, matbu 1326/1908 nüshası ve Zürkânî'nin *el-Mevâhib* şerhini de tahkîke dâhil etmiştir.

Çalışmanın dayandığı nüshalar:

- Riyad, Câmiatü'l-imam yazması: 957 (1550) tarihli bu nüsha muhakkikin dayandığı esas nüshadır.[382]
- Üstad Fazıl Züheyr eş-Şâvîş Kütüphânesi yazması: 1023 (1614) yılına tarihlenen nüsha, eserde esas alınan ikinci nüshadır.[383]
- Dublin Nüshası: İrlanda-Dublin Chester Beatty kütüphanesinde kayıtlı nüshadır ve 1260/1844 tarihlidir.[384]
- Matbu nüsha: Hangi yazma nüshaya dayandığı belirtilmeyen ve yaygın olarak tedavülde bulunan baskıdır. Baskı yılı 1326 (1906) olarak verilmiştir. Muhakkik en çok bu nüshayla ilk nüshayı esas almaktadır. [385]
- Zürkânî Şerhi: Bulak Matbaası (1279-1291) ve Mısır Ezheriyye Matbaası'nda (1325-1329) tabedilen 8 ciltlik baskıdır. Muhakkik özellikle dipnotları oluştururken bu şerhten istifade ettiğini dile getirmektedir. [386]

Muhakkik istinat ettiği temel yazma nüshalar hakkında cilt, ebat, sayfa ve satır sayısı, imla durumu, temlik kaydı, ketebe bilgisi, nüsha kondüsyonu ve varsa hâmişleri gibi durumları da belirtmiş, nüshaların sonundaki mevcut mukabele ve rivayet senedini de kaydetmiştir.

Muhakkikin, esas aldığı nüshalar arasında bulunan farklılıklara işaret etmek sûretiyle öncelikle eserin ana metnini tesbite çalıştığı görülür. Bu anlamda dipnotta bazı nüshalardaki farklara, harf remzleriyle işaret etmekte; esas alınan nüshada yer almayan ibareleri parantez arasında göstermektedir.[387] Şekil itibariyle, metin içinde bazı yerlerde cümleleri bölme yoluna

[382] *el-Mevâhib*, Neşredenin girişi, I, 19-23.
[383] *el-Mevâhib*, Neşredenin girişi, I, 23-25.
[384] *el-Mevâhib*, Neşredenin girişi, I, 25-27.
[385] *el-Mevâhib*, Neşredenin girişi, I, 27-28.
[386] *el-Mevâhib*, Neşredenin girişi, I, 27-28.
[387] III, 111, 124, 127, 165.

giden muhakkik, gerekli yerlere noktalama işaretleri eklemiştir.[388] Metinde geçen âyet ve hadisleri metinden ayırt edilmesini kolaylaştırmak için belirginleştirmiş, tek yekün halindeki cümleleri anlam bütünlüklerine göre paragraflara ayırmıştır. Metnin, muhtevaya göre yetersiz kalan başlıklarını, mevcut taksime ilaveten, yeni başlıklarla daha kullanışlı hale getirmeye çalışmıştır. Ayrıca metin içinde Kastallânî'ye ait olduğunu gördüğü ibareleri de fark edilmesi için ya paragraf olarak ayırmış ya da dipnotta müellife ait olduğunu beyan etmeye çalışmıştır.

Muhakkik, dipnotlarda âyet sure ve numaralarını, hadislerin tahriçlerini, eserde geçen özel isimler (âlim ve müellifler) hakkında ulaşabildiği bilgileri ve bazı eser isimlerini zikretmektedir. *el-Mevâhib*'in meşhur şârihi Zürkânî'nin yapmış olduğu izahatı da gerekli gördüğü bazı yerlerde dipnota eklemiştir.[389] Ayrıca muhakkik gerekli gördüğü kısımlarda bazı açıklamalara yer vermektedir.[390] Bu açıklamalarda bazen kendi yorum ve müdahalelerini görmek mümkündür.[391] İbn Hacer'in *Fethu'l-bârî* isimli Buhârî şerhinden yapılan alıntıların cilt ve sayfa bilgisini (bazen) dipnotlara eklemiştir.[392]

Yazmaları

Şimdiye kadar yapılan neşirlerde "Riyâd nüshası" olarak adlandırabileceğimiz Medine'de istinsah edilen[393] nüshanın esas alındığı dikkatleri çeker. Bu nüsha müellifin vefatından otuz üç (eserin telifinden 56) sene sonrasına, 957 (1550) yılına aittir. Bu anlamda *el-Mevâhib*'in daha eski tarihli başka nüshalardan tahkîk edilmemiş olması bir nakîsa olarak görülebilir.

Eserin müellif nüshasının var olup olmadığı hakkında henüz bir bilgiye ulaşabilmiş değiliz. Varsa böyle bir nüshayı tesbit edebilmek için, başta Kâhire olmak üzere, muhtelif yazma eser kütüphanelerinin taranmasının gerekmektedir. Bunun yanında gerek internet ortamındaki gerekse Süleymaniye Kütüphanesi gibi yazma eser ihtiva eden kütüphanelerde yaptığımız araştırmalarda, eserin, müellif nüshası olmasa da, müellif dönemine ait istinsah nüshalarının mevcut olduğu görülmektedir.

---

[388] III, 83, 85, 94, 113,
[389] bk. *el-Mevâhib*, I, 145-146. sayfa, 1 numaralı dipnot.
[390] Mevlid Kandili ile Kadir Gecesi ile kıyası I, 145-146; Mevlid-i şerif kutlamalarının tarihi ile ilgili bilgiler I, 148-149; Beşikte iken konuşmanın mucize olup olmadığı ile ilgili bir değerlendirme I, 155. sayfalarda yer almaktadır. Başka örnekler için III, 66. ve 95. sayfalarda yer alan dipnotlara bakılabilir.
[391] *el-Mevâhib*, I, 56; IV, 595. İlgili sayfada nâşirin, Kastallânî'nin aktarmış olduğu bilgilerle ilgili kendi itikadî pozisyonuna göre yorum eklediği görülür. III, 32. sayfada yer alan örnekte ise insanların kalbinde olanın tasavvuf ehline malum olması ile ilgili bilgilere muhakkikin itirazı yer alır.
[392] *el-Mevâhib*, neşredenin girişi, I, 35-37.
[393] *el-Mevâhib*, neşredenin girişi I, 21.

Öncelikle internet üzerinden yapılan taramalarda *el-Mevâhib*'in, erken tarihli denilebilecek, müellifin yaşadığı döneme tesadüf etmesi bakımından önemli bir nüshası, istinsahı Takiyyüddin Ali el-Behnesî'ye ait ve ferağ tarihi 917 (1511) olmak üzere Kudüs Halidiye Kütüphanesi'ne 2 cilt halinde kayıtlıdır[394] (SP 53381).[395]

Üzerinde durulması gereken daha erken tarihli bir kayıt ise Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan bir nüshaya aittir. Yine müellif dönemine ait bu nüsha 909/1503 tarihli olup Süleyman b. Muhammed b. Ali isimli bir müstensih tarafından istinsah edilmiştir.[396] Nüsha süslemeleri memlük tarzıdır.[397] Eser metninin kâmilen tesbiti konusunda adı geçen nüshaların tahkik edilmesinin diğer nüshaların esas alınmasından daha öncelikli olduğu açıktır. Eserin, yine Süleymaniye Kütüphanesi bünyesinde, hicrî X. ve XI. asırlara tarihli pek çok nüshasının mevcut olduğu da görülmektedir.

[394] *Fihrisü'l-mahtûtâti'l-Mektebetü'l-Hâlidiyye*, s.602-603.
[395] https://www.al-furqan.com/our_is_item/manid/515065/groupid/0.
[396] *el-Mevâhibü'l-ledünniyye*, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Reisülkuttab nr. 272.
[397] Bk. Ek 4.

el-Mevâhibü'l-Ledünniyye Üzerine Yazılan Eserler

İlimlerin gelişim seyri içerisinde bazı eserlerin klasik kaynak niteliği kazandığı ve bu eserler üzerine telif edilen kitapların ait olduğu literatüre ciddi bir katkı sağladığı bilinmektedir. Yazıldığı dönemden itibaren siyer edebiyatının temel eserlerinden biri olarak benimsenen *el-Mevâhib*, yeni teliflere kâide teşkil etmesi bakımından da önemli bir köşe taşıdır. *el-Mevâhibü'l-ledünniyye* sonrası siyer edebiyatı incelendiğinde eser üzerine pek çok çalışma yapıldığı görülmektedir. Ekseriyeti itibariyle hicrî XI. asra tarihlendiği görülen bu çalışmalar *el-Mevâhib*'i tamamlamanın yanında eserin kıymetini teyit etmesi bakımından da ehemmiyetli sayılmalıdır. Şerh, hâşiye, talik, telhis ve tercüme türünde yapılan ilgili çalışmaların sayısının toplamda 17 olduğu tesbit edilmektedir.

Şerh, Hâşiye ve Talikler

- **Teysîru'l-metâlibi's-seniyye şerhu'l-Mevâhibü*'l-ledünniyye* [Şebrâmellisî]**

Mısır şâfiî ulemasından olan ve yazmış olduğu hâşiye türü eserlerle bilinen Nureddîn Ali el-Şebrâmellisî'nin (ö. 1087/1676) eseridir. Şebâmellisî aynı zamanda *el-Mevâhib* üzerine en kapsamlı şerhin sahibi olan Zürkanî'nin de hocasıdır.[398] Yazma nüshaları 4 ciltten oluşan eserin *el-Mevâhib* şerhleri arasında önemli bir yeri olduğu bilinmektedir. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde hâşiye ve şerh olarak kayıtlı 9; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde[399] 12 yazma nüshası bulunmaktadır.

- **Şerhu'l-Mevâhibü'l-ledünniyye [Zürkânî]**

Tam adı "İşrâku mesâbîhi's-sîreti'n-nebeviyye bi-mezci esrâri'l-Mevâhibü'l-ledünniyye" olan eser Muhammed b. Abdülbâkî ez-Zürkânî (ö. 1122/1710) tarafından kaleme alınmıştır. 13 Cemâziyelevvel 1117'de (2 Eylül 1705) tarihinde tamamlanan eser *el-Mevâhib* üzerine yapılan en kapsamlı şerh olup henüz telifi tamamlanmadan şöhret elde ettiği bilinmektedir.[400] Eserin yazma nüshaları ve güncel baskıları bulunmaktadır. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde, aynı esere ait ciltler dâhil olmak üzere, 100 civarında nüshası kayıtlıdır. Bu eser üzerine; Ahmed b. Muhammed es-Süheymî (ö. 1178/1764?), *'Atâye'r-rabbâniyye 'ale'l-Mevâhibü'l-ledünniyye* Ebu'r-Rabî'

[398] Abdullah Kahraman, "Şebrâmellisî", *DİA*, XXXVIII, 396-397.
[399] Fehmi Edhem Karatay, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar Kataloğu, (hadis ve fıkıh), II, 271-274, İstanbul 1964.
[400] Tuncay Başoğlu, "Zürkânî", *DİA*, XXXXIV, 580.

Süleyman (ö. 1238/1822[?]) *Hâşiye alâ Zürkânî fi'l-Mevâhibü'l-ledünniyye* adlarıyla iki hâşiye bulunmaktadır.[401]

- **Hâşiye ale'l-Mevâhibü'l-ledünniyye [Ali el-Kârî]**

Hanefî fakîhi, muhaddis, müfessir ve kıraat âlimi olarak bilinen ve yaşadığı dönemin büyük âlimleri arasında adı geçen[402] Ali el-Kârî (ö. 1014/1605) tarafından kaleme alınmıştır.[403]

- **Ta'lîk ale'l-Mevâhibü'l-ledünniyye [İbrâhîm el-Lekânî]**

Mısır'da Mâlikî ulemâsı arasında adı geçen ve sûfîmeşreb bir ulemâ ailesine mensup olan İbrahim el-Lekânî (ö. 1041/1632) tarafından yazılmıştır. Lekânî aynı zamanda *el-Mevâhib* üzerine hâşiye yazmış olan Şebrâmellisî'nin hocaları arasında yer almaktadır.[404]

- **Şerhu'l-Mevâhib [Ebû Abbas el-Vârisî]**

Mısır ve mâlikî ulemâsından olan Ebû Abbâs Ahmed el-Vârisî (ö. 1045/1635?) tarafından yazılmıştır.

- **Hâşiye ale'l-Mevâhibü'l-ledünniyye [Şemseddîn eş-Şevberî]**

Hatip olarak tanınan ve şafiî ulemasından olan Şemseddîn eş-Şevberî (ö. 1069/1658[?]) tarafından yazılmıştır.[405]

- **el-'Atâye'r-Rahmâniyye alâ rumûzi'l-ledünniyye [İbrâhîm el-Meymûnî]**

Eser hâşiye niteliğinde olup İbrâhîm el-Meymûnî (ö. 1079/1668[?]) tarafından yazılmıştır.[406] Meymûnî'nin şerh ve hâşiye türünde muhtelif eserleri bulunmaktadır.

- **Hâşiye ale'l-Mevâhibü'l-ledünniyye [Ahmed el-Kuşâşî]**

Mutasavvıf ve âlim olarak tanınan Safiyyüddîn Ahmed el-Kuşâşî (ö. 1071/1661) tarafından kaleme alınmıştır.[407] Küçük hacimli bir eser olduğu bilinmektedir.

- **Şerhu'l-Mevâhibü'*l-ledünniyye* [Kemâleddîn el-Gazzî]**

Şâfiî ulemasından Dımaşklı bir âlim olan ve edip kimliğiyle tanınan Kemâleddîn el-Gazzî'ye (ö. 1214/1799) aittir.[408]

---

[401] bk. Habeşî, IV, 645.
[402] Ahmet Özel, "Ali el-Kârî", *DİA*, II, 403.
[403] Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Câmi'u'ş-şürûh ve'l-havâşî*, IV, 644, Cidde 1439/2017.
[404] Metin Yurdagür, "Lekânî", *DİA*, XXVII, 130.
[405] Habeşî, IV, 644.
[406] Habeşî, IV, 644.
[407] Habeşî, IV, 644; Bağdatlı, I, 161.
[408] Habeşî, IV, 645.

- **Hâşiye ale'l-Mevâhibü'l-ledünniyye [İbrahim et-Tâdelî]**

Mütefekkir ve edip yönüyle temâyüz eden ve -başta şerh ve hâşiye türünde olmak üzere- çok sayıda eser kaleme alan Faslı âlim Ebû İshâk İbrâhîm et-Tâdelî'nin (ö. 1311/1894) yazmış olduğu hâşiyedir.[409]

- **Hâşiyetü ale'l-Mevâhibü'l-ledünniyye [Abdullah es-Selâvî]**

Hâşiye türünde yazılmış olan eser, Faslı âlim Abdullah b. el-Hadrâ es-Selâvî'ye (ö. 1324/1906) aittir.

Telhis ve Muhtasarlar

- **İhtisaru *el-Mevâhibü'l-ledünniyye* [Ali b. Muhammed]**

Daha önce herhangi bir kaynakta bilgisine rastlanılmayan bu nâdir nüsha Ali b. Muhammed isminde bir müellife ait olup Fatih yazmaları 4505 numara ve 900 (1495) ferağ kaydıyla kayıtlıdır.[410] Bu nüsha, eserin telifinden yaklaşık bir yıl sonra, Mekke'de istinsah edilmiştir. *el-Mevâhibü'l-ledünniyye*'nin pek bilinmeyen bir muhtasarı olan eser, tarihi itibariyle eserle ilgili yapılan ilk çalışma olarak dikkat çekicidir.

- **Envârül Muhammediyye [Yûsuf en-Nebhânî]**

Yakın dönem müelliflerinden olan Yûsuf en-Nebhânî'nin (ö. 1849/1932) telif etmiş olduğu eserin tam adı *Envârül Muhammediyye muhtasaru'l-Mevâhibü'l-ledünniyye* şeklindedir. Nebhânî geleneğe düşkünlüğüyle ve modern akımlara karşı oluşuyla bilinen bir âlim olup tasavvufî hareketlere karşı da tavır göstermiştir.[411] Çok sayıda eser yazan ve talebe yetiştiren Nebhânî'nin yazmış olduğu muhtasar tek ciltl olup *el-Mevâhib*'in muhtasarları arasında önemli bir yere sahiptir. Eserin çeşitli güncel baskıları mevcut olup Ali Eren'in tercümesiyle 2016 yılında Sağlam Yayınevi tarafından *En Sevgili Kul Son Nebi Son Resul* ismiyle Türkçe olarak da neşredilmiştir.

- **Telhîsü'l-Mevâhibü'l-ledünniyye [Muhammed ed-Dahmân]**

Malikî fukahasından sûfî yönüyle tanınan Muhammed b. Kâsım ed-Dahmân'ın (ö. 1244/1828) *el-Mevâhib*'in muhtasarı[412] olarak telif ettiği eseridir.

[409] Halim Öznurhan, "Tâdelî", *DİA*, Ek 2, 576; Habeşî, IV, 645.
[410] Eserin kütüphane kayıtlarında yer alan 905 tarihi zühul eseri olmalıdır.
[411] M. Sait Özervarlı, "Nebhânî", *DİA*, XXXII, 471-472.
[412] Habeşî, IV, 646.

- **el-Fevâidü'l-behiyyetü'l-müttehaze min şerhi'l-*Mevâhibü'l-ledünniyye* [Üşbûlî]**

Hakkında bilgiye ulaşamadığımız eser, Sâlim el-Üşbûlî'ye (ö. ?) aittir.[413]

Tercümeleri

- **Me'âlimü'l-yâkîn [Bâkî]**

Müderrislik, kadılık ve kazaskerlik gibi görevlerde bulunan ve saraya yakınlığıyla bilinen Osmanlı dönemi meşhur şâiri Bâkî'nin (ö. 1008/1600) *el-Mevâhib* üzerine kaleme aldığı tercüme türü eseridir. Tam adı *Me'âlimü'l-yâkîn fî sîret-i seyyidi'l-mürselîn* olan eser[414] *Tercüme-i el-Mevâhibü'l-ledünniyye* şeklinde de tanınmaktadır. Bâkî, eserini Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'nın (ö. 987/1579) fermanı üzerine yazmaya başlamıştır.[415] Eser, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi kayıtlarında müellif hattı olduğu beyan edilen[416] önemli bir nüshasının ferağ kaydına göre 976/1569 yılında tamamlanmıştır.[417] Klasik tercüme yerine metne müdahale ettiğini beyan eden Bâkî'nin esere hususiyet kazandıran önemli tasarrufları olmuştur. Buna göre Bâkî; "ayetleri tefsir etmiş, hanefî fıkhına dair eserde yer almayan bilgileri ilave etmiş ve izahı gereken hususları fetâvâ türü eserlerden derlemiş, bilgilerin sıhhati açısından bazı rivayetlerin ve hadislerin muteber olup olmadığını beyan etmiş, okuyucuyu usandıran ziyadeler ve manasız tafsilat içeren kısımlar çıkarılmış, muhtelif şerh ve hâşiyelerde yer alan faydalı bilgilerle beslemiştir."[418] Eserin yazma eser kütüphanelerinde pek çok nüshası bulunmaktadır. Ayrıca Ankara Milli kütüphane kayıtlarında, içinden bazı kısımların yer aldığı 53 varaklık bir seçki (A 6185) ve *Mevahib Tercümesinin Mulahhası* Süleymaniye Kütüphanesi Bağdatlı Vehbi Bölümü'nde kayıtlı (nr. 02051- 02) bir telhisi bulunmaktadır.

Matbaanın yaygınlaşmasıyla birlikte 1261/1845 Matbaa-i Âmire'de (Tabhâne-i Âmire'de); 1313/1895 ve 1316/1898 yıllarında Şirket-i Tahkîmiyye müdürü Halil İbrahim, Ahmet Rıfat ve Ahmet Cemil tarafından Cemâl Efendi Matbaası'nda; rûmî 1322 yılında (1324/1906) Hanımlara

[413] Habeşî, IV, 645.
[414] Bâkî kendi ifadeleriyle eser adını şöyle takdim etmiştir: "Âmme-i edille ve berâhin-i âyât-ı Kur'ân-ı mübîn ve ehâdîs-i rasûl-i güzîn olmağın *Me'âlimü'l-yakîn* fî sîreti seyyidi'l-mürselîn birle tesmiye kılınıb on maksad üzre tertib olundu." bk. *Me'âlimü'l-yakîn*, 4a.
[415] Bâkî, *Me'âlimü'l-yakîn*, s. 3a.
[416] Karatay, Topkapı Sarayı Müzesi Arapça Yazmalar Kataloğu, (Din, Tarih, Bilimler), s. 341, İstanbul-1985.
[417] Topkapı Emanet Hazinesi nr. 1150 numarada kayıtlı nüshanın ilk sayfası ve son sayfasında yer alan ferağ kaydı için bk. Ek 3. *Me'âlimü'l-yakîn* üzerine yapılan önemli bir doktora seviyesinde önemli bir çalışma yapmış olan Tergip, eserin bu nüshasını kayıtlarında göstermekle birlikte (Tergip s. 52) çalışmasında bu nüshayı esas almamaktadır. (Ayhan Tergip, "Bâkî'nin Meâlimü'l-Yakîn Adlı Eseri Üzerinde Dil İncelemesi (Metin-Sözlük), *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul Üniversitesi SBE Yeni Türk Dili Bilim Dalı, İstanbul 2010.)
[418] Bâkî, *Me'âlimü'l-yakîn*, s. 3b. Konuyla ilgili bazı örnekler için bk. Tergip, 44-46.

Mahsus Gazete Matbaası Müdürü Hafız Mehmed Emin tarafından Şirket-i Sahafiyye-i Osmaniyye Matbaası'nda tek cilt olmak üzere 4 kez basılmış ve nüshaları iyice yaygınlık kazanmıştır.

Bâkî'nin tercümesi bir takım sadeleştirme ve ihtisarlar yapılmak suretiyle latin harfleriyle neşredilmiştir. Bâkî'nin eseri üzerinden yapılmış 4 ayrı neşir bulunmaktadır. Bunlardan ilki 1967'de İstanbul'da "El-Mevâhibü'l-Ledünniyye/Gönül Nimetleri", 'Babıalide Sabah' Neşriyâtı tarafından basılmış ve gazetenin hediyesi olarak sunulmuştur. Eser, "Adıdeğmez" rumuzuyla Necip Fazıl Kısakürek'e ait olup *Me'âlimü'l-yakîn*'in (196 sayfa) sadeleştirilmiş ve muhtasar bir neşridir. Eser basit bazı düzeltmelerle Büyükdoğu Yayınları'ndan 1996 yılından itibaren yeniden neşredilmeye başlanmıştır.[419] İkinci neşir İhsan Uzungüngör tarafından 1972'de İstanbul'da "*Mevâhib-i Ledünniyye*" başlığıyla yine sadeleştirilmiş olarak (386 sayfa) Semerkant Yayınları tarafından basılmıştır. Üçüncü neşri 1983 yılında İstanbul'da Divan Yayınları tarafından Rahmi Yananlı tarafından yine sadeleştirilerek iki cilt halinde (toplam 1590 sayfa olmak üzere) basılmış olup bu baskının yeni neşirleri mevcuttur. Dördüncü neşir ise Turgut Ulusoy tarafından sadeleştirilen ve Hisar Yayınevi tarafından 1984 yılında İstanbul'da iki cilt bir arada 1067 (544+523) sayfa olarak basılmıştır. Bu baskının da güncel neşirleri mevcuttur.

Me'âlimü'l-yakîn üzerine çeşitli akademik çalışmalar bulunmaktadır.[420]

- **Tercüme-i el-Mevâhibü'l-ledünniyye**

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan eser kayıtlara göre Mahmûd isimli bir mütercime aittir. Eser Mehmed Sofyevî adlı bir müstensih eliyle 1125/1713 yılında istinsah edilmiştir.[421] Mütercimi hakkında bilgi bulunmayan eser ile ilgili bilgilerin tahkik edilmesi gerekmektedir. Ayrıca Konya Mevlana Müzesi Türkçe Yazmaları bölümünde (nr. 1170) Mahmud Mağnisavî adlı bir müellif adına kayıtlı yine *Tercüme-i el-mevahibü'l-ledünniyye* adlı bir eser görünmektedir. Bu eserlerin incelenmesi ve iki şahsın aynı kişi olup olmadığının anlaşılması gerekmektedir.

[419] Necip Fazıl Kısakürek, *İmâm Kastallânî/Gönül Nimetleri*, Büyükdoğu Yayınları. Eserin İstanbul'da 1996, 1998, 2002, 2004, 2007, 2008, 2012, 2016, 2017, 2019 yıllarında yeni baskıları yapılmıştır. Necip Fazıl Kısakürek eserini şu cümlelerle takdim etmektedir; "Okuyucuların Kâinatın Efendisine ait bu eseri, benzerleri arasında en eminlerden biri tanımalarını diler ve bu mukaddes mevzu karşısında haşyetle susmaktan ve eseri tatmaya çalışmak tavsiyesinden başka söz olmadığını bildiririz".
[420] *Me'âlimü'l-yakîn* üzerine yapılan bazı tezler için bk. Tergip, s. 53-55.
[421] Karatay, Topkapı Sarayı Müzesi Arapça Yazmalar Kataloğu, (Din, Tarih, Bilimler), I, 342.

Eser Hakkındaki Görüşler

el-Mevâhib ile ilgili kaynaklarda yer alan kayıtlara bakıldığında eserden genellikle sitayişle bahsedildiği görülür. Biyografi/terâcim kaynaklarında *el-Mevâhib'*in henüz müellifi hayattayken şöhretli bir eser haline geldiği, eseri rivayet etme iznini elde etmek için talebelerin meşakkatli seferleri göze aldıkları belirtilmiştir.[422] Biyografi müelliflerinden Ayderûsî, eserin değerini: "*Onun teliflerinden biri de el-Mevâhib'dir. Kıymeti âlî, yeri büyük, faydası çok, sahasında dengi yoktur*" ifadeleriyle anlatmaktadır.[423] Bazı kaynaklar *el-Mevâhib*'in gördüğü ilgiyi, aynı zamanda eserin ihlâs ve içtenlikle yazıldığına delil olarak arz etmişlerdir.[424]

Bu cümleden anlaşıldığı üzere *el-Mevâhib* üzerine yapılan çalışmalarda yer alan değerlendirmeler de dikkat çekicidir. Örneğin, yukarıda zikrettiğimiz *Me'âlimü'l-yâkîn fî sîret-i seyyidi'l-mürselîn* adlı eserde Şâir Bâkî, *el-Mevâhib* hakkında eserinin girişinde şu sözlere yer vermektedir:

> "…*el-Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minehi'l-Muhammediyye* adıyla müsemmâ kitab-ı nefîs, "innehû hayrun karînün ve celîsün" tasdikiyle kabul görmüştür ki insanlar arasında fazl ve meziyet ile tam bir şöhrete kavuşmuş, itibar bulmuştur. Asrın ulemâsı ve devrinin fuzelâsının makbul kelâmıyla hoş bir edâ ve tatlı bir üslupla yazılmıştır. Elhak, bu güzel kitap, yüzü misk kokulu nikâb ile örtülü bir yasemindir ki parlak ifadeleri, güzel sözü tartıp söyleyenlerin sözleri gibi iç açıcı; ince manaları, gül yüzlülerin handesi gibi can bağışlayıcıdır. Cennet gibi, toprağı amber kokulu bir bahçedir ki uzun ağaçlarının dalları ve güzelliği hatırına, onda karar kılanlara -"ne mutlu" hitâbına muhatap sidre-i müntehâ sâkinleri gibi- "tûbâ lehüm ve hüsnü meâb" dense sezâdır. Ne var ki bu eserin güzel manaları Arapça'nın pes perdesiyle mestûr, istiâreleriyle örtülüdür…"[425]

el-Mevâhib'in muhtasarını (*Envâru'l-Muhammediyye*) telif eden Yusuf en-Nebhânî'nin (ö. 1350/1932) ifadeleri de döneme ait kanaatleri yansıtması yönüyle önemlidir:

> "Telifler içinde bu kitaptan daha istifadeli bir telif bilinmemektedir. Allah onun müellifinden bizi müstefîd kıldı ve içindeki, aslî ve ferî pek çok bilgiden faydalanmamızı; mezheblerin farklı görüşlerinden ve tartışmalı bahislerden haberdar olmamızı sağladı.

[422] Gazzî, I, 129.
[423] Ayderûsî, 165. Eserde geçen ifadeler şu şekildedir:
" هو كتاب جليل المقدار عظيم الوقع كثير النفع ليس له نظير في بابه"
[424] Gazzî, I, 129.
[425] Bâkî, *Me'âlimü'l-yakîn*, 2b. Baki'nin süslü nesir türündeki cümleleri okuyucunun anlamasını kolaylaştırmak için günümüze uyarlanmıştır.

(Kastallânî) Eserine misli olmayan kıymetli cevherler derdi ve onu iştah kabartan turfanda nimetlerle donattı. (…) Kastallânî'nin kitabı, ilmi çok ve hacmi büyük bir eserdir."[426]

Yusuf en-Nebhânî, eserin hacmi sebebiyle ondan istifade etmenin zorlaştığını, bu nedenle de ihtisara ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiştir. Nebhânî'nin yaşadığı dönemle eserin yazıldığı dönem arasında dört asır olduğu dikkate alındığında eserin şöhretinin uzun soluklu olduğu anlaşılmaktadır. *el-Mevâhib*'in, Türkiye dâhil olmak üzere İslam coğrafyasında çeşitli kütüphanelerde pek çok nüshaları görülmekte; yukarıda belirttiğimiz gibi şerh, haşiye ve tercümeleri bulunmaktadır. Yine yukarıda hakkında bilgi verdiğimiz güncel neşirlerinin mevcudiyeti *el-Mevâhib*'in tesirinin günümüzde de devam ettiğini göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Kastallânî eserini yazarken Bâkî ve Nebhânî'nin dikkat çektiği noktaları da göz önünde bulundurarak eserin öne çıkan hususiyetlerini şu şekilde sıralamak mümkündür;

- Eser kronolojik siyer, şemâil, delâil, hasâis… gibi siyere dair hemen tüm alanlarda zengin içeriğe sahiptir.
- Eserde yoğun olarak hadis kaynakları esas alınmaktadır; Kastallânî eserini özellikle İbn Hacer, Nevevî, İbnü'l-Esîr gibi muhaddislere ve hadis sahasındaki eserlere dayandırmıştır.
- Eserde fıkıh, kelâm, tefsir, hadis, tasavvuf, ahlak… gibi farklı alanlarda da bilgiler bulunmaktadır.
- Eser bir siyer eseri olmanın yanında İslam tarih, kültür ve medeniyetinden izler taşımakta; yazıldığı döneme kadar gelen birikimi yansıtmakta, istitrâdi bilgilerle okuyucusunu pek çok yönden beslemektedir.
- Eser ele aldığı konuları etraflıca işlemekte ve özellikle tartışmalı konular hakkında pek çok görüşe yer vermekte; müellifin kendisi de bu görüşlerin içinden tercihte bulunmaktadır.
- Eserde yer alan fıkhî konular sadece müellifin mezhebi (Şâfiî) üzerinden ele alınmamakta; farklı mezheplerin görüşlerine yer verilmektedir.
- Eser aynı zamanda bir ahlak kitabı niteliğinde olup okuyucunun dinî inanç ve hayatını canlandırmayı hedeflemektedir.

[426] Nebhânî, el-*Envâru'l-Muhammediyye mine'l-Mevâhibü'l-ledünniyye*, s. 23.

Zayıf Rivayetlere Yer Vermesi

Kastallânî eserinde pek çok rivayete yer vermiş ve bundan dolayı tenkit edilmiştir. Eseri Türkçe'ye tercüme eden Bâkî eserin zayıf rivayetlerinin sıhhat durumuna işaret ettiğini belirtmektedir.[427] Bahsedildiği gibi Kastallânî bazı zayıf rivayetlere yer vermektedir. Ancak onun bazı rivayetlerin sonunda muhaddislerin rivayetle ilgili görüşlerini belirterek sıhhat durumuna işaret ettiği de görülmektedir. Kastallânî rivayetlerin sıhhat durumu ile ilgili zaman zaman Zehebî, Beyhakî, İbn Kesir, Nevevî, İbn Hacer, Sehâvî gibi muhaddislerin görüşlerini aktarmıştır. Bu anlamda zayıf rivayetlerin sonunda yer alan ibarelere örnek olarak; innehû bâtılun mevzu'un,[428] hüve hadîsün bâtıl,[429] küllühâ vâhiye,[430] bi senedin za'îf cidden,[431] leyse sahih,[432] fî senedihî nazar,[433] hadisün garîb,[434] isnâdühü hasen,[435] bi-senedin lâ be'se bihî,[436] ma'nâhu sahih va'llâhu a'lem"[437] lafızları misal gösterilebilir. Bir diğer örnekte Kastallânî'nin Beyhakî'den alıntıladığı bir hadisin sonunda senede (râvîye) dair bilgiyi eklediği görülmektedir.[438] Diğer yandan hasâis ve delâil türü gibi bazı ilimlerin ihtiva ettiği bir takım rivayetlerin sıhhat açısından illetler barındırdığı bilinmektedir. Kastallânî bu tür rivayetlere eserinde yer vermektedir.

el-Mevâhibü'l-ledünniyye'de İntihal Olduğu İddiası

Kastallânî, *el-Mevâhibü'l-ledünniyye*'yi yazdıktan sonra Süyûtî tarafından intihal ile itham edilmiştir. Kaynaklara akseden bu iddiaya göre Kastallânî, Süyûtî'nin eserinden faydalanmış fakat bu durumu belirtmemiş; kendisine atıf yapması gerekirken, onun adını zikretmeksizin doğrudan onun kullandığı kaynağa atıf yapmıştır. Bu konudaki rahatsızlığını ızhar eden Süyûtî, devrin Şeyhülislâm'ı Zekeriyya el-Ensârî'nin huzurunda konuyu gündeme taşıyarak Kastallânî'yi itham etmiştir. Bunun üzerine Şeyhülislâm, Süyûtî'nin iddiasını ispat etmesini istemiş ve konu Zekeriyyâ

[427] Bâkî, *Me'âlimü'l-yakîn*, s. 3b
[428] III, 135.
[429] III, 403.
[430] II, 292.
[431] II, 238.
[432] IV, 557.
[433] III, 343.
[434] II, 301, 406.
[435] III, 345.
[436] II, 109.
[437] II, 239.
[438] III, 94. İlgili sayfada şu ifadeler yer almaktadır; "İsnâdında ebû Ca'fer er-Râzî vardır bazıları onun zayıf olduğunu söylemişlerdir, Ebû Zür'a onun müttehem olduğunu söyledi. İbn Kesîr hıfzının kötülüğü daha ön plandadır demiştir."

el-Ensârî'nin nezdinde taraflarca tartışılmıştır. Tartışmanın sonunda ise Süyûtî Kastallânî'yi ilzam etmiş ve haklılığını ifade etmiştir.[439]

Konuya giriş yapmadan önce Süyûtî ile Kastallânî'nin hocası olan Sehâvî arasında bir husumetin bulunduğunu ve Süyûtî'nin 'mutlak müctehid' olma ve kendisini üstün görme gibi iddialarıyla çevresindeki bazı âlimlerin tepkisini çektiğini ifade etmemiz gerekir. Sehâvî Süyûtî'yi, kendi eserlerinden intihalde bulunmak dâhil, çeşitli yönlerden ağır bir biçimde eleştirmekten çekinmemiştir. Netice itibariyle onun ilimdeki itibarını kabul edenler ve iddialarını yersiz bulanlar olmak üzere iki cephe oluşmuş, bu gruplaşma içinde zaman zamankarşılıklı sataşmalar zuhur etmiştir.[440]

Yukarıda Süyûtî'nin, konuyu gündeme taşıdığını ve konunun devrin şeyhülislâmı huzurunda ele alındığını; Süyûtî'nin ifadeleri karşısında Kastallânî'nin söyleyecek bir şey bulamadığını ifade etmiştik. Gündemi meşgul eden bu olayın ardından Kastallânî rahatsızlık duymuş, bir süre sonra gönül almak gayesiyle Süyûtî'nin Ravza Adası'ndaki evine kadar yayan gitmiş, Süyûtî'nin kapısını çalarak hatrını hoş etmek istemiştir. Bunun üzerine Süyûtî, rahatsızlığının derecesini ihsas eder sûrette, Kastallânî'ye soğuk davranmış, kendisini evine kabul etmeyerek kapıdan 'hatrım hoş oldu' demek sûretiyle geri çevirmiştir.[441]

Süyûtî daha sonra konu üzerine *el-Fârık beyne'l-musannif ve's-sârık* (yazarla çalar arasındaki fark) adlı müstakil bir eser kaleme almış, isim vermeksizin, başta *el-Mûcizât* ve *el-Hasâis* olmak üzere bazı eserlerinden intihalde bulunan kişileri -intihale dair bazı ayrıntıları da vererek- tenkit etmiştir.[442] Süyûtî eserinde îmâ ettiği kişileri ağır bir biçimde 'eserini

---

[439] Ayderûsî, 165; Kâtib Çelebî, II, 1897, İbnü'l-İmâd, 170; Kettânî, II, 969-970.

[440] Konuyu etraflıca değerlendiren önemli bir makale için bk. Enbiya Yıldırım, Suyûtî'ye Yöneltilen Suçlamalar (Sehâvî-Suyûtî Çekişmesi Bağlamında)", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, X, sayı 2, 149-174.

[441] Ayderûsî, 165; Kâtip Çelebi, II, 1897, İbnü'l-İmâd, 170; Kettânî, II, 969-970. Ayrıca *Fihrisü'l-fehâris*'te Süyûtî'nin dışarı çıkmaması hakkında, "o esnada Hz. Peygamber (sav) ile görüşmekte olduğundan Kastallânî ile ilgilenemediği" şeklinde bazı bilgiler de aktarılmakta ancak Süyûtî'yi kapısını açmama tavrında haklı gösterme ve onun manevî değerini yüceltme amaçlı olması muhtemel bu ifadelerin makul olmadığı belirtilmelidir.

[442] Süyûtî'nin ilgili eserinde yer alan bazı ifadeleri şu şekildedir; "Hasâis ve mucizât kitaplarıma istinat etti. İçindekilerin çoğunu benim ibarelerimle aşırdı. Sonra da 'araştırdım', 'cem ettim' ve 'bana vaki oldu' dedi. Halbuki ben *el-Hasâisü'l-kübrâ*'yı yazmaya 20 yılımı verdim. Tefsir, hadis, şerhler, fıkıh usulü, tasavvuf ve başka kaynakların birçoğuna baktım. O kadar ki en büyük mezheb kitaplarından olan *er-Ravzatü't-tâlibîn*'de benim kitabımın onda biri kadar malumat yoktur. Bir öğrenciye bu alanda benim kitabıma bakmadan muvaffakiyet mümkün olamaz. (Süyûtî, *el-Fârık beyne'l-musannif ve's-sârık*, s. 33-34.)

Süyûtî'nin bir diğer ifadesi ise şu şekildedir: "Mekke'de iken *el-Mucizât* ve *el-Hasâis*'in cüzlerini talebem Abdulcebbar'dan almadı mı? İkametini uzatıp içindekileri ilmi ve marifeti olmaksızın aşırmadı mı? Sonra dönünce ondan cüzleri iade etmesini istediğinde vermemekte diretti. Sonra başkalarının araya girmesiyle onları geri verdi." (Süyûtî, *el-Fârık*, s. 47.)

Süyûtî eserinin sonunda sert ifadelerle şöyle demektedir; "eğer bu adam hıyanetinden tevbe eder ve emaneti yerine teslim ederse; dönüp kitaplarımızdan bir şey taleb ederse, şartlarımıza uymak üzere, kendisine veririz. Bir şey ona gizli kalırsa öğretiriz ya da işaret ederiz. Kitabımızdan bir şeyi yanlış naklederse tasrih ederiz. Cinayete devam

yağmalamakla' itham etmektedir.[443] Eserde kastedilen şahıslardan birinin, Kâtib Çelebi'nin de işaret ettiği gibi,[444] Kastallânî olduğu aşikârdır.

el-Mevâhib'de yaptığımız metin incelemelerinde ise Kastallânî'nin Süyûtî'den faydalandığı ve ondan yaptığı iktibasların gizlenemeyecek kadar ortada olduğu görülmektedir. Kastallânî, Süyûtî'nin ifade ettiği gibi, eserinde herhangi bir şekilde Süyûtî'den söz etmemekte ve eserlerine atıfta bulunmamaktadır.

Kastallânî'nin Süyûtî'den iki biçimde faydalanmış olma ihtimali söz konusudur. Bu ihtimallerden ilkine göre Kastallânî doğrudan Süyûtî'nin eserinden iktibasta bulunmuştur. Diğer ihtimal ise onun eseri üzerinden kaynak gösterdiği eserlere yönelmiş olmasıdır. Her ikisi de mümkün olmakla birlikte eserde gözlemlenen faydalanma biçimi -Süyûtî'nin itirazını haklı çıkarır sûrette-[445] birinci ihtimali öne çıkarmaktadır. Nitekim *el-Mevâhib*'de Kastallânî'nin doğrudan Süyûtî'nin eserini kullanmış olduğuna dair örneklerin oldukça baskın olduğu görülmektedir. Ancak hemen belirtemiz gerekir ki eserimizde -nâdir da olsa- ikinci ihtimale kapı aralayan bazı örneklere de rastlanmıştır.[446] Nihaî kanaate göre Kastallânî, çeşitli kaynaklarda dağınık halde bulunan bahisleri Süyûtî'nin eserinde bir arada bulmuş[447] ve atıfsız iktibas yapma yolunu tercih etmiştir. Sonuç itibariyle Süyûtî'nin rahatsız olduğu yararlanmanın, Kastallânî'nin Süyûtî'nin ulaştığı ve derlediği rivayetleri kullanması şeklinde olduğu görülmektedir. Süyûtî'nin *el-Fârık*'da eleştirdiği faydalanma şekli de bu türden ibarettir.

el-Mevâhib'de Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin (ö. 430/1038) *Hilyetü'l-evliyâ* adlı eserinde geçen bir rivayet ve bu rivayetin Süyûtî ve Kastallânî'nin eserlerine aksetme şekilleri aşağıda örneklendirilecektir; *Hilyetü'l-evliyâ*'da geçen rivayetin aslı:[448]

حدثنا أحمد بن اسحاق وعبدالله بن محمد قالا ثنا أبو بكر بن أبي عاصم ثنا أيوب الجبابري ثنا سعيد بن موسى ثنا رباح بن زيد عن معمر عن الزهري عن أنس بن مالك قال قال رسول الله صلى الله عليه و سلم إن موسى بن عمران عليه

ederse de onu sefil ve rezil ederiz. Onu hatası ve cehaleti üzre bırakır, hainler arasında sayarız ve alnına "Allah hainlerinin tuzağını yaşatmaz" yazarız." (Süyûtî, *el-Fârık*, s. 59.)

[443] Halit özkan, "Süyûtî" *DİA*, XXXVIII, 190. Bir önceki dipnotta belirttiğimiz ayrıntılar Kastallânî'nin Süyûtî'den açıkça faydalandığına işaret etmekle birlikte Kastallânî'nin bu durumu reddettiğini ifade eden bir kayıt bulunmamaktadır.

[444] Kâtip Çelebi, II, 1897.

[445] Süyûtî söz konusu tartışma esnasında Kastallânî'ye hitaben "Beyhakî'den aldığını söylüyor, Beyhakî'nin birçok eseri var. Hangi eserinden aldığını söylesin. Beyhakî'den naklettiğini elbette biliyoruz. Ancak o bu nakli benim yazdıklarımdan gördü. Halbuki Süyûtî Beyhakî'den nakletti demeliydi." demektedir. bk. Ayderûsî, 165; Kâtip Çelebi, II, 1897.

[446] *el-Mevâhib*, II, 315. sayfada yer alan bir iktibasta Kastallânî'nin aslen *el-Hasâisü'l-kübrâ'yı* kullandığı görülmekte fakat alıntılanan metinde Süyûtî'nin Beyhakî'nin eserinden (*Delâilü'n-nübüvve'*den) yaptığı iktibasın *el-Mevâhib*'e, *el-Hasâis* üzerinden değil, bizzat *Delâilü'n-nübüvve* üzerinden intikal ettiği anlaşılmaktadır.

[447] Süyûtî bu bilgilerin 20 yıllık bir emeğin ürünü olduğunu ve bu alanda araştırma yapan birinin onun çalışmalarına bakmadan yol alamayacağını ifade etmektedir. bk. *el-Fârık*, 33-34.

[448] Ebu Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, III, 375-377.

السلام كان يمشي ذات يوم في الطريق فناداه الجبار جل جلاله يا موسى فالتفت يمينا وشمالا فلم يجد أحدا ثم ناداه الثانية يا موسى بن عمران فالتفت يمينا وشمالا فلم يجد أحدا ثم ارتعدت فرائصه ثم نودي الثالثة يا موسى بن عمران أنا الله لا إله إلا أنا فقال لبيك لبيك فخر لله ساجدا فقال ارفع رأسك يا موسى بن عمران فرفع راسه فقال يا موسى إن أحببت أن تسكن في ظل عرشي يوم لا ظل الا ظلي يا موسى كن لليتيم كالأب الرحيم وكن للأرملة كالزوج العصوب يا موسى بن عمران ارحم ترحم يا موسى كما تدين تدان يا موسى بن عمران **نبئ بني اسرائيل أنه من لقيني وهو جاحد لمحمد أدخلته النار** ولو كان ابراهيم خليلي وموسى كليمي **قال ومن محمد** قال يا موسى وعزتي وجلالي **ما خلقت خلقا أكرم علي منه كتبت اسمه مع اسمي في العرش قبل أن أخلق السموات والأرض** والشمس والقمر بألفي ألف سنة وعزتي وجلالي **إن الجنة محرمة على جميع خلقي حتى يدخلها محمد وأمته قال** موسى **ومن أمة محمد قال** أمته **الحمادون يحمدون الله صعودا وهبوطا وعلى كل حال يشدون أوساطهم ويطهرون أطرافهم صائمون بالنهار رهبانا بالليل أقبل منهم اليسير وأدخلهم الجنة بشهادة أن لا إله إلا الله قال فاجعلني نبي تلك الأمة قال نبيها منها قال اجعلني من أمة ذلك النبي قال استقدمت واستأخروا يا موسى ولكن سأجمع بينك وبينه في دار الجلال** هذا حديث غريب من حديث الزهري لم نكتبه إلا من حديث رباح بن معمر ورباح

*el-Hasâisü'l-kübrâ'*da geçen sûreti:[449]

وأخرج أبو نعيم في الحلية عن انس قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم **اوحى الله الى موسى** نبي بني اسرائيل انه من لقيني وهو جاحد بأحمد ادخلته النار **قال**: يا رب ومن **أحمد؟** قال ما خلقت خلقا اكرم علي منه كتبت اسمه مع اسمي في العرش قبل أن أخلق السموات والأرض، إن الجنة محرمة على جميع خلقي حتى يدخلها هو وأمته، قال ومن أمته؟ قال الحمادون يحمدون صعودا وهبوطا وعلى كل حال. يشدون أوساطهم ويطهرون اطرافهم، صائمون بالنهار، رهبان بالليل، اقبل منهم اليسير، وأدخلهم الجنة بشهادة ان لا إله إلا الله قال: اجعلني نبي تلك الأمة، قال: نبيها منها، قال اجعلني من أمة ذلك النبي، قال: استقدمت واستأخر، ولكن سأجمع بينك وبينه في دار الجلال

*el-Mevâhib'*de geçen sûreti:[450]

[449] Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübrâ*, I, 33.
[450] Kastallânî, *el-Mevâhib*, II, 709.

وفى الحلية لأبى نعيم، عن أنس قال: قال رسول الله- صلى الله عليه وسلم **أوحى الله إلى موسى**، نبئ بنى إسرائيل أنه من لقينى وهو جاحد بأحمد أدخلته النار **قال**: يا رب، ومن **أحمد**؟ قال: ما خلقت خلقا أكرم على منه، كتبت اسمه مع اسمى فى العرش قبل أن أخلق السماوات والأرض، إن الجنة محرمة على جميع خلقى حتى يدخلها هو وأمته، قال ومن أمته؟ قال الحمادون، يحمدون صعودا وهبوطا وعلى كل حال. يشدون أوساطهم ويطهرون أطرافهم، صائمون بالنهار، رهبان بالليل، أقبل منهم اليسير، وأدخلهم الجنة بشهادة أن لا إله إلا الله، قال: اجعلنى نبى تلك الأمة، قال: نبيها منها، قال اجعلنى من أمة ذلك النبى، قال: استقدمت واستأخر، ولكن سأجمع بينك وبينه فى دار الجلال

Yukarıdaki örnekte Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin *Hilye*'sinde geçen rivayeti Kastallânî'nin Süyûtî üzerinden aldığı açıkça görülebilir. Metinler incelendiğinde Süyûtî'nin metinde tasarrufta bulunduğu ve Kastallânî'nin metni, *Hilye* yerine *el-Hasâisü'l-kübrâ*'dan aldığı açıkça anlaşılmaktadır.

Kastallânî'nin telif usulüne bakıldığında, müellifin alıntıladığı metinlerle ilgili olarak bir şekilde kaynak zikrettiği ancak bununla birlikte bazen eser adını bazen müellifi bazen de her ikisini birden ihmal ettiği görülmektedir. Faydalandığı kaynakları bazen metinlerin önünde veya sonunda zikreden müellifin bazen hiçbir atıfta bulunmadan iktibaslar yaptığı dikkat çekmetedir.[451] Ancak *el-Mevâhib*'de teşhis edilen telif metodolojisi dâhilinde, yaralandığı müellif ya da eseri şu veya bu şekilde muhakkak zikrettiğine şahit olunan Kastallânî'nin benzer durumlarda Süyûtî'yi atlamış olmasının tesadüfî olmadığı anlaşılmaktadır. Bu durumda Kastallânî'nin, kendi telif sistematiğine aykırı davrandığı görülmektedir.

Ancak konu her ne kadar devrin telif anlayışı ve henüz iktibas sistemine dair belirli bir usulün oturmamış olmasıyla ya da akran kıskançlığı gibi nedenlerle açıklanabilir olsa da Kastallânî'nin tutumunu anlamada bu tür bir açıklama tek başına yeterli değildir. Konuyu daha sağlıklı değerlendirebilmek için Sehâvî ile Süyûtî arasındaki husumetin göz önünde bulundurulması ve meselenin, psikolojik zemini dikkate alınarak değerlendirilmesi daha isabetli olacaktır. Zira Kastallânî, hocası Sehâvî'yle başlayan bir gerilimin doğal bir tarafı olarak 'Süyûtî muârızları' safındadır. Bu karşı pozisyon eserini telif ederken tutumuna etki etmiş; telifatından faydalandığı halde Süyûtî'yi yok sayma tavrı göstermesine sebep olmuştur. Akla gelen ilk ihtimale göre Kastallânî, Süyûtî'ye atıfta bulunarak ona paye vermek istememiş olmalıdır. Diğer ihtimale göre ise Süyûtî'nin adını zikrettiği takdirde başta hocası Sehâvî olmak üzere Süyûtî muârızları meyanında ayıplanmanmaktan çekinmiş olması gerekir. Ya da her iki ihtimal müellifin üzerinde

[451] *el-Mevâhib*, II, 598. Örneğin ilgili kısımda Kastallânî hasâis kaynaklarına yer vermiş fakat Süyûtî'yi bu kaynaklar arasında zikretmemiştir.

farklı nisbetlerde etki etmiştir. Her hâlukârda Kastallânî'nin bir ikilem içinde kaldığı; Süyûtî'nin eserlerini görmezden gelemediği gibi kendi telif anlayışına ters düşmek pahasına, adını zikretmeden Süyûtî'den alıntılarda bulunduğu görülmektedir.

Öte yandan Süyûtî bu kusuru tolore etmemiş, devrin önde gelen âlimlerinden şeyhülislâm Zekeriyya el-Ensârî'nin huzurunda konuyu gündeme taşıyarak Kastallânî'yi itham etmiştir. Süyûtî'nin meseleyi şeyhülislâmlık makamında tartışacak kadar ciddiye alması için aralarında hiçbir sûrette hatır ilişkisinin bulunmaması ve Sehâvî'yle aynı tarafta görünen Kastallânî'nin Süyûtî tarafından hasım telakkî edilmiş olması gerekmektedir. Ortaya çıkan manzaranın karşılıklı husumet ortamının bir neticesi olduğu ise açıktır. Sonuç olarak Kastallânî, mevcut şartların tesiriyle çağdaşı Süyûtî'den söz etmeme tavrı göstermiş fakat onun ilmî katkılarını eserine yansıtmaktan geri kalmamıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

el-MEVÂHİBÜ'L-LEDÜNNİYYE'NİN KAYNAKLARI

II. BÖLÜM

A. el-MEVÂHİB'İN KAYNAKLARI

el-Mevâhib'in dikkat çekici hususiyetlerinden biri Kastallânî'nin bu eserde çok sayıda kaynaktan istifade etmiş olmasıdır. Bu durum ise şüphesiz ilmî müktesebât ve faaliyetlerin oldukça yoğun olduğu bir dönemde yaşamış olmanın tabii bir sonucudur. *el-Mevâhib*'de hadis kaynakları öncelikli olmak üzere, siyer, tefsir, fıkıh, tarih, tabakat, şehir tarihi, tasavvuf, şiir ve lugat kaynaklarına yer verdiği görülmektedir. Bu anlamda siyer ve siyere yakın türler olmak üzere şemâil, delâil, hasâis, mucizât konularında müstakil eserler ya da siyere dair bilgi içeren ikinci dereceden kaynaklar da Kastallânî'nin temel kaynakları arasında dikkat çekmektedir.

Kastallânî'nin kullandığı kaynaklar arasında öncelikli olarak hadis kaynakları; câmi, sünen, müsned, mu'cem… türü eserler ve hadis şerh çalışmaları önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü hadis kaynaklarında Hz. Peygamber'e dair rivayetler, hadis şerhlerinde -çeşitli ilimlere taalluk eden yönleriyle- oldukça geniş bir çerçevede ele alınmaktadır. Bu anlamda müellifin, hadis şerhlerinin geniş veri tabanından faydalandığı; başta Nevevî ve İbn Hacer gibi önemli şârihlerin şerhleri olmak üzere, hadis şerhlerinden yoğun olarak istifade ettiği gözlemlenmektedir.

Yukarıda zikredilen hadis ve siyer alanları başta olmak üzere diğer alanlarda faydalanılan kaynakların sayısı 150'yi aşmaktadır. Kastallânî daha önce de belirtildiği gibi kaynakların birçoğunu başka kaynaklar üzerinden kullanmaktadır. Bu kaynakların -bilhassa nâdir kullanılanları- başka eserlerden yapılan alıntıların içinde *el-Mevâhib*'e intikal etmiştir. Aşağıda *el-Mevâhib*'in kaynaklarını ele alırken işaret edileceği gibi, eserin hemen her yerinde bu tür dolaylı kullanımların çeşitli örneklerine rastlamak mümkündür. Tesbitlerimize göre faal kaynaklarının sayısı 30 civarında olmakla birlikte Kastallânî'nin doğrudan ve dolaylı olarak atıf yaptığı eserlerin sayısının toplam 100'ün üzerinde olduğu görülmektedir.

Kastallânî'nin alıntılama usul ve biçimine bakıldığında müellifin yaptığı alıntıların ve alıntılama tavrının istikrar arz etmediği görülür. İktibasta bulunduğu kaynak ve müelliflere genellikle işaret eden Kastallânî'nin kaynak ya da müellif adı zikretmediği durumlar da göze çarpan hususlardandır. Bir ihmal olarak telakkî edilebilecek bu durumun ilmî usullerin terki olarak değerlendirilmeden önce o devirde câri olan telif anlayışıyla ve kendi iç tutarlığı hesaba katılarak izah edilmesi kanaatimizce daha isabetli olmalıdır. Örneğin Kastallânî'nin, özellikle sık kullandığı İbn Hacer'in *Fethü'l-bârî*, Nevevî'nin *el-Minhâc*, Kâdî İyaz'ın *eş-Şifâ*, İbn Kayyim el-Cevzî'nin

Zâdü'l-me'âd, Sehâvî'nin *el-Makâsıd* ve Irâkî'nin *Tarhu't-tesrîb*'i gibi kaynaklara yaptığı atıflarda bazen müellifi bazen de eseri zikretmediği görülür. Bununla birlikte eserinin pek çok yerinde mezkur eser ve müelliflerin adı bir şekilde anılmıştır.

Kastallânî'nin -nadiren de olsa- eserin bazı yerlerinde faydalandığı temel kaynaklarla ilgili bilgiler verdiği görülür. Bu konu ile ilgili eserde üç örneğe rastlanır. Bunlardan ilki 2. maksad'ın 10. faslında yer alan elçiler bahsinin başında yer alır (II, 173). Kastallânî burada İbn İshak, İbn Hişâm, İbn Sa'd, Dimyâtî, İbn Seyyidünnâs, Moğultay ve Zeyneddîn Irâkî isimlerini bir nevi konunun kaynakları olarak zikretmektedir. Bunun en güzel örneği ise hasâis kaynakları ile ilgili Kastallânî'nin zikrettiği II. cilt. 598. sayfada yer alan kaynaklardır. Kastallânî burada hasâise dair faydalandığı dokuz kaynağı ismen zikretmektedir. III, 17'de yer alan bir başka örnekte ise İsrâ ve Miraç ile ilgili ulaşamadığı bazı önemli kaynakları zikreden Kastallânî, nihayet Fethu'l-bârî sayesinde birçok rivayete erişebildiğini ifade etmektedir. Bölüm başlarında rastladığımız bu kaynak zikretme tavrında müellif faydalandığı temel eserleri zikretmektedir.

Kastallânî'nin kullandığı kaynağı herhangi bir sûrette belirtmediği durumlar da mevcuttur. Örneğin Kastallânî, bir önceki bölümde dile getirdiğimiz gibi, *el-Hasâisü'l-kübrâ*'dan yaptığı iktibaslarda Süyûtî'ye hiçbir sûrette atıfta bulunmamıştır.[1] Bu durumda Suyûtî'ye ait nakilleri kendisine mâlettiği ve kendi araştırmalarının bir neticesi gibi sunduğu intibaı uyanmaktadır. Bu sebeple Süyûtî *el-Mevâhib*'in yazımının ardından Kastallânî'yi intihalle suçlamış, gerek yazılı gerekse sözlü olarak kendisini ağır bir dille tenkit etmiştir.

el-Mevâhib'de dikkat çeken bir diğer husus ise başka eserler üzerinden kaynak kullanma tavrıdır. Bu durum doğrudan kullandığı kaynaklarda dahî kendini gösteren bir usul olarak dikkat çeker. İlk bakışta garip gelen bu tutumun sebepleri mütalaa edildiğinde, müellifin esas kaynak yerine neden başka kaynakları kullandığı sorusuyla ilgili bazı ihtimalleri burada değerlendirebilir.

Öncelikle aslî kaynaklar yerine muahhar kaynakların kullanılmasının bilginin sıhhati açısından fark bulunup bulunmadığını ele almak gerekir. Bilindiği üzere rivayet geleneğinde, eserlerin sağlam bir silsile ile tevarüsü ve bu bilgilerin muteber (icazetli) kişi ve kaynaklardan temin edilmesi esastır. Bir rivayetin, kensidinden sonra yazılmış başka bir eserde de asliyetini koruduğu öngörülür. Bu durumda bir rivayetin/bilginin/yorumun ana kaynağından alınması ile ikinci ve üçüncü derece kaynaklardan alınması arasında, bilginin sıhhat ve itibarı nokta-i nazarından, büyük

[1] Konuyla ilgili tipik örnekler için I, 154-157; II, 315-318 ve III, 150-151. sayfaları Süyûtî'nin eseriyle mukayese edilebilir. Kastallânî'nin bu sayfalarda kullandığı bilgileri adı geçen *Hasâisü'l-kübrâ* adlı eserin ilgili bölümlerinden alınmış; Süyûtî'nin adı ise hiçbir sûrette zikredilmemiştir. Eser içinde Suyûtî'nin eserinden alıntılanan kısımlar azımsanmayacak seviyededir. Bazı örnekler için bk. I, 63-64, 67, 184-5; II, 333-334, 580-581, 617-618, 655, 657, 691, 709, 711; III, 149.

bir fark görülmediği mülahaza edilebilir. Diğer yandan Kastallânî'nin, ana kaynaklar üzerinden eser yazmak gibi bir iddiasının olup olmadığı da ayrıca değerlendirilebilir.

Göz önünde bulundurulması gereken diğer husus ise ilimlerin her devirde terakkî göstermesi ve birikim kazanmasıdır. Yeni bir eserin, aynı zamanda bir önceki eseri aşacak ve yeni bilgi ve yorumları içerecek bir muhteva arz etmesi söz konusudur. Bu durumda mevcut birikimi temsil eden bir telifi bırakarak önceki kaynaklara başvurmanın mevcut gelişimi görmezden gelmek manası taşıyabilir. Kaynak kullanımını kısıtlayan bir diğer âmil ise müellifin yazdığı dönemde her esere ulaşmanın kolay olmamasıdır. Netice olarak Kastallânî'nin, temel kaynakları nakletme, işleme ve yorumlama noktasında ilmî müktesebatı taşıyan muahhar bir kaynağı kullanmayı tercih ettiği anlaşılmakta; gerek benimsediği usul gerekse içinde bulunduğu şartlar sebebiyle mevcut 'yeni' kaynakları öncelediği görülmektedir.[2]

Müellifin alıntıladığı metinlerde ibarelerin genel olarak "انتهى" (bitti) ibaresiyle noktalandırıldığı görülmektedir. Bu şekilde sonlanan iktibasların adedi toplamda 600'den fazladır ve ilgili bilgilerin tek bir kaynaktan -bütünlüğü büyük ölçüde muhafaza edilerek- alındığına işaret eder. Ancak metindeki her iktibasın düzenli olarak "انتهى" lafzıyla sonlandığı düşünülmemelidir. Geneli itibariyle cümlelerin aynen alıntılamak ve metinde tasarrufta bulunmak şeklinde iki temel usulle nakledildiği görülmektedir.[3] Motamot alıntıların, uzun alıntılardan birkaç kelimelik nakillere kadar farklı hacimlerde olduğu görülür.[4] Tasarruflu iktibaslar olarak adlandırdığımız nakillerde ise metni ihtisar etme,[5] cümleleri yeniden inşa etme ve bilgilerin sırasına müdahale etme,[6] bazı ibareleri

[2] Bir örnekle açıklayacak olursak; İbn İshâk, İbn Hişam gibi erken dönem siyer müelliflerinin rivayetlerini Süheylî'nin *Ravzu'l-ünf* adlı eserinden; Moğultay b. Kılıç (*el-İşâre*) ve İbn Seyyidünnâs (*'Uyûnü'l-eser*) gibi kaynakları İbn-i Hacer'in eserinden (*Fethü'l-bârî*'den) aldığı bir örnekte müellifin, ana kaynaklara gitmek yerine yine ana kaynaklara dayanan başka muteber kaynakları tercih ettiği gözlenmektedir. Bu kaynak kullanma şekli aynı zamanda muteber sayılan kaynaklar ve müellifin dayandığı eserlere işaret etmesi açısından da önemli ipuçları taşımaktadır.

[3] II, 498; III, 121, 151, 154, 290, 291, 292; IV, 153.

[4] I, 176; II, 102, 148, 140, 150, 175, 179. sayfalarda birebir iktibasların örneklerini görmek mümkündür. IV, 432-433. sayfalarda yer alan bir iktibasta Kastallânî ilgili kısımları tamamen Nevevî'nin Buhârî şerhinden almıştır. II, 724-5. sayfalarda *el-Makâsıd*'dan, IV, 432-3. sayfalarda ise *el-Minhâc*'dan yapılan alıntılar, hacimli iktibaslara örnek verilebilir.

[5] I, 584. sayfada yer alan bir iktibasta (2 ilâ 4. paragraflarda) Kastallânî -isim vermeden- *Zâdü'l-Me'âd*'dan bir iktibasta bulunmuş ve ibareleri ihtisar ederek eserine almıştır. İlgili kısım *Zâdü'l-Me'âd,* III, 412-413. sayfalarla kıyaslanabilir. Başka örnekler için bk. I, 420.

[6] I, 150. sayfada Süyûtî'den yapılan bir alıntıda Kastallânî *Hasâisü'l-kübrâ*'dan büyük bir iktibas yapmıştır. Bu iktibası kendi tertibine göre yeniden sıralamakta ve bazı bölümleri takdim-tehir yapmak, bazılarını da es geçmek sûretiyle metni baştan inşa ettiği görülmektedir. I, 404-405. sayfalarda aynı eser üzerinden alıntılanan bir diğer metinde de benzer bir tasarruf mevzubahistir. Yine benzer bir tasarruf II, 420. sayfada Nevevî'nin Müslim şerhinden alıntıladığı kısımda görülmektedir.

atlama,[7] araya başka ibare ekleme[8] şeklinde muhtelif tasarruflar söz konusudur.[9] Müellif, alıntıladığı metinlerde yaptığı telhisâtı bazen ifade etme ihtiyacı duymuş, özetlediği alıntıların sonunda "...ملخصا من" ibaresini kullanarak metni hangi kaynaktan özetlediğini belirtmiştir.[10] Bazı bölümlerde kısaltma ve özetlemelerin daha çok olduğu fark edilir. Eserin I. ve II. ciltlerine nazaran III. ve IV. ciltlerinde (5. maksad'dan itibaren) müellifin daha çok telhis ve ihtisarda bulunduğu görülmektedir. Yeniden inşa edilen ya da müdahale edilen metinlerde ise alıntılanan cümleler müellifin üslubuna ve akışa göre düzenlenmiştir. Kastallânî bazen, gerekli görmediği yerleri atlamak sûretiyle, alıntılanan kısmı tahsis ve tahdit yoluna gitmiş böylece bilgiyi kendi istediği biçimde konuya dâhil etmiştir. Bazen de araya başka iktibaslar ekleyen müellif, başka bir bilgi katmak sûretiyle alıntıyı zenginleştirmiştir.

[7] III, 571. sayfada Kastallânî'nin Sehâvî'den alıntıladığı "Kureyş'in âlimleri" hakkındaki kısmın aradan bazı kısımlar atlanmak sûretiyle *el-Makâsıd*'dan (*el-Makâsıd*, s. 451-452) alındığı görülmektedir. II, 677-8. sayfalarda yer alan bir iktibasta İbnü'l-Hâc el-Abderî'nin *el-Medhal* adlı eserinden yapılan bir alıntıda Kastallânî'nin aradan ibare eksilttiği dikkat çeker. II, 421. sayfada *Fethu'l-bârî*'den yapılan bir iktibasta da tasarruflar ve atlanan kısımlar bulunmaktadır.

[8] IV, 152. sayfanın başında yer alan iki satırlık paragraf, *Fethu'l-bârî*'den yapılan bir alıntının arasına yerleştirilmiştir. II, 71. sayfada yer alan bir iktibasta ise Sehâvî'den alınan ibarelerin arasında *Fethu'l-bârî*'den bir cümlenin alıntılandığı görülmektedir.

[9] I, 590. sayfada yer alan alıntıyı Kastallânî *Fethu'l-bârî*'den almış ve metni ihtisar ederek yeni bir sûret vermiştir. Bunun çeşitli örneklerine *el-Mevâhib*'in birçok yerinde rastlamak mümkündür. *el-Mevâhib*'de tasarruflu iktibas örneklerinin yer aldığı sayfalar için ayrıca II, 324 (*Fethu'l-bârî*); IV, 406 (*Zâdü'l-Me'âd*); II, 706. (*Câmi'u'l-ahkâmi'l-Kur'ân*) sayfalara bakılabilir.

[10] Söz konusu özetlemelerin pek çok örneğine rastlamak mümkündür. Bazı örnekleri için bk. II, 12, 324; III, 81, 51; IV, 193, 337, 638.

1. Siyer Kaynakları

Sîret kelimesinin çoğulu olan siyer kelimesi lügat anlamı itibariyle "davranış, hal, yol, âdet, bir kimsenin ahlâkı, seciyesi ve hayat hikâyesi" gibi anlamlara gelmekle birlikte siyer ilminin bir ıstılahı olarak; Hz. Peygamber'in hayatı, onun hayatını mevzu edinen ilim dalı ve bu dalda yazılan eserleri içine almaktadır.[11]

Kastallânî'nin siyer kaynaklarının, ilk dönem siyer ve megâzî teliflerinin yanında muahhar bazı siyer eserlerinden oluştuğu görülmektedir. Öte yandan siyerle ilgili bilgi içeren ancak özgün muhtevası sebebiyle tam bir siyer hüviyeti taşımayan ve belirli bir ilim dalına nisbet edilemeyen başka eserler de siyer kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Bunların yanında kendi başına müstakil bir ilim olarak ele alınan şemâil, hasâis, delâil, mucizât… gibi dallar aynı zamanda siyerin alt ve yardımcı şubeleri olarak değerlendirilmektedir. İlave olarak umumî tarih eserlerinin ve şehir tarihlerinin de siyere taalluk eden kısımlarıyla kaynaklık değerinin olduğu izahtan varestedir.

Kastallânî'nin yararlandığı temel siyer eserleri arasında İbn İshâk'ın *Sîretü İbn İshâk'*ı, İbn Hişâm'ın *es-Sîretü'n-nebeviyye*, Vakıdî'nin *Kitâbü'l-megâzî*, Süheylî'nin *er-Ravzu'l-ünüf*, İbn Seyyidünnâs'ın *Uyûnü'l-eser*, Moğultay b. Kılıç'ın *el-İşâre* isimli eserleri gibi faydalandığı siyer kaynaklarının yanında özgün içerikleriyle dikkat çeken İbn Kayyim el-Cevziyye'nin *Zâdü'l-me'âd* ve Kâdî İyâz'ın *eş-Şifâ*'sı gibi eserler zikredilebilir. Bunların yanında siyer eserleri olarak; Dimyâtî'nin *es-Sîre*'si (*el-Muhtasar fî sîreti seyyidi hayri'l-beşer*),[12] Moğultay b. Kılıç'ın *ez-Zehrü'l-bâsim*[13] ve Muhibbüddîn et-Taberî'nin *Muhtasaru's-sîreti'n-nebeviyye*'si[14] gibi bazı kaynaklar –nâdiren başvurulmuş da olsa- kaynaklık değeri olan eserler arasındadır.

Sîretü İbn İshâk [İbn İshâk]

Siyer ve megâzî ilminin babası olarak bilinen ve erken dönem müelliflerinden olan İbn İshâk (ö. 151/768), Medine'de yetişmiş büyük bir âlim olarak bilinmektedir. Titiz bir tarihçi olan ve muhaddis olarak da tanınan İbn İshâk'ın *es-Sîre*'si siyer ve megâzî ilminin esası kabul edilmiş önemli bir eserdir. *Kitâbü'l-megâzî* ve *Kitâbü'l-mübtede' ve'l-meb'as ve'l-megâzî* adlarıyla da bilinen eser tam nüsha olarak mevcut olmamakla birlikte özellikle siyer ve megâzî bölümü İbn Hişâm'ın *es-Sîretü'n-nebeviyye'*si bünyesinde rivayet edilmiş ve günümüze bu şekilde ulaşmıştır.

[11] Mustafa Fayda, "Siyer ve Megâzî", *DİA*, XXXVII, 324-326.
[12] II, 381.
[13] II, 531.
[14] Kastallânî'nin sık kullanmamakla birlikte bizzat eserlerinden faydalandığı anlaşılan Muhibbüddîn et-Taberî'nin (ö. 694/1295) söz konusu eserinde, II, 343. sayfada güzel bir iktibas örneği yer alır. Bir sayfayı bulan bu alıntıda Kastallânî ilgili kısmı Taberî'den başkasının eserinde görmediğini de ifade etmektedir.

Gerek siyere dair verdiği bilgiler gerekse sistematiğiyle tarih yazımında önemli bir yeri olan eser Hz. Peygamber'in hayatına dair günümüze ulaşan en temel kaynak vasfını taşımaktadır.[15]

el-Mevâhib'de İbn İshâk'a 183 defa atıfta bulunan Kastallânî'nin onun aktardığı rivayetleri sıkça kullandığı görülür.[16] Özellikle kronolojik siyer muhtevasını teşkil eden 1. maksad'da yoğunlaşan atıfların sayısı 100'ü aşkındır. Diğer atıfların ise siyer ve megâzî bilgilerinden aktarımların yapıldığı yerlere dağılmış olduğu görülmektedir. Ancak eserde yer alan iktibaslar incelendiğinde, pek çok esere kaynaklık eden önemli bir telif olarak *es-Sîre*'nin, başka eserler vasıtasıyla *el-Mevâhib*'e kaynaklık ettiği anlaşılmaktadır.[17] Günümüze İbn Hişâm'ın eseri vasıtasıyla ulaşmış olan *Sîretü İbn İshâk*'ın, Kastallânî tarafından doğrudan kullanıldığına dair herhangi bir karîneye rastlanmamıştır.

es-Sîretü'n-nebeviyye [İbn Hişâm]

Tarih, ensâb, ahbâr, şiir, lugat ve nahiv âlimi olarak bilinen İbn Hişâm (ö. 218/833), siyer iliminin öncü isimlerindendir. Erken dönem siyer müelliflerinden olan İbn Hişâm, yukarıda da belirtiğimiz gibi, İbn İshâk'ın *Kitâbü'l-mübtede ve'l-meb'as ve'l-megâzî* adlı eserini yeniden tertip etmiş ve eserini ona yaptığı ilavelerle zenginleştirerek meydana getirmiştir. Eser, günümüze ulaşan en eski siyer telifi olarak bilinmektedir.[18]

Kastallânî, *el-Mevâhib*'de İbn Hişâm'ın eserine 17 yerde atıfta bulunmuştur.[19] Diğer yandan İbn İshâk rivayetlerinin de İbn Hişâm'ın eseri üzerinden aktarılmış olması muhtemeldir. Ayrıca İbn Hişâm'ın *er-Ravzu'l-ünüf* gibi şerhler, *Zâdü'l-me'âd* ve *Uyûnü'l-eser* gibi muahhar kaynaklar ve *Fethu'l-bârî* ve *el-Minhâc* gibi hadis şerh türü eserleri üzerinden *el-Mevâhib*'e kaynaklık ettiği görülmektedir.[20] Yaptığımız tetkiklerde ise Kastallânî'nin İbn Hişâm'ın eserini bilfiil kullandığı kanaatini oluşturacak herhangi bir iktibas örneği tesbit edilememiştir.

Kitâbü'l-megâzî [Vakıdî]

Medine'de doğan Vakıdî oldukça canlı bir ilmî muhitte yetişmiş, Ma'mer b. Râşid (ö. 153/770) ve Ebû Ma'şer es-Sindî (ö. 170/787) gibi önemli siyer âlimlerine talebelik etmiş ve İslam

[15] Mustafa Fayda, "İbn İshak", DİA, XX, 93-96.
[16] Çeşitli örnekler için bk. I,153, 156, 251, 253, 262, 263, 270, 271, 281, 284, 288, 332, 337, 338, 390, 392.
[17] I, 120, 150, 153 *el-Hasâis*. I, 270 *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*. I, 253 I, 441, 454, 485, 496, 562, 568; II, 123 *Fethu'l-bârî*. I, 352, 365, 430 *Uyûnü'l-eser*. I, 551 *el-İşâre*. I, 396, 428, 429, 430, 431, 436, 622 *er-Ravzu'l-ünüf*.
[18] Mustafa Fayda, "İbn Hişâm", DİA, XX, 71-73.
[19] I, 329, 340, 341, 349, 396, 400, 422, 430, 435, 462.
[20] I, , 430, 462, *Uyûnü'l-eser*. II, 433, *el-Umdetü'l-kârî*.

tarihinin ilk dönemlerine ait pek çok bilgiye ilk elden ulaşma imkânına sahip olmuştur. Tarihçiliğinin yanında muhaddisliği ve kadılığıyla da bilinen, dinî ilimlerde ve fetihler konusunda derin bilgisiyle tanınan Vâkıdî'nin (ö. 207/823) *Kitâbü'l-megâzî*, "*Kitabü't-târîh ve'l-megâzî ve'l-meb'as"* adlı daha geniş çaplı eserinin Hz. Peygamber'in seriyye ve gazvelerine dair olan bölümünü teşkil etmektedir.[21]

*el-Mevâhib'*de Vâkıdî'ye yapılan atıfların sayısının toplamda 40 kadar olduğu görülür. 1. maksadda; eserin içerdiği bilgilere uyumlu olarak askerî harekâtların yer aldığı kısımlarda yoğunlaşan atıflar başka eserler üzerinden yapılmıştır. Vâkıdî'nin rivayetleri genellikle muahhar kaynaklar vasıtasıyla *el-Mevâhib*'e intikal etmiştir.[22]

Zâdü'l-me'âd fî hedy-i hayri'l-'ibâd [İbnü'l-Kayyim]

İslâmî ilimlerin pek çok dalında verdiği eserlerle tanınan ve Hanbelî fukahası arasında önemli bir yeri olan İbn Kayyim el-Cevziyye'nin (ö. 751/1350) önemli teliflerinden olan *Zâdü'l-Me'âd, Hedyü'n-nebevî* ismiyle de tanınmaktadır. Geniş muhtevası ve pek çok fıkhî hüküm ve bilgiyi içermesiyle tanınan eser, siyer yazımı içinde kendine has usulüyle dikkat çekmiş, pek çok esere kaynaklık etmiştir.[23]

Kastallânî'nin gerek eserinin konu başlıklarını belirlerken gerekse konu anlatımında İbn Kayyim el-Cevziyye'den çokça faydalandığı görülmektedir. Özellikle Hz. Peygamber'in yakınlarını ele alan 2. maksad ve ibadetlerin işlendiği 9. maksaddaki başlıklandırmalar *Zâdü'l-me'âd'*ın başlıklarıyla büyük benzerlikler göstermektedir.[24]

*el-Mevâhib'*de "İbn Kayyim" adı 90'a yakın yerde geçmektedir. Bazen kendisine eserine nisbetle "sâhibü'l-Hedy" dendiği görülür.[25] Ayrıca yaklaşık 10'ar defa olmak üzere "*Zâdü'l-me'âd*"[26] ile eserin bir diğer ismi olan "*Hedyü'n-nebevî*" ve "*el-hedy*" adları zikredilmiştir.[27] Kastallânî İbn Kayyim'a, özellikle 2. ve 9. kısımlarda daha yoğun olmak üzere, toplamda 100'den fazla atıfta bulunmuştur.[28] Kastallânî'nin, bazen kaynak göstermeden de *Zâdü'l-Me'âd'*dan alıntı

[21] Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları (el-Megâzî)*, Neşredenin girişi, 17-18.
[22] *Fethu'l-bârî* üzerinden yapılan iktibaslar için bk. I, 155, 435, 574, 596; *et-Tabakât* üzerinden yapılan bir iktibas için bk. I, 614; *Hasâisü'l-kübrâ* üzerinden yapılan bir iktibas için bk. I, 404-405.
[23] Mehmet Efendioğlu, "Zâdü'l-meâd", DİA, XXXXIV, 63-64.
[24] Örneğin oruç bahsinde Kastallânî'nin başlıkları ve konu sırası ile İbn Kayyim'ın başlıkları ve konu sırasının hemen hemen aynı olduğu görülür. Bununla birlikte Kastallânî'nin bu başlıklar arasında takdim-tehir şeklindeki tasarrufları ve 'kurban' gibi bazı atladığı başlıklar bulunmaktadır.
[25] III, 461; IV, 290, 296.
[26] II, 428, 475; III, 442, 446, 462; IV, 96, 102, 129, 365, 414.
[27] Eser adının farklı şekillerde zikredildiği sayfalar için bk. I, 313, 195, 560, 604; III, 406, 437, 446; IV, 255, 258.
[28] Bu atıflardan bazıları için bk. I, 195, 313, 410, 546, 560, 581, 604; II, 24, 31, 123, 145, 146, 161, 177-178, 306, 310, 411, 430, 449-450, 486, 563-564; IV, 17, 105-106, 174, 190, 365, 409, 460, 470.

yaptığı görülür.[29] Müellif, zaman zaman *Fethu'l-bârî* ve *Şerhu'n-Nevevî* gibi başka kaynaklar vasıtasıyla *Zâdü'l-me'âd*'ı kullandığı gibi[30] başka eserleri de *Zâdü'l-me'âd* üzerinden kaynak göstermiştir.[31] Kastallânî *el-Mevâhib*'in başında (*Fethu'l-bârî* ve *eş-Şifâ*'ya atıfta bulunduğu gibi) *Zâdü'l-Me'âd*'a hususî işaret etmemiş olsa da, İbnü'l-Kayyim'in görüş ve nakillerine yer verdiği, eserinin bazı başlıklandırmalarında onun eserini emsal aldığı ve *Zâdü'l-Me'âd*'ın *el-Mevâhib*'in kaynakları arasında ciddi bir yerinin olduğu açıkça görülmektedir.

eş-Şifâ bi-ta'rîfi hukûki'l-Mustafâ [Kâdî İyâz]

Kastallânî'nin temel kaynakları arasında göze çarpan bir diğer eser, Kâdî İyâz'ın (ö. 544/1149) *eş-Şifâ* ve *Şifâ-i Şerîf* adlarıyla tanınan şöhretli eseridir. Kâdî İyâz, hadis, fıkıh ve lugatçiliğiyle temayüz etmiş; malikî kadısı olması hasebiyle kadı olarak anılmıştır. Hz. Peygamber'in yüceliğini ortaya koyma, peygamber sevgisi ve sünnete bağlılığı artırma gibi gayelerle telif ettiği eserin İslam dünyasında büyük bir ilgi gördüğü, makbul bir eser olduğu ve günümüze dek şöhretini koruduğu bilinmektedir.[32] Kastallânî, daha önce de belirttiğimiz gibi, eserinin başında, *eş-Şifâ*'yı Ravza-i Mutahhara'da okumanın feyz ve bereketiyle *el-Mevâhib*'i yazmaya muvaffak olduğunu ifade etmekte ve bu eserden maddî ve manevî olarak istifade ettiğini özellikle belirtmektedir.[33] Bu yönüyle eser, Kastallânî'nin eserinin girişinde adını zikrettiği iki eserden biri olarak, hususen vurgulanmıştır.

Kastallânî'nin, *el-Mevâhib*'in sistematiğini, şârihi Zürkânî'nin de belirttiği gibi,[34] esas itibariyle Kâdî İyâz'ın *eş-Şifâ*'da uyguladığı başlıklandırma sistemini taklit ederek oluşturduğunu daha önce ifade etmiştik. Şekil itibariyle *el-Mevâhib*'e ilham verdiği anlaşılan *eş-Şifâ*'ya, muhtevada da birçok atıf yapılmıştır. *el-Mevâhib*'in maksad'ları içinde 3, 4, 5 ve 8. maksad'lar *eş-Şifâ* ile uyumluluk arz etmektedir. Kastallânî, Kâdî İyaz'ın başlıklarını genişletmiş, onun değinmediği konuları ilave ederek ilgili başlıklarda *eş-Şifâ*'ın muhtevasını zenginleştiren bir içerik ortaya koymuştur.

el-Mevâhib'de Kâdî İyâz'a yapılan atıfların sayısı toplamda 150'yi aşkındır.[35] Atıfların en yoğun olduğu kısımları şemâil konularının yer aldığı 2. ve 3. maksad'lar meydana getirmektedir.

[29] Örneğin II, 486. Sayfada Kastallânî *Zâdü'l-me'âd*'dan bir alıntı yapmış fakat müellif ya da eser adı anmamıştır.
[30] *Fethu'l-bârî* üzerinden örnekler için bk. II, 282, 361, 430; III, 255; IV, 151, 255, 290, 296 ve Nevevî'nin *el-Minhâc*'ı üzerinden yapılan bir alıntı için bk. II, 364.
[31] I, 177. sayfada Kastallânî Râzî'den bir alıntı yapmış ve bunu *Zâdü'l-me'âd* üzerinden gerçekleştirmiştir.
[32] M. Yaşar Kandemir, "eş-Şifâ", DİA, XXXIX, 134-136.
[33] *el-Mevâhib*, I, 45.
[34] *el-Mevâhib*, neşredenin girişi, I, 15.
[35] Eser ve müellif adının geçtiği bir iktibas için bk. I, 601,

Bu atıfların dağılımına bakıldığında; siyer bölümünde (1. maksad) 15, Hz. Peygamber'in isimleri ve yakınları bölümünde (2. maksad) 20, ahlâkı/şemâili kısmında (3. maksad) 25, diğer maksadlarda ise 10 ilâ 15 arasında atfın yapıldığı görülmektedir. Bunun haricinde eserde zaman zaman isimsiz iktibaslara da rastlamak mümkündür.[36] Kastallânî'nin çokça faydalandığı bir eser olan *eş-Şifâ*'dan yapılan alıntıların içinde kaynaklarıyla birlikte alıntılanan metin örnekleri de bulunur.[37] Bunun yanı sıra müellifin, şöhretli bir eser olan *eş-Şifâ*'yı, *Fethu'l-bârî* ve *Şerhu'n-Nevevî* gibi başka kaynaklar vasıtasıyla kullandığı da görülmektedir.[38] Netice olarak *eş-Şifâ*'nın, Kastallânî'nin kaynakları arasında müstesna bir yere sahip olduğu; *el-Mevâhib*'e şekil ve muhteva itibariyle tesir ettiği anlaşılmaktadır.

Uyûnü'l-eser fî fünûni'l-megāzî ve'ş-şemâil ve's-siyer [İbn Seyyidünnâs]

Siyer ilminin önemli simalarından olan İbn Seyyidünnâs (ö. 734/1334), kendine has üslup ve tarzının yanı sıra muhaddis, fakih, edip ve tarihçi kimliğiyle tanınmış; özellikle hadis ilmine vukûfiyetiyle şöhret bulmuştur. İbn İshâk'ın *es-Sîre*'sini örnek alarak yazmaya başladığı *Uyûnü'l-eser*'de İbn İshâk, İbn Sa'd, İbn Hişâm gibi ilk dönem siyer müelliflerinin rivayetleri de yer alır. *es-Sîretü'l-kübrâ* ve *es-Sîretü'n-nebeviyye* adlarıyla da bilinen eserde, başta Hz. Peygamber'in kronolojik hayatı olmak üzere, savaşları, çevresi, mülkiyeti, mucizeleri, şemâili ve vefatı konuları ele alınmıştır.[39]

el-Mevâhib'de İbn Seyyidünnâs'ın adı yoğun olarak yer almaz ve toplam atıfların sayısı 8'dir. Genellikle müellif ismi zikreden Kastallânî'nin, İbn Seyyidünnâs özelinde eser ve müellifi birlikte zikrettiği sadece bir örnek bulunmaktadır.[40] Eserin adı ise toplamda 3 kez zikredilmiştir.[41] Ancak eserde *Uyûnü'l-eser*'den yapılan iktibasların sayı ve hacimce yukarıda verdiğimiz kayıtlardan fazla olduğu anlaşılmaktadır. Kastallânî, *Uyûnü'l-eser*'den daha çok birinci maksadda, megâzî (savaşlar) bölümünde faydalanmıştır. Bu bölümde bazen ilk dönem siyer müelliflerine ait rivayetleri *Uyûnü'l-eser* üzerinden almakla birlikte bu kısımda yer alan ve atıflara aksetmeyen iktibasların, hacim ve adet itibariyle, oldukça fazla olduğu fark edilmektedir.[42] Kastallânî'nin hacim

[36] Bazı örneklerini için bk. II, 332, 578; III, 9.
[37] I, 365, 601; II, 14, 23, 27, 29, 31, 53, 227,240, 308, 297, 332-3, 486, 507, 547-548, 606, 683; III, 9, 26, 58, 328, 102; IV, 585, 588.
[38] *Fethu'l-bârî* üzerinen kullanımlar için bk. I, 499; II, 282, 361, 430, 665; III, 25; *el-Minhâc* üzerinden kullanımlar için bk. IV, 252, 366, 423.
[39] M. Yaşar Kandemir, "İbn Seyyidünnâs", DİA, XX, 316-318.
[40] I, 352.
[41] I, 352, 399, 438. isminin yer aldığı atıflar için, I, 434; II, 15, 173.
[42] Kastallânî'nin kaynak zikretmeden yaptığı iktibaslara verilebilecek hacimli bir örnek I, 461-465. sayfalarda yer almaktadır. Bahsi geçen sayfalarda Benî Kurayza gazvesini işleyen Kastallânî'nin, İbn Âiz, İbn İshâk, İbn Hişâm ve İbn Sa'd'dan aktardığı rivayetleri *Uyûnü'l-eser*'den aldığı anlaşılır. Bu kısımda özellikle I, 463-465'te yer alan

itibariyle İbn Seyyidünnâs'tan faydalandığı hacimli bir iktibas olmak üzere Hz. Peygamber'in isimlerinin yer aldığı sayfalar örnek gösterilebilir.[43]

Uyûnü'l-eser'le ilgili bir diğer önemli husus ise İbn Seyyidünnâs'ın, gerek *el-Mevâhib*'in tertibinde gerekse muhtevasında, müessir üç önemli isimden biri olduğudur. Eser planları mukayese edildiğinde *el-Mevâhib*'le *Uyûnü'l-eser* arasında bir benzerliğin olduğu da dikkat çekmektedir.

er-Ravzu'l-ünüf [Süheylî]

İbn Hişâm'ın meşhur eseri *es-Sîretü'n-nebeviyye*'nin şerhlerinden olan *er-Ravzu'l-ünüf*, Süheylî'ye (581/1185) ait olup siyer yazımının önemli telifleri arasındadır. Endülüs ulemasından kırâat, tefsir, hadis, fıkıh, kelâm, nahiv, ensâb, siyer ve Arap dili sahalarında söz sahibi büyük bir âlim olarak tanınan Süheylî'nin 60 yaşlarında kaleme aldığı *er-Ravzu'l-ünüf*, kendisinin engin birikimini aksettirmesi ve siyere dair istisnaî rivayetlere yer vermesi açısından önemli bir kaynaktır.[44]

Kastallânî *el-Mevâhib*'de *er-Ravzu'l-ünüf*'ten sadece üç yerde söz etmektedir.[45] 54 yerde ise Süheylî'ye ismen atıfta bulunmaktadır. Bu atıfların 30'dan fazlası 1. maksad'da; kronolojik siyer bölümünde yer alır. Kastallânî bu bölümde, başta Medine dönemi ve megâzîye dair konularda, Süheylî'den yararlanmıştır.[46] 1. maksad dışında kalan diğer atıflar ise dağınık olarak başka bölümlerde yer alır.[47] Kastallânî'nin yer yer başka kaynaklar aracılığıyla da *er-Ravzu'l-ünüf*'ten

aktarımların tamamı *Uyûnü'l-eser*'den (*Uyûnü'l-eser*, II, 103-107) yapılmıştır. Kaynak zikredilmeyen bir diğer dikkat çekici alıntıda (I, 429-432) Kastallânî Benî Nadîr gazvesini ele almış ve bu kısımda neredeyse tüm başlığı (*er-Ravzu'l-ünüf* ve *Fethu'l-bârî*'den yapılan iki paragraf hariç) *Uyûnü'l-eser*'den iktibasla işlemiştir (*Uyûnü'l-eser* II, 73-77). Bir diğer kaynaksız alıntılama örneğinde, sayfa I, 436'da yer alan İbn İshâk ve İbn Sa'd rivayetleri de *Uyûnü'l-eser*'den (II, 79) alınmıştır. Yine benzer bir alıntı örneği I, 365-367. sayfalar arasında görülür. Kastallânî'nin bu kısmı da (Kadî İyaz, Taberânî ve İbn İshâk rivayetlerini) *Uyûnü'l-eser*'den (I, 401-405) alıntıladığı açıktır. Bunun dışında başka kaynaksız alıntılar için I, 396, I, 454 ve II, 174-175. sayfalar incelenebilir.

[43] II, 15-21.

[44] Müellif hakkında daha geniş bilgi için bk. Güllü Yıldız, "Abdurrahman es-Süheylî (ö. 581/1185) ve Siyer Şerhi", *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*, s. 78-80.

[45] I, 270 (sâhibü'r-Ravz), I, 629 ve II, 29 (er-Ravz). "Süheylî" dendiğinde *er-Ravzu'l-ünüf*'ün akla gelmesinin ve eserin müellifle bütünleşmesinin Kastallânî'yi eseri ismen zikretmekten alıkoyduğu anlaşılmaktadır.

[46] Süheylî'den yapılan ve bir sayfayı bulan iktibas için I, 324. sayfa incelenebilir. Kastallânî burada ezanın rüyada görülmek sûretiyle sabit olmasının hikmeti ile ilgili Süheylî'nin zikrettiği bilgileri aktarmaktadır. Yine bir diğer uzun alıntı ise I, 621-624. sayfalarda, Tâif dönüşü meşhur şair Ka'b b. Züheyr'in müslüman oluşu ile ilgili bilgilerin İbn İshâk rivayetleriyle işlendiği kısımdır. 1. maksad'da yer alan diğer bazı atıflar için bk. I, 114, 327, 329, 357, 362, 368, 429, 430, 435, 449-450, 521, 553, 564, 622, 629.

[47] Eserin farklı bölümlerinde yer alan atıflar için bk. II, 22, 29, 42, 538, 577, 580; III, 10, 30, 39, 109, 455; IV, 272, 537, 538.

iktibaslar gerçekleştirdiği görülmektedir.[48] Eserin *el-Mevâhib*'in kaynakları arasında önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır.

el-İşâre ilâ sîreti'l-Mustafâ [Moğultay b. Kılıç]

Fıkıh, hadis, siyer, ensâb ve lügat âlimi olarak bilinen Moğultay b. Kılıç (ö. 762/1361), VIII. (XIV) asrın ulemâsı arasında üstün vasıflarıyla önde gelen isimlerden biri olarak tanınmış; siyer ilminde de müdekkik ve münekkid kimliğiyle temayüz etmiştir. Onun yazmış olduğu *el-İşâre*, yine kendisine ait bir eser olan ve Süheylî'nin *er-Ravzu'l-ünüf* adlı eserini tenkit ve tashih amaçlı yazılan *ez-Zehrü'l-bâsim fî sîreti Ebi'l-Kâsim* adlı siyer eserinin muhtasarı olarak bilinir.[49] Eser, *ez-Zehrü'l-bâsim*'den farklı olarak, siyer kısmının peşisıra Bağdat'ın Moğollar tarafından istilâsına kadar (656/1258) halifeleri de konu edinmektedir.

Kastallânî, *el-Mevâhib*'de Moğultay'a 33 kez atıfta bulunmuştur. Moğultay'ın hangi eserinden iktibasta bulunduğunu zikretmeyen Kastallânî, sadece 1 yerde *el-İşâre*'ye "*es-Sîretü'l-muhtasara*" demek sûretiyle atıfta bulunmaktadır.[50] Müellif ismi zikredilerek yapılan atıflar incelendiğinde ise adı anılmayan eserin *el-İşâre* olduğu anlaşılır.[51] Kastallânî Moğultay'dan yaptığı atıfların 21 adedini 1. maksad'da yer alan ve Hz. Peygamber'in askerî harekatlarını ele alan kısımlar ihtiva eder.[52] Bunun dışındaki atıflar, yine siyer konuları ile ilintili kısımlarda kendisini göstermektedir. Kastallânî'nin, devrin velüd müelliflerinden Moğultay b. Kılıç'ın eserinden faydalandığı, onun siyere dair aktarım ve yorumlarına yer verdiği görülmektedir.[53]

2. Hasâisü'n-Nebî Kaynakları

Bir kimseyi bir nesneyle üstün kılmak anlamındaki "hassiyye" kelimesinin çoğulu olarak kavramlaşan "hasâis" türü, Allah'ın (cc) diğer insanlardan ayrı olarak sadece Hz. Peygamber'e lutfettiği birtakım üstün vasıf ve meziyetleri konu edinen ilim dalı olarak tarif edilir.[54] Hasâisü'n-

[48] *Fethu'l-bârî* üzerinden iktibaslar için bk. I, 368, 449-450, 521, 564; II, 29, 42, 411; III, 30, 39; IV, 272, 537, 538. *eş-Şifâ* üzerinden iktibaslar için bk. II, 29.
[49] M. Yaşar Kandemir, "Moğultay b. Kılıç", DİA, XXX, 229-231.
[50] Söz konusu atıf IV, 259. sayfada yer almakta olup aslen *Fethu'l-bârî* kaynaklıdır. Kastallânî yine bir kereye mahsus olmak üzere müellifin diğer eseri *ez-Zehrü'l-bâsim*'i de zikretmektedir (II, 531).
[51] I, 160-162. sayfada hatm-i nübüvvet ile ilgili açılan başlıkta Kastallânî, Moğultay'ın aktardığı görüşleri aynı biçimde kaynaklarıyla birlikte sıralamaktadır. 20'ye yakın görüşe yer veren Kastallânî söz konusu alıntıyı tamamen *el-İşâre*'den (*el-İşâre*, s. 67-72) almıştır. I, 548. sayfada yer alan bir iktibastaki bilgiler de yine *el-İşâre* (s. 297-298) kaynaklıdır. Bir diğer dikkat çekici alıntı da I, 572-573. sayfalarda kendisini gösteren (*el-İşâre*, s. 309-312) alıntılardır.
[52] Diğer bazı atıflar için bk. I, 284, 305, 471, 474, 487, 508, 509, 511, 522, 526, 536, 551, 559, 572, 607, 609, 628.
[53] Bazı kısa tashih ve eklemeler için bk. I, 413, 471, 507, 509, 522, 526, 572; III, 552.
[54] Erdinç Ahatlı, *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği*, Ankara 2011, s. 84.

Nebî olarak da adlandırılan bu türe ait eserler genel itibariyle Hz. Peygamber'in fazileti, ona mahsus farz, haram ve mübahları ele alan bir tasnife sahip olup onun daha çok beşerî yönüne müteallik imtiyaz ve kısıtlamaları işlemektedir. *el-Mevâhib*'de hasâis konusu (II, 582-700), mucizât konusuyla birlikte (II, 495-581) 4. maksad'ın mevzuunu oluşturur. Bu bölümde Kastallânî, bazı müstakil kaynaklarının yanında hasâis ve mucizât konusunda bilgi içeren farklı eserlerden yararlanmıştır.

Hasâis kaynaklarıyla ilgili olarak, benzerine ender rastlanır sûrette, yararlandığı bazı kaynakların adlarınının topluca bir arada zikretmiştir.[55] Bu eserler arasında Ebû'r-Rabî İbn Seb'in [ö. 520/1126(?)] *el-Hasâis*[56] (*Şifâü's-sudûr fî a'lâmi nübüvveti'r-Rasûl ve hasâisihi*), Kutbüddîn el-Haydırî'nin (ö. 894/1489) *Lafzu'l-mükerrem fî hasâisi'n-Nebî* adlı eserleri hasâis edebiyatının müstakil telifleri olarak göze çarpar. İbnü'l-Mülakkın'ın *Gâyetü's-sûl fî hasâisi'r-Rasûl*'ü de adı geçen hasâis eserlerindendir.[57] Kastallânî'nin adını andığı diğer kaynaklar ise aslen fıkıh eserleri olan; Nevevî'nin *Ravzatü't-tâlibîn*,[58] İbnü'l-Mülakkın'ın *Şerhu'l-Hâvî* (*Hulâsatü'l-fetâvî fî teshîli esrâri'l-Hâvî*),[59] Zekeriyyâ el-Ensârî'nin *Şerhu'l-Behce* (*el-Gurerü'l-behiyye fî şerhi'l-Behceti'l-Verdiyye*)[60] ile hadis şerhleri türünde; İbn Hacer'in *Fethu'l-bârî* ve baba-oğul Irâkî'lerin *Tarhu't-tesrîb* adlı eserleridir. En son zikrettiğimiz hadis şerhleri diğer bölümlerde olduğu gibi burada da kaynaklık vasfı göstermektedir.

Kastallânî'nin hasâis kaynakları arasında Kâdî İyâz'ın *eş-Şifâ* isimli eseri, ilgili bölümleriyle ciddi bir kaynaklık değeri taşımaktadır. Müstakil hasâis kaynakları içerisinde ise altı çizilmesi gereken temel kaynak şüphesiz Süyûtî'nin *el-Hasâisü'l-kübrâ* adlı eseridir. Aşağıda bilgi vereceğimiz üzere Kastallânî bu eserden pek çok iktibas gerçekleştirmektedir.

el-Hasâisü'l-kübrâ [Süyûtî]

Kastallânî'nin muasırı ve devrin büyük âlimlerinden olan Celâleddin es-Süyûtî (ö. 911/1505) tarafından kaleme alınan eser hasâisü'n-nebî türünün en hacimli ve temel eseri olarak bilinmektedir. Ele aldığı başlıkları çok sayıda kaynaktan derlediği bilgilerle işleyen ve birçok rivayeti bünyesinde toplayan eser, Hz. Peygamber'e mahsus özellikler (hasâis) başta olmak üzere

[55] Eserlerin adlarının geçtiği sayfa için bk. II, 598.
[56] II, 295, 314, 333, 344, 612, 628; IV,628. Eser, *el-Mevâhib*'de "*Şifâü's-sûdur*" ismiyle de geçmektedir; I, 68; II, 314, 633; III, 84, 86.
[57] II, 605.
[58] II, 597, 604, 621, 622.
[59] II, 605.
[60] II, 598.

onun mucizeleri (mucizât) ve nübüvvet delillerini (delâil) de ihtiva eden bir telif olarak[61] *el-Mevâhib*'in kaynakları arasında önemli bir yere sahiptir.

el-Mevâhib'de Kastallânî, kendisinden faydalanmış olmasına rağmen, Süyûtî ya da *el-Hasâisü'l-kübrâ*'ya bir atıfta bulunmamıştır. Daha önce de belirttiğimiz bu durum Süyûtî'nin tepkisini çekmiş ve Kastallânî bu açıdan tenkit edilmiştir.[62] İki eser karşılaştırıldığında *el-Hasâisü'l-kübrâ*'dan alıntılanan kısımlar net bir biçimde tesbit olunabilmektedir.[63] Bu anlamda tesbit edebildiğimiz kadarıyla en yoğun alıntıların Hz. Peygamber'in (sav) mucizelerini işleyen 4. maksad'da olduğu görülmektedir.[64] 1. maksadın nübüvvet öncesine dair bilgileri ele alan girişinde de Süyûtî'den iktibasların yapıldığı görülür.[65] Bazı hacimli alıntılara başka bölümlerde de zaman zaman rastlamak mümkündür.[66] Kastallânî'nin, *el-Hasâisü'l-kübrâ*'nın kaynaklarını Süyûtî'ye atıf yapmaksızın kaynak gösterdiği ve *el-Hasâisü'l-kübrâ* vasıtasıyla bazı bilgilere ulaştığı açıkça görülmektedir. Devrin büyük âlimlerinden olan Süyûtî'nin eserinin, *el-Mevâhib*'in kaynakları arasında hasâis, delâil ve mucizât konularında ihtiva ettiği bilgilerle önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır.

3. Şemâil Kaynakları

Şahsiyet, huy, tabiat, tavır ve davranış anlamlarına gelen "şimâl" kelimesini çoğulu olan "şemâil" kelimesi, ıstılah itibariyle Hz. Peygamber'in beşerî ve ahlakî davranışlarını karşılamaktadır. Bu sahada telif edilen eserlerin genel itibariyle Hz. Peygamber'in beden yapısı,

---

[61] Yusuf Şevki Yavuz, "Suyûtî", DİA, XVI, 276-277.

[62] *el-Mevâhib*'e kaynaklığı açısından değerlendirildiğinde, adı zikredilmeyen bir eser olmasıyla *el-Hasâisü'l-kübrâ*, farklı bir konuma sahiptir. Daha önce değindimiz üzere Süyûtî, eserde hayli yekün tutan söz konusu iktibasları fark ederek ilmî usullerle bağdaştıramadığı bu duruma itiraz etmiş ve Kastallânî'yi gerek yazılı gerek sözlü olarak ağır bir dille eleştirmiştir. Bu duruma karşı tatmin edici bir cevap veremeyen Kastallânî ise gönül almak amacıyla Süyûtî'ye özür ziyaretinde bulunmuştur. Buna göre Kastallânî, *el-Hasâisü'l-kübrâ*'dan faydalandığı iddiasına itiraz edemeyerek Süyûtî'yi kaynak olarak kullandığını kabul etmiş olmakta ve *el-Mevâhib*'de ilgili bahislerde geçen bilgilerin yer yer *el-Hasâisü'l-kübrâ* kaynaklı olduğu kuvvet kazanmaktadır.

[63] I, 63-64, 188, 189. Kastallânî'nin yapmış olduğu hacimli alıntılardan biri 1. maksad'ın girişinde (I, 150-158) Hz. Peygamber'in süt anneye gönderilmesi ile ilgili kısımda kendisini gösterir. Kastallânî'nin bu bölümde gayet açık sûrette Süyûtî'nin eserinden faydalandığı ve hacimli alıntılar yaptığı görülür. Bu alıntıların metnine müdahale ettiği de dikkatlerden kaçmamaktadır. Bir başka açık örnek Hz. Peygamber'in annesi Âmine'nin vefatının zikredildiği kısımda (I, 168-170) müşahade edilir. Kastallânî bu kısımda -ilk paragraf istisna edilirse- tüm metni Süyûtî'den alıntılamıştır. II, 315-318. sayfalar arasında yer alan bir başka iktibasta Kastallânî'nin büyük ölçüde Süyûtî'nin eserini (*el-Hasâisü'l-kübrâ*, I, 120-122) kullandığı görülmektedir. II, 295-298. sayfalarda şemâile dair bazı rivayetlerin de *el-Hasâisü'l-kübrâ*'dan alındığı fark edilmektedir.

[64] II, 581, 601-602, 617-618, 655, 657, 691, 711-712. sayfalarda Süyûtî'nin eserinden yapıldığı görülen alıntılara rastlamak mümkündür.

[65] I, 63-64, 67, 150, 154-157, 184-185.

[66] 6. maksadda III, 149-151 sayfalarda, Allah Teâlâ'nın sâir enbiyadan Hz. Peygamber'e iman ve yardım sözü aldığı hususunda iktibasların yer aldığı görülmektedir. Aynı şekilde IV, 541-542. sayfalarda yer alan ve Rasûl-i Ekrem'in vefatını işleyen kısımda Kastallânî'nin Süyûtî'nin eserinden faydalandığı anlaşılmaktadır.

şahsiyeti, yaşayışı ve giyim-kuşamı gibi hususî hayatını konu edinmiştir.[67] Kastallânî *el-Mevâhib*'in 3. maksad'ını (II, 215-491) tamamen şemâil bilgilerine ayırmıştır. Bu bölüme başlık olarak "Hz. Peygamberin ahlâkının mükemmelliği ve sûretinin güzelliği" ismini seçen Kastallânî, Hz. Peygamber'in örnek vasıflarını geniş bir biçimde ele almıştır.

Kastallânî'nin faydalandığı kaynaklar içerisinde, öncelikle şemâil türünde klasik bir eser olan, Hakîm et-Tirmizî'nin *eş-Şemâilü'n-Nebevî*'si dikkat çekmektedir. Yine şemâil türünde -tek sefere mahsus olmak üzere- İbnü'l-Mukrî el-İsfahânî'nin (ö. 381/991) *Kitâbü'ş-şemâil*'i de zikredilmiştir.[68] Bu iki telif dışında başka bir şemâil eseri kaynak gösterilmemekle birlikte farklı türdeki kaynaklar üzerinden şemâil bilgilerinin aktarıldığı görülmektedir. Bu babda Kastallânî'nin faydalandığı önemli bir eser olmak üzere, yukarıda (siyer kaynakları kısmında) hakkında bilgi verdiğimiz, Kâdî İyâz'ın *eş-Şifâ*'ını ve İbnü'l-Kayyim'in *Zâdü'l-Me'âd*'ını zikretmek gerekir. Bunun yanında Kastallânî hadis sahasındaki eserlerden de iktibaslarda bulunmuştur. *Fethu'l-bârî* başta olmak üzere, *el-Minhâc* ve *el-Makâsıd*'dan büyük ölçüde yararlanmıştır.

eş-Şemâilü'n-Nebevî [Tirmizî]

Kütüb-i sitte müelliflerinden olan ve muhaddis kimliğiyle *Sünenü't-Tirmizî* sahibi olarak bilinen Tirmizî'nin (ö. 279/892) şemâil üzerine kaleme aldığı eseri olup tam adı *eş-Şemâilü'n-nebeviyye fi'l-hasâili'l-Mustafâviyye*'dir. Şemâil hakkındaki hadislerden meydana gelen eser, alanında ilk olmanın yanında tertibi ve muhtevası yönüyle de önemli görülmüş, üzerine pek çok ihtisar ve şerh çalışması yapılmıştır. Kastallânî'nin de bu eser üzerine bir şerhi bulunmaktadır.

Kastallânî, *eş-Şemâilü'n-nebevî*'den 20'den fazla yerde faydalanmış ve faydalandığı kısımların çoğunda eser ve müellifi zikretmiştir. *eş-Şemâilü'n-nebevî*'den yapılan iktibasların ise şemâil konularının işlendiği 3. maksad'da olduğu görülmektedir. Kastallânî bu bölümde 15 kez Tirmizî'nin eserinden kaynak belirterek iktibasta bulunmuştur.[69] Bazı yerlerde eser ismi zikretmeden alıntılamaların yapıldığı da görülür.[70] Kastallânî'nin iktibas yoğunluğunun olduğu bölüm ise giyim-kuşam konularının ele alındığı libâs bölümüdür. Müellif bu kısımda *eş-Şemâilü'n-nebevî*'den 6 kez isim ve eser zikrederek iktibasta bulunmuştur. Kastallânî'nin bazen başka kaynaklar üzerinden de *eş-Şemâilü'n-nebevî*'yi kullandığı görülmektedir.[71]

[67] Ahatlı, s. 86.
[68] I, 312.
[69] Bunlardan bazıları için bk. II, 234, 305, 307, 346, 350, 405, 406, 434, 436, 448, 452, 461, 465.
[70] II, 299, 301, 302, 347.
[71] I, 542.

4. Delâil ve Alâmât Kaynakları

Yol göstermek, kılavuzluk etmek, sözün gösterdiği mana ve işaret anlamına gelen "delâle" kelimesinin çoğulu olan delâil kelimesi "delâilü'n-nübüvve" şeklinde kullanıldığında ıstılâhen Hz. Peygamber'in nübüvvetinin doğruluğunu isbat eden işaret ve alâmetler anlamına gelir.[72] "Alem" kelimesinin çoğulu olan "a'lâm" ve "alâmât" kelimeleri de iz, sınır, alâmet, belirti anlamlarına gelmekte olup "a'lâmü'n-nübüvve" şeklinde kavramlaşmış ve delâil türüyle aynı konunun başlığı haline gelmiştir.[73]

Kastallânî eserinde delâil ve alâmât kaynaklarını kullanmıştır. Özellikle delâil türünün iki büyük müellifi olan Ebû Nuaym el-İsfahânî ve Beyhakî'nin eserleri gerek delâil gerekse muhtelif konular bağlamında *el-Mevâhib*'in temel kaynakları arasında mühim bir mevkie sahiptir. Kastallânî'nin nâdiren atıfta bulunduğu iki eseri; İbn Kuteybe'nin (ö. 276/889) A'lâmü'n-nübüvve,[74] İbn Zafer'in *Hayru'l-bişer bi-hayri'l-beşer,*[75] ve İbn Şâhîn'in *ed-Delâil* adlı eserlerini burada zikretmek gerekir.

Delâ'ilü'n-nübüvve [Ebû Nuaym el-İsfahânî]

Hadis, kelâm, tarih ve tasavvuf ilimlerinde temayüz eden ve *Hilyetü'l-evliyâ* adlı sûfî tabakâtıyla tanınan Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin (ö. 430/1038) delâil alanındaki ünlü eseridir. Eser üç bölüm halinde Hz. Peygamber'in nübüvvet delillerini ele alır. Birinci bölüm velâdet öncesini, ikinci bölüm velâdetten bisete kadarki süreyi, üçüncü bölüm ise bisetten Hz. Peygamber'in vefatına kadar geçen sürede zuhur eden nübüvvet delillerini ele almaktadır. Sahasının önemli teliflerinden olan *Delâ'ilü'n-nübüvve,* kendisinden sonraki eserlere etki etmiş önemli bir eserdir.

el-Mevâhib'de Ebû Nuaym el-İsfahânî ismine 150'den fazla atıf gerçekleştirilmiştir. Kastallânî, eser ile müellifi 6 yerde birlikte zikrederken,[76] diğer atıfların sadece isimle yapıldığı görülür. Atıfların yoğunluğunu 70 atıfla 1. maksad karşılamaktadır. Atıfların yoğun olduğu diğer kısımları; 30 atıfla şemâil konularının ele alındığı 3. maksad ve 25 atıfla mucize ve hasâis konularının işlendiği 4. maksadlar teşkil etmektedir. Kastallânî'nin *Delâilü'n-nübüvve*'den çoğunlukla başka eserler üzerinden faydalandığı anlaşılmaktadır.[77]

[72] Ahatlı, s. 78.
[73] Ahatlı, s. 79.
[74] III, 179, 180.
[75] II, 27; III, 179.
[76] I, 87, 144, 166, 373; II, 548; III, 569.
[77] *el-Hasâisü'l-kübrâ* üzerinden yapılan alıntılamalar için bk. I, 86, 129, 130, 155, 188.

Delâ'ilü'n-nübüvve [Beyhakî]

Hadis ve fıkıh ilmindeki vukufiyetiyle ve Şâfiî mezhebindeki yeriyle tanınan Beyhakî'nin (ö. 458/1066) eseridir. Velüd bir müellif olan Beyhakî'nin son teliflerinden *Delâilü'n-nübüvve*, delâil sahasında, Ebu Nuaym el-İsfahanî'nin aynı isimdeki eseri örnek alınarak yazılmış hacimli bir teliftir. Tam adı *Delâilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sâhibi'ş-şerî'a* olan eserde Hz. Peygamber'in sûret ve sîretinin yanı sıra velâdetinden vefatına kadar meydana gelen peygamberlik delilleri ve mucizeler ele alınmıştır.[78] "Beyhakî" ismi, *el-Mevâhib*'in en çok atıf yapılan isimleri arasında yer almaktadır. Kastallânî'nin, Beyhakî'nin *es-Sünen*'i başta olmak üzere,[79] *Şu'abü'l-îmân* adlı eserlerinden de istifade ettiği görülür. Genellikle müellif ismini zikretmekle yetinen Kastallânî, yaklaşık 300 yerde Beyhakî'nin ismini zikretmekte ve eserlerinden iktibaslarda bulunmaktadır.

el-Mevâhib'de eser ve müellif ismi birlikte anılmak üzere 30 defa *Delâilü'n-nübüvve*'ye atıfta bulunulduğu görülür.[80] Bu iktibasların yoğunluğunu ise 1. ve 3. maksadlar karşılar. Kastallânî, Hz. Peygamber'in hayatının işlendiği 1. maksadda 13, şemâil bilgilerinin aktarıldığı 3. maksadda ise 8 kez *Delâilü'n-nübüvve*'ye atıfta bulunmuştur. Kastallânî'nin eser zikretmediği atıf örneklerinin sayısı da oldukça fazladır. İncelediğimiz iktibaslarda *Delâilü'n-nübüvve*'nin genellikle başka kaynaklar vasıtasıyla kullanıldığı gözlemlenmektedir.[81] Bunun yanında bizzat Beyhakî'den alındığı intibaını uyandıran ibarelere de rastlanmaktadır.[82]

5. Hadis kaynakları

Kastallânî'nin *el-Mevâhib*'i oluştururken dayandığı kaynakların çoğunluğunun hadis ilmine ait eserlerden oluştuğu görülmektedir. Temel hadis kaynaklarından Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim'in (ö. 261/875) *Sahihayn*'ı başta olmak üzere İbn Mâce (ö. 273/887), Ebû Dâvûd (ö. 275/889), Tirmizî (ö. 279/892), Nesâî (ö. 303/915), Dârekutnî (ö. 385/995) ve Beyhakî'nin (ö. 458/1066) 'Sünen'lerini; Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Bezzâr (ö. 292/905) ve İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *Müsned*'leri, Taberânî'nin (ö. 360/971) *Mu'cem*'leri, Hâkim en-Nîsâbûrî'nin (ö.

[78] Yusuf Şevki Yavuz, "Delâilü'n-Nübüvve" *DİA*, IX, 117-118.
[79] Eserin zikredildiği bir iktibas için bk. I, 85.
[80] I, 166, 201, 441, 465, 543, 637; II, 532, 353, 560, 568, 577; III, 276; IV, 9, 170, 556; IV, 269, 274.
[81] *Fethu'l-bârî* üzerinden yapılan alıntılamalar için bk. I, 308, 433, 441, 534, 543, 554; *el-Makâsıdü'l-hasene* üzerinden yapılan alıntılamalar için bk. II, 293. *el-Hasâisü'l-kübrâ* üzerinden yapılan alıntılamalar için bk. I, 404, 405; IV, 541-542.
[82] I, 201; II, 315; III,184-185. sayfalarda yer alan iktibasların *ed-Delâil*'den alındığı anlaşılmaktadır. Kastallânî'nin II, 315'te yer alan iktibası Süyûtî'nin eserinde yer alan iktibasla kıyaslandığında Kastallânî'nin Süyûtî'den yola çıkarak Beyhakî'nin rivayetine ulaştığı ve eserine Beyhakî'nin tam metnini aldığı yorumu yapılabilir.

405/1014) *Müstedrek*'i gibi birinci dereceden hadis kaynakları Kastallânî'nin temel kaynakları arasında dikkat çeker.

el-Mevâhib'in kaynakları arasında hadis alanındaki eserlerin yoğunluğu eserin başlarından itibaren dikkat çekici sûrette kendisini göstermektedir. Zaman zaman hadis eseri okuyormuş hissi uyandıran bu hususun temelinde; (i) işlenen konu ya da konuların doğrudan hadislerle ilgili oluşu, (ii) hadis alanındaki eserlerde siyere müteallik (tarihî) rivayetlere çokça yer verilmesi, (iii) kapsamlı hadis kitaplarında konulara dair rivayetleri bir arada bulmanın kolay olması ve (iv) müellifin hadis kaynaklarına olan aşinalığı gibi sebepler rol oynamış olmalıdır. Kastallânî'nin *el-Mevâhib*'in kaynaklarıyla tarih/siyer kaynaklarına muvâzi olacak şekilde, hadis kaynaklarına dayandırdığı gözlemlenmektedir.

Kastallânî'nin hadis alanındaki eserlerden istifade ederken daha çok şerh türü eserlere müracaat etmiştir. Onun bu tercihinin nedeni, yukarıda da belirttiğimiz gibi, hadis şerhlerinin muhteva zenginliği olmalıdır. Kastallânî, başta İbn Hacer'in *Fethu'l-bârî*'si ve Nevevî'nin *Şerhu'n-Nevevî*'si olmak üzere Zeynüddîn ve Veliyüddîn Irâkî'nin *Tarhu't-tesrîb*'i[83], Mecdüddîn İbnü'l-Esîr'in *Câmi'u'l-usûl*'ü gibi eserleri sıkça kullanmıştır. Pek çok ilme ve esere istinat etmeleriyle bilinen bu teliflerin, geniş bir bilgi dağarcığı teşkil etmenin yanında tertipleri yönüyle de bilgiye ulaşmada pratiklik sağladığı; müellifin bu iki avantajı/fâideyi uhdesinde barındıran hadis şerhlerini eserinin temel kaynakları olarak benimsediği görülmektedir.

Ferrâ el-Begavî'nin (ö. 516/1122) *Şerhu's-sünne*,[84] Ahmet el-Kurtubî'nin (ö. 656/1258) *el-Müfhim*,[85] İbn Battâl'ın (ö. 449/1057) *Şerhu Câmi'i's-sahîh*,[86] Hakîm et-Tirmizî'nin (ö. 320/932) *Nevâdiru'l-usûl*,[87] Zeynüddîn Irâkî'nin (ö. 806/1404) *Şerhu Süneni't-Tirmizî*,[88] Ebû Bekir İbn Arabî'nin (ö.543/1148) *Ârizatü'l-ahvezî fî şerhi't-Tirmizî*,[89] İbn Receb'in (ö. 795/1393) *Fethu'l-bârî* isimli eserleri Kastallânî'nin yararlandığı diğer hadis şerhleridir. Ancak bu eserlerin umumen *Fethu'l-bârî* (İbn Hacer), *el-Minhâc* ve *Tarhu't-tesrîb* gibi kaynaklar üzerinden kullanıldığı görülür.

[83] *Takrîbü'l-esânîd ve tertîbü'l-mesânîd* ismiyle kaleme alınan eser, İmam Mâlik'in *el-Muvatta*'ından sağlam senedlerle rivayet edilen ahkâm hadislerini bir araya getirmektedir. Bu hadisleri şerh etmeye başlayan Z. Irâkî vefat edince eser yarım kalmış, daha sonra oğlu Veliyüddîn Irâkî tarafından tamamlanan bu şerh *Tarhu't-tesrîb* ismiyle anılmıştır. Bilgi için bk. M. Yaşar Kandemir, "Zeynüddin Irâkî", *DİA*, XIX, 118-121.
[84] II, 550, 552; IV, 9, 101, 114.
[85] II, 336; III, 9, 47, 107; IV, 113, 612, 621, 637.
[86] II, 414, 418.
[87] IV, 115, 625, 661, 662.
[88] II, 407, 413, 431, 455; IV, 218, 301, 625. Bir örneği için bk. III, 334. Bu eserin tamamı günümüze ulaşmamakla birlikte Kastallânî'nin kaynakları arasında ismi zikredilmektedir.
[89] IV, 219.

Fethu'l-bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî [İbn Hacer]

Özellikle Hadis ve Fıkıh alanındaki eserleriyle temayüz eden İbn Hacer'in (ö. 852/1449) en değerli eseri olarak görülen *Fethu'l-bârî*, Sahîh-i Buhârî'nin şerhi olup alanının en önemli telifleri arasındadır. Hadis ilminin yanında fıkıh, tefsir, kelâm gibi diğer alanlarda da son derece zengin bir muhtevaya sahiptir. Kastallânî (d. 851/1448) çağdaşı ve selefi İbn Hacer'in eserinden faydalandığını *el-Mevâhib*'in başında bir tevriyeyle ifade etmiş; "Fethu'l-Bârî'den istimdâd ederek" yani "Yaradan'ın, kapıları/zorlukları açmasından medet umarak, eserini yazmaya başladığını"[90] ve "muğlak manaları *Fethu'l-bârî*'nin anahtarlarıyla açtığını"[91] dile getirmiştir.

Eserin rivayet iznine sahip olduğu bilinen[92] Kastallânî'nin büyük bir övgüyle bahsettiği *Fethu'l-bârî*,[93] şüphesiz *el-Mevâhib*'in en temel kaynağıdır. *Fethu'l-bârî*'nin etkileri, atıfların adedi ve iktibasların hacminde kendisini açık sûrette belli etmektedir. Eserde 130 kez "*Fethu'l-bârî"* denilmek suretiyle eser adının; 140 kez ise "İbn Hacer" ismi zikredilmiştir. Kastallânî'nin, kaynak gösterirken kullandığı "Kâle Hâfız İbn Hacer"[94], "Kâle Hâfız Ebü'l-Fadl İbn Hacer"[95], "Kâle Hâfız Ebü'l-Fadl Şeyhu'l-İslâm İbn Hacer"[96] ya da "Kâle şeyhu meşâyihunâ el-hâfız İbn Hacer",[97] "şeyhu şuyûhinâ"[98] gibi medih ve hürmet ifadeleri, kendisine verdiği değeri ifade etmesi açısından önemlidir.

Kastallânî'nin, *el-Mevâhib*'in bazı bölümlerinde İbn Hacer'in eserlerinden istifade ettiğini belirtmiştir. Örneğin müellif, 5. maksad'daki "İsrâ" bahsinde pek çok konunun *Fethu'l-bârî*'de zikredildiğini, bazı fıkhî değerlendirmelerin de eserde bulunduğunu ifade etmektedir.[99] Diğer yandan 2. maksad'da yer alan "elçiler" bölümü neredeyse tamamen iki kaynaktan; *Zâdü'l-me'âd* ve *Fethu'l-bârî*'den; 8. maksad'ın ikinci bölümünde yer alan "rüya tabiri" başlığı tamamen *Fethu'l-*

[90] I, 45.
[91] IV, 695.
[92] Gazzî, I, 128.
[93] Sayfa III, 18-19'da Kastallânî İbn Hacer'e dua ederek onun "isrâ" bahsiyle ilgili pek çok hadisi derlediğini, fıkhî konuları da içine katarak ele aldığını, kelime ve lafızların manasını ve hikmetini dermeyan ederek konuları mütalaa ettiğini dile getirmektedir. Onun buradaki takdirleri Kastallânî'nin *Fethu'l-bârî*'yi kaynak alırken hangi sebeplere dayandığına da işaret etmektedir.
[94] II, 279, 308.
[95] II, 304, 482.
[96] II, 189; IV, 346, 364.
[97] II, 667.
[98] II, 667; III, 512.
[99] *el-Mevâhib*, III, 17-18.

bârî'den yapılan iktibaslarla yazılmıştır.[100] 9. maksad'ın da büyük bir kısmının kaynağını, aynı şekilde *Fethu'l-bârî*'nin teşkil ettiği görülmektedir.[101]

Kastallânî yararlandığı pek çok kaynağı *Fethu'l-bârî* aracılığıyla kullanmıştır. Başta kütüb-i sitte olmak üzere, câmi, sünen, mu'cem ve müsned türü eserler; İbn Battâl'ın[102] (ö. 449/1057) Buhârî şerhi, Kurtubî[103] (ö. 656/1258) ile Nevevî'nin[104] (ö. 676/1277) Müslim şerhleri; Kâdî İyâz'ın (ö. 544/1149) *eş-Şifâ*,[105] İbnü'l-Kayyim'ın (ö. 751/1350) *Zâdü'l-me'âd*,[106] İbn Seyyidünnâs'ın (ö. 734/1334) *Uyûnü'l-eser*,[107] Kurtubî'nin (ö. 671/1273) *el-Câmi'* isimli tefsiri[108] gibi *el-Mevâhib*'e doğrudan kaynaklık eden pek çok eseri zaman zaman *Fethu'l-bârî* vasıtasıyla kullanmıştır. Kastallânî, bazen ulaşamadığı eserleri *Fethu'l-bârî* sayesinde eserine dâhil ettiğini ifade etmektedir.[109] Yapılan alıntıların hacimleri[110] ile birlikte kaynak zikredilmeden[111] yapılan iktibaslar hesaba katıldığında toplam alıntının oldukça fazla olduğu anlaşılmaktadır.[112]

el-Minhâc fî şerhi Sahih-i Müslim b. Haccâc [Nevevî]

Kastallânî'nin en çok istifade ettiği müelliflerden biri de şüphesiz hicrî VII. (XIII.) asrın büyük ilmî şahsiyetlerinden olan Nevevî'dir (ö. 676/1277). Hadis ilminde "imam" olarak tavsif edilen ve fıkıh ilminde (Şâfiî mezhebinde) de otorite kabul edilen Nevevî'nin eserleri büyük yankı uyandırmıştır.[113] Hadis şerhleri içerisinde önemli bir yeri olan *el-Minhâc* Kastallânî'nin birinci

[100] III, 516-553 sayfaları arasında yer alan "rüya tabiri" bölümü Kastallânî'nin *Fethu'l-bârî*'den ne ölçüde istifade ettiğini göstermesi bakımından incelenebilir.
[101] Kastallânî'nin bu bölümdeki atıflarının sayısının 50'yi aşkın olduğu görülmektedir ve iktibasların hacimli oluşu dikkat çekmektedir. Bazıları için bk. IV, 20-21, 28, 32, 34, 36, 51-52, 56, 69, 80, 88-89, 93, 109, 112, 135, 139, 161, 162, 172, 177, 180, 195, 198, 234, 235, 262.
[102] II, 414, 665; IV, 51.
[103] I, 474, 529; III, 47; IV, 113, 393, 637-638. Kastallânî'nin Kurtubî'nin adı geçen eserine yaklaşık 10 yerde atıfta bulunmuş, yaptığı iktibasları *Fethu'l-bârî* üzerinden gerçekleştirmiştir.
[104] II, 489, 622; IV, 296, 281.
[105] II, 665, 282, 361, 430.
[106] II, 145, 177; III, 255; IV, 296
[107] II, 173.
[108] II, 557; III, 275-276; IV, 353.
[109] Kastallânî, III, 17-18'de, eserinde bazı rivayetlere ulaşamadığını fakat *Fethu'l-bârî* gibi kaynaklar sayesinde asıl kaynaklarına bakmaya gerek kalmadan bazı bilgilere ulaşabildiğini ifade etmektedir. Müellif yine benzer bir durumu sayfa II, 581'de dile getirmektedir.
[110] II, 319-321. sayfalarda yer alan hacimli bir iktibas birebir alıntı olmasıyla da dikkat çekicidir. Aynı şekilde I, 528-530. sayfalarda, işaret ettiği kaynaklarla birlikte, *Fethu'l-bârî*'den alınan hacimli bir iktibas yer almaktadır.
[111] *el-Mevâhib* III, 478-479. sayfalarda Kastallânî İbnü'l-Cevzî'den bir nakilde bulunmuş fakat bu nakli *Fethu'l-bârî* (XXVII, 490) üzerinden yapmıştır. Burada Kastallânî'nin herhangi bir şekilde İbn Hacer'e atıfta bulunmadığı görülür. Aynı şekilde *el-Mevâhib* III, 469-470 ile *Fethu'l-bârî* XVII, 456. sayfalar mukayese edilebilir.
[112] Farklı örnekleri için bk. II, 621-622; IV, 87, 91, 158, 180.
[113] Yaşar Kandemir, "Nevevî", DİA, XXXIII, 45-49.

dereceden kaynakları arasında yer almaktadır. Kastallânî eserinde Nevevî'ye yaptığı atıfların 200'den fazla olduğu görülmektedir.[114]

Kastallânî *el-Minhâc*'a genellikle "*Şerhu Müslim*" demek sûretiyle atıfta bulunmaktadır. Zaman zaman *el-Minhâc* şeklindeki atıflara rastlanmakta ise de bu atıflar, müellifin aynı isimle adlandırılan ancak fıkıh ile ilgili *Minhâcü't-tâlibîn*[115] isimli eserine aittir. Kastallânî eserinde *Şerhu'n-Nevevî*'den çok sayıda iktibasta bulunmuştur.[116] Bu iktibasların bazılarının oldukça hacimli olduğu görülür.[117] Sadece müellif ismi zikredilerek yapılan atıfların az bir kısmı (özellikle ibadetler kısmında yer alan atıflar) Nevevî'nin diğer eserlerine aittir. *el-Mevâhib*'in bölümleri incelendiğinde sayısal dağılımın, Nevevî'ye yapılan atıfların siyer konusunun işlendiği 1. maksad'da 25, şemâil konusunun işlendiği 3. maksad'da 30, mucize ve hasâis konusunun ele alındığı 4. maksad'da 35, Hz. Peygamber'in tıbbı ve rüyaları bölümünde 15, ibadetlerin işlendiği kısımda 75 ve Hz. Peygamber'in vefatını ele alan 10. maksad'da 15 kez olduğu görülmüştür. Kastallânî'nin yaptığı iktibasların 20'sinde eser adını "*Şerhu Müslim*" şeklinde doğrudan zikretmiştir. Birçok yerde de eser adını zikretmeden alıntılama yoluna gitmiştir.[118] Kastallânî, *Şerhu'l-Müslim*'i bazen *Fethu'l-bârî*, *Zâdü'l-me'âd* ve *Tarhu't-tesrîb* gibi başka eserler üzerinden de kaynak göstermiştir.[119] Hepsi birlikte değerlendirildiğinde eserde Nevevî kaynaklı bilgilerin büyük bir yekün teşkil ettiği görülmektedir. Bu durumda 7/13. asrın büyük âlimlerinden Nevevî'nin, eserleri ve görüşleriyle *el-Mevâhib*'in temel kaynakları arasında yer almaktadır.

Tarhu't-tesrîb fî şerhi't-Takrîb [Irâkî]

Kastallânî'nin selefi, hadis ilminde sözü geçen büyük muhaddislerinden sayılan Zeynüddin'in ve oğlu Veliyyüddîn Irâkî'nin (ö. 806/1404) ortak eseridir. Zeynüddîn Irâkî, İmam Malik'in *Muvattâ'*ı ile Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inden seçtiği ahkâm hadislerinden oluşan "*Takrîbü'l-esânîd tertîbü'l-mesânîd"* adlı eserinin şerhi olmak üzere bu eseri yazmaya başlamış ancak vefat edince oğlu Veliyyüddîn Irâkî (ö. 826/1423) eseri tamamlamıştır.[120] Eser şerh olarak

[114] Kastallânî, İmam Nevevî'nin *Şerhu'l-Mühezzeb*'e 20 ve *Ravzatü't-tâlibîn*'e 21 kez atıfta bulunmaktadır. Eserlerle ilgili "Fıkıh Kaynakları" başlığı altında bilgi verilecektir.
[115] Kastallânî IV, 560. sayfada *Tarhu't-tesrîb* üzerinden yaptığı bir alıntıda eser adını "*el-Minhâc"* şeklinde vermektedir.
[116] *Şerhu'n-Nevevî*'den yapılan bazı iktibaslar için bk. I, 591, 164-165, 275, 410, 591, 602; II, 300, 339, 364, 420-21, 444-445, 458, 575 620, 602, 622, 625, 659, 690, 703; IV, 105-106, 154, 252, 361, 364, 432, 561, 574.
[117] Uzun bir alıntı için bk. IV, 432-433.
[118] Kastallânî, IV, 252'de yer alan ikinci paragrafta Nevevî üzerinden Kâdî İyâz'dan bir nakilde bulunmuş fakat ilgili iktibasta Nevevî'den ya da eserinden bahsetmemiştir.
[119] Muhtelif örnekler için bk. II, 489; III, 25, 39; IV, 296, 105; 303-304, 561.
[120] Kandemir, "İbnü'l-Irâkî", *DİA*, XXI, 90-91.

Tarhu't-tesrîb fî şerhi't-Takrîb adını taşımaktadır. Fıkhî yönüyle de dikkat çeken eserin, bazen Zeynüddîn Irâkî'ye bazen de oğlu İbnü'l-Irâkî'ye nisbetle anıldığı görülür.

el-Mevâhib'de, eser ismi zikretmeden, 60'a yakın yerde Irâkîlere atıfta bulunan Kastallânî'nin en çok *Tarhu't-tesrîb*'den iktibasta bulunduğu görülmektedir.[121] Eser, *"Şerhu't-Takrîb"* ya da *"Şerhu Takrîbi'l-esânîd"* adlarıyla 17 yerde zikredilmiştir.[122] Kastallânî *Tarhu't-tesrîb*'i bazen aracı kaynak olarak kullanmakta, başka kaynaklara ait bilgileri onun vasıtasıyla *el-Mevâhib*'e yansıtmaktadır.[123] Ayrıca müellifin bazen eser ya da yazar ismi zikretmeden iktibasta bulunduğu da görülmektedir.[124] Muzice ve hasâis konularının işlendiği 4. maksad[125] ile ibadetler konusunun işlendiği 9. maksad'larda[126] iktibasların yoğun olduğu görülür. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in vefatının işlendiği 10. maksad'da da Kastallânî'nin alıntılarda bulunduğu gözlenmektedir.[127]

Behcetü'n-nüfûs [İbn Ebû Cemre]

Tam adı "*Behcetü'n-nüfûs ve tehallîhâ bi-ma'rifeti mâ lehâ ve mâ 'aleyhâ*" olan eser, sûfî kimliğiyle tanınan İbn Ebû Cemre'nin (ö. 699/1300) Buhârî'den üç yüz hadis seçerek meydana getirmiş olduğu *Cem'u'n-nihâye* adlı telifinin, yine kendisine ait olan şerhidir. İnsanlara günlük hayatlarında rehberlik etme gayesi gözetilerek yazılan eser, genel olarak itikâd, ibâdet ve muâmelât konularıyla ilgili hadisleri tasavvuf veçhesinden ele alan, ahlâkî mesajlara önem veren ve bu yönleriyle de emsallerinden ayrılan tasavvufî bir şerh olarak bilinir.[128]

el-Mevâhib'de Kastallânî'nin İbn Ebî Cemre'den çoğu zaman "el-ârif" ve "el-ârifü'r-rabbânî" demek sûretiyle atıflar yaptığı[129] ve onun tasavvufî temaslarına yer verdiği görülür. 30 yerde İbn Ebî Cemre'nin ismini zikreden Kastallânî, 6 yerde ise *Behcetü'n-nüfûs* demek sûretiyle

[121] I, 556, 557, 611, 629, II, 118, 128, 160, 258, 284, 302-303, 378, 387, 433, 449, 529, 608, 624, 704; IV, 25-26, 130, 303-304.
[122] I, 556; II, 632; IV, 441.
[123] Tipik bir örnek için IV, 559 ilâ 561. sayfalarda yer alan ve üç sayfayı bulan bir iktibas incelenebilir. İlgili sayfalarda Kastallânî, Beyhakî'nin *el-Hilâfiyyât*, Nevevî'nin *Şerhu Müslim*, *er-Ravza* ve *el-Mecmû'*, Rafiî'nin *Şerhu's-sağîr*'i gibi eserleri *Tarhu't-tesrîb* üzerinden eserinde kullanmıştır. Ayrıca Gazzâlî, *el-İhyâ*, II, 303; Taberî, *Mu'cemü'l-kebîr*, II, 529.; İbn Dakîkü'l-'îd, *Şerhu'l-'Umde*, IV, 100; Kurtubî'nin *el-Müfhim* IV, 26; Nevevî'nin *Şerhu'l-Mühezzeb*, IV, 25; İbn Battâl'ın *Şerhu Câmi'i's-sahîh*, IV, 25. sayfalarda *Tarhu't-tesrîb* üzerinden kaynak gösterilmektedir.
[124] II, 161, 624; IV, 303, 559, 25, 560-561, 600-601. sayfalarda Kastallânî'nin *Tarhu't-tesrîb*'ten istifade ettiği tesbit edilmekle birlikte eser ya da müellifin ismini zikretmemiştir.
[125] Kastallânî sayfa II, 598'de hasâis kaynakları arasında zikretmiştir. Bu kısımda yer alan iktibaslar için bk. II, 529, 607, 607-608, 624, 632, 704.
[126] IV, 25, 26, 100, 214, 303, 304, 321, 441.
[127] IV, 559, 560-561, 600-601.
[128] Ali Yardım, "İbn Ebû Cemre" *DİA*, XIX, 426-427.
[129] I, 68, III, 73, 109.

eser ismi zikretmektedir.[130] Bu atıflarda yapılan alıntıların daha çok *el-Mevâhib*'in 5. maksad'ında; "isrâ ve mi'râc" bahsine katkı sağladığı görülmektedir.[131]

Câmi'u'l-usûl fî ehâdîsi'r-rasûl [M. İbnü'l-Esîr]

Kastallânî'nin hadis alanında eserlerinden faydalandığı müelliflerden biri Mecdüddîn İbnü'l-Esîr'dir (ö. 606/1210). Arap dili, Kur'an ve hadis ilimlerinde temayüz eden İbnü'l-Esîr, eserini kütüb-i sitteyi cem etme düşüncesiyle telife başlamış; Buhârî, Müslim, Tirmizî, Ebû Dâvûd, Nesâî ve İmam Mâlik'in eserlerinden konularına göre derlemiş olduğu hadisleri ihtiva eden *Câmi'u'l-usûl* adlı eserini meydana getirmiştir. Alfabetik düzende tertip edildiği için oldukça kullanışlı hale gelen eserin girişinde ayrıca, 'mebâdî' başlığıyla hadis usulü ile ilgili bilgileri ihtiva eden bir bölüm bulunmaktadır.

el-Mevâhib'de İbnü'l-Esîr'in adı 50 yerde zikredilmektedir. Bazı yerlerde Kastallânî'nin onun eserindeki bazı izahatları bir bütün halinde eserine taşıdığı dikkati çeker.[132] Kastallânî'nin *Câmi'u'l-usûl*'dan bazen kaynak belirterek bazen ise belirtmeden hadis aldığı görülür.[133] Kastallânî'nin, İbnü'l-Esîr'in eserini tercih etmesinde, eserin pek çok hadisi bünyesinde barındırması ve konulara göre alfabetik tasnifi sebebiyle hadislere kolay ulaşabilme İmkânı sunması gibi özelliklerin etkili olduğu anlaşılmaltadır.

el-Makâsıdü'l-hasene [Sehâvî]

Hadis ve tarih ilminde temayüz eden, bu alanlarda yazdığı eserlerle tanınan Sehâvî'nin (ö. 902/1497), Kastallânî'nin hocaları arasında özel bir yeri olduğu açıktır. Kastallânî *el-Mevâhib*'de hocasından "şeyhunâ" demek sûretiyle nakillerde bulunmuş, başta *el-Makâsıdü'l-hasene* olmak üzere Sehâvî'den faydalanmıştır. Alanında kapsamlı bir eser olan *el-Makâsıd*, halk arasında 'hadis' olduğu varsayılan sözlerin hadis-i şerif olup olmadığını inceleyen önemli bir kaynaktır. Eserde

[130] II, 99, 670, 698.
[131] III, 27-28, 29, 31, 35, 62, 67, 71, 73, 109, 115, 128; IV, 607, 616. sayfalarda Kastallânî eser ismi zikretmemiş, müellifin ismiyle alıntıda bulunmuştur. Bu alıntılardan bazılarının hacimleri dikkat çekicidir.
[132] Sayfa III, 385-387'de geçen iktibas bu konuda geniş bir bilgi içermesi açısından önemli bir örnektir. IV, 188-189'da Hz. Peygamber'in gece namazının çeşitlerini aktaran bölümde geçen bilgiler kaynağıyla birlikte *Câmi'u'l-usûl* 'den alınmıştır.
[133] Kastallânî'nin II, 99 ve 133'te yer alan alıntılarda eser ve müellif adını açıkça zikrettiği görülür. Aynı şekilde sayfa III, 385-387'de yer alan bir başka iktibasta da hacimli bir alıntı yapılmış, alıntının başında eser ve müellifi belirtilmiştir. IV, 188-189'da, Rasulullah'ın gece namazıyla ilgili bir hadise yer veren Kastallânî orada da açık kaynak belirtmektedir. Diğer yandan II, 439-440'da yer alan bir alıntıda geçen hadisin de *Câmi'u'l-'usûl*'den alındığı anlaşılmakta fakat Kastallânî'nin herhangi bir kaynak zikretmediği görülmektedir. Aynı şekilde Kastallânî II, 574'te başlayan ve II, 575'e sarkan bir hadis rivayetini İbnü'l-Esîr'den almış fakat kaynak beyan etmemiştir.

hadisler temel başlıklar altında konularına göre sıralanmış ve bahisler farklı bilgilerle zenginleştirilmiştir.

Kastallânî *el-Makâsıd*'ı 10 yerde, Sehâvî ile birlikte eser ismi zikrederek kaynak göstermiş,[134] ayrıca 30'a yakın yerde de "şeyhunâ" demek sûretiyle hocasına atıflarda bulunmuştur.[135] Kastallânî'nin, bazen kaynak belirterek bazen de belirtmeden hocasından iktibaslarda bulunması sebebiyle toplamda Sehâvî'den yapılan alıntıların adet ve hacmi mevcut rakamların iki katını aşkındır.[136] Kastallânî'nin *el-Makâsıd*'dan en çok faydalandığı bölümü hasâis ve şemâil konularının yer aldığı 3. maksad teşkil eder. Hz. Peygamber'in fasîhliğine emsâl teşkil eden hadislerin yer aldığı bu maksad'da yoğun olarak (II, 236-263) *el-Makâsıd*'dan faydalanıldığı dikkat çekmektedir.[137] Bunun yanında Kastallânî'nin başka kaynakları[138] *el-Makâsıd* vasıtasıyla kullandığı da görülür.[139] Genel alıntıların dışında Kastallânî'nin bazen hocasının özellikle hadis konusunda bilgi ve görüşüne itimat ettiğini gösteren kısa ifadelere yer verdiği dikkatleri çekmektedir. "Hocamın eserinde gördüm", "hocam bâtıl hadistir dedi", "meşhur hadistir", "hepsi zayıftır", "hepsi boş sözlerdir" şeklinde karşımıza çıkan ifadelerde Kastallânî'nin rivayetlerle ilgili hocasına müracaatları açıkça görülmektedir.

Umdetü'l-kârî fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî [Bedreddîn el-Aynî]

Kastallânî'nin istifade ettiği Buhârî şerhleri arasında önemli eserlerden biri de çağdaşlarından Bedreddîn el-Aynî'nin (ö. 855/1451) *el-Umdetü'l-kârî* adlı eseridir. Fıkıh, usul, tarih, hadis ve lugat ilimlerinde temayüz eden devlet kademelerinde aldığı görevlerle de tanınan bir

[134] Eser ismiyle geçen atıfların altısı, Kastallânî'nin hacimli iktibaslarını ihtiva eden, Hz. Peygamber'in vecâzetine dair hadis örneklerini işleyen bölümde (3. kısımda) bulunmaktadır.
[135] I, 59, 111, 524; II,228, 238, 293, 313, 329-330, 374, 384, 415, 420, 577-578; III, 347.
[136] Kastallânî 3. maksad'da bazen hocasına atıflarda bulunmuştur. Bazen de kaynak belirtmeden alıntılar yapmıştır. Kaynak gösterdiği alıntılar için bk. II, 228, 245, 293, 313, 374. Kaynaksız iktibasların yer aldığı sayfalar için bk. II, 238, 329, 330, 344, 391, 406, 724.
[137] Bazı alıntılar için II, 243, 244, 248, 254, 255, 256 ve 257. sayfalara bakılabilir.
[138] Örnek için bk. II, 724-725. Söz konusu iktibasta Kastallânî, Hatîb el-Bağdadî'nin *Târîhu Bağdad*, Ebû Nu'aym'ın *el-Hilye*, Taberânî'nin *Mu'cemü'l-kebîr*, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i gibi eserleri *el-Makâsıd* (*el-Makâsıd*, 44, 46) üzerinden kullandığı görülmektedir. II, 374'te yer alan bir diğer örnekte ise Kastallânî *el-Makâsıd*'dan iktibasta bulunmuş (arada *Fethu'l-bârî*'den küçük bir ilave bulunmaktadır) sonunda ise konu hakkında görüş bildiren kişileri sıralarken ed-Dimyâtî, Zehebî, 'Alâî, Moğultay, Irâkî, Enbâsî, Halebî'yi zikretmiş bununla birlikte eserin kendisinde geçen Hakkârî, Ebû Hayyan, İbn Mülakkın, İbn Nâsıruddîn gibi bazı isimleri zikretmemiştir.
[139] II, 244. sayfada Hz. Peygamber'in belâgatına delil olarak rivayet edilen bir hadisi ve geçtiği kaynakları muhtevî bir iktibasta Râmehürmüzî, İbn Adiy, Askerî, Kudâî, Deylemî, Vâkıdî gibi isimlerle aktarılan rivayetin tamamen *el-Makâsıd*'dan alındığı görülür. Benzer bir örnek de sayfa III, 514-515. sayfalarda yer alır. Burada geçen Dârekutnî, Ebû Nuaym, Müstağfirî gibi isimlerin (*el-Makâsıd*, 119-120) Kastallânî'nin bizzat eserini kullandığı isimler olmadığı açıktır.

sima olan Aynî'nin,[140] aynı zamanda Sehâvî'nin de hocası olması yönüyle Kastallânî'ye yakınlığı bulunmaktadır.

Kastallânî (d. 851/1448) *el-Mevâhib*'de Aynî'nin adını sadece 3 kez zikretmiştir.[141] Ancak Kastallânî isim zikretmeden Aynî'nin bu eserinden istifade etmiştir. Bu sebeple isim zikredilerek yapılan atıfların sayısının az olması bizi yanıltmamalıdır. [142]

en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser [M. İbnü'l-Esîr]

Daha önce hakkında bilgi verdiğimiz *Câmi'u'l-usûl* adlı eserin müellifi Mecdüddîn İbnü'l-Esîr'e (ö. 606/1210) ait olan eser garîbü'l-hadîs[143] türünde önemli bir kaynaktır. Kapsamlı bir telif olan eser, garibü'l-hadîs konusuna son noktayı koymayı amaç edinen önemli bir telif olup hadislerdeki garip kelimelerin açıklanmasının yanı sıra ilgili hadislere yer vermesi sebebiyle önem arz etmektedir.[144]

Kastallânî'nin müellif ile birlikte 6 yerde *en-Nihâye*'yi zikrettiği görülür.[145] Yaklaşık 50 yerde de İbnü'l-Esîr'i, ismini kullanarak (diğer eseri *Câmi'u'l-usûl* ile birlikte) kaynak göstermiştir. Kastallânî'nin *en-Nihâye*'yi daha çok hadis lafızlarında geçen 'garib' kelimeler söz konusu olduğunda kullandığı görülmekle birlikte[146] bazen hadislerle ilgili açıklamaları da bu eserden aldığı gözlenir.[147]

6. Tefsir Kaynakları

Kastallânî'nin başvurduğu kaynaklar arasında tefsir eserlerinin önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Eserinde çeşitli müfessirlerin tefsirlerinden istifade eden Kastallânî'nin en çok Râzî, Beyzâvî, İbn Kesîr ve Zemahşerî'nin tefsirlerinden faydalandığı görülmektedir. Bunun yanında yine önemli tefsir eserleri olan; Taberî'nin (ö. 310/923) *Câmiu'l-beyân an tevîli âyi'l-Kur'ân*, İbn

[140] Ali Osman Koçkuzu, "Aynî", *DİA*, IV, 271-272.
[141] I, 206; II, 318; IV, 491.
[142] Bazı alıntılar için bk. I, 161, 416; II, 291, 318, 291, 344, 357, 581; IV, 339.
[143] "Garîbü'l-hadis" ilmi, hadislerde az rastlanan ve izah gerektiren kelimeleri ele alan bir ilimdir.
[144] Ali Osman Koçkuzu, "İbnü'l-Esîr", *DİA*, XXI, 28-29.
[145] II, 400; III, 322, 433. sayfalar Kastallânî'nin eser adını zikrettiği kısımlara olarak örnek olarak gösterilebilir. II, 230, 233, 239 sayfalarda sadece müellif adı zikrederek gerçekleştirdiği iktibasların kaynağının *en-Nihâye* olduğu görülür. I, 303, 163; III, 568. sayfalar da Kastallânî *en-Nihâye*'den faydalanıp kaynak belirtmediği kısımlara örnek gösterilebilir.
[146] Kastallânî'nin *en-Nihâye*'den yaptığı gayet uzun bir alıntı II, 271-277. sayfalarda yer almaktadır. Söz konusu iktibasta -yer yer Kastallânî'nin kendi müdahaleleri de olmakla birlikte- pek çok *garîb* kelimenin izahı yer alır. Diğer bazı alıntılar için bk. I, 339, 163, 363, 410, 429, 446; IV, 337-338, 637.
[147] III, 433. sayfada Kastallânî'nin, *en-Nihâye*'den (*en-Nihâye*, s. 888) yarım sayfayı aşan bir iktibasta bulunduğu görülür. Söz konusu iktibas ise nazar hakkındaki bir hadisle ilgili izahatı içermektedir.

Ebû Hâtim'in (ö. 327/938) Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm,[148] Ebu'l-Leys Semerkandî'nin (ö. 373/983) *Tefsîru'l-Kur'ânü'l-Kerîm*,[149] Ferrâ el-Begavî'nin (ö. 516/1122) *Meâlimü't-tenzîl*,[150] İbn Zafer'in (ö. 565/1170) *Yenbû'u'l-hayât fî tezkîri'z-zikri'l-Hakîm*,[151] İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*,[152] Kurtubî'nin (ö. 671/1273) *el-Câmi'li-ahkâmi'l-Kur'ân*,[153] Ebû Hayyân el-Endelûsî'nin (ö. 745/1344) *el-Bahrü'l-muhît*,[154] Ebû Ümâme b. en-Nakkâş'ın (763/1362) *et-Tefsîr*[155], Zerkeşî'nin (ö. 794/1392) *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*,[156] İbn Âdil'in (VIII./XIV. yy) *el-Lübâb fî ulûmi'l-kitâb*'ı[157] gibi eserlerin, sık olmamakla birlikte, Kastallânî'nin atıfta bulunduğu tefsirler arasında yer aldığını belirtmemiz gerekir.

Mefâtîhu'l-gayb [et-Tefsîru'l-kebîr] [Fahreddîn er-Râzî]

Kelâm, fıkıh usulü, tefsir, Arap dili, felsefe, mantık, tıp, matematik, astronomi gibi ilimlerde derinleşen, yaşadığı asırda "allâme" olarak nitelendirilen Fahreddîn er-Râzî'nin (ö. 606/1210) tefsir sahasında yazmış olduğu meşhur eseridir. Büyük bir Şâfiî ve Eş'arî âlimi olan ve özellikle kelâm ve tefsir ilimlerine büyük katkıda bulunan Râzî'nin ömrünün sonlarında kaleme aldığı *Mefâtîhu'l-gayb*, müellifinin farklı ilimlere hâkimiyetini yansıtan bir muhtevaya sahip olmasıyla tanınmış, kendisinden sonraki pek çok esere kaynaklık etmiştir.[158] *el-Mevâhib*'de Râzî'nin tefsirinden birçok alıntı görmek mümkündür.

Eserin künyesi olan "*Mefâtîhu'l-gayb*" ismini *el-Mevâhib*'de zikretmeyen Kastallânî'nin, genellikle "tefsiri" demeyi tercih ettiği, müellifi Râzî'ye ise ekseriyetle "el-İmâm Fahreddin er-Râzî" demek sûretiyle atıfta bulunduğu görülmektedir. Râzî'nin, babasına nisbetle "İbnü'l-Hatîb" künyesi zikredilerek, "el-İmâm Fahrüddîn b. el-Hatîb" şeklinde anıldığı da müşahade edilir.[159]

el-Mevâhib'de Râzî'ye yapılan atıfların sayısının toplamda 30'dan fazla olduğu tesbit edilmektedir.[160] Kastallânî'nin Râzî'den alıntıladığı metinlerin hacim ve adet itibariyle en yoğun olduğu bölümün 4. ve 6. maksad'lar olduğu dikkat çeker. Hz. Peygamber'in mucizelerini ele alan

[148] I, 176.
[149] III, 170.
[150] IV, 414, 689-690.
[151] I, 457; III, 279; IV, 689.
[152] II, 35.
[153] I, 234, III, 275-6.
[154] I, 124, 175, 334; III, 366; IV, 691.
[155] I, 214; II, 498; III, 334; IV, 14, 83.
[156] I, 145; II, 669; III, 8.
[157] I, 210.
[158] Yusuf Şevki Yavuz, "Fahreddîn er-Râzî", *DİA*, XII, 89-95.
[159] III, 140, 143.
[160] Bazı atıflar için bk. I, 105, 249; II, 289, 326, 332, 584-588, 636, 649-650, 682, 710; III, 476-477, 501; IV, 9, 13, 82.

4. kısımda tefsir ve kelâm ile ilgili konularda Râzî'ye yaklaşık 15 yerde atıfta bulunan Kastallânî,[161] Hz. Peygamberle ilgili âyetleri ele alan 6. kısımda Râzî'ye 10 kez atıfta bulunmuş ve tefsirinden iktibaslar yapmıştır.[162] Kastallânî, nâdir de olsa, Râzî'nin başka eserlerine atıfta bulunmuştur. Tefsir alanında yazılmış olmakla birlikte akâid, ahlâk ve fıkıh konularını da ele alan, "*Esrârü't-tenzîl ve envârü't-te'vîl*" bunlardan birisidir.[163] Kastallânî'nin, pek çok ilimde derinliği olan Râzî'ye yaptığı atıflarda onun farklı ilim dallarında verdiği bilgilerden ve özellikle kelâmla ilgili görüşlerinden faydalandığı görülmektedir.

Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl [Beyzâvî]

Dinî ilimlerdeki derin bilgisi ve vukufiyeti sebebiyle "allâme" olarak nitelendirilen Beyzâvî'nin (ö. 685/1286) yazmış olduğu tefsirdir. Eşarî kelamcısı ve Şâfiî fakihi olan Beyzâvî'nin, kendisinden önceki tefsirleri ve özellikle Râzî ve Zemahşerî'nin tefsirlerini ihata etmesiyle bilinen eseri, üslup ve diliyle de meşhur bir tefsir olup üzerine pek çok şerh ve hâşiye yazılmıştır.[164] Kastallânî'nin, *el-Mevâhib*'de Beyzâvî'nin bu önemli eserine yeri geldikçe müracaat ettiği görülmektedir.

Kastallânî 30'a yakın yerde Beyzâvî'ye atıfta bulunmuş ve genellikle eser ismi zikretmeden onun tefsirinden nakiller yapmıştır. Yalnızca 2 yerde "tefsiri"[165] demek sûretiyle esere atıfta bulunan Kastallânî'nin alıntılarının, genel itibariyle, hacimli iktibaslar olmadığı görülür. Nakillerin nisbeten yoğunlaştığı kısmı, isrâ ve mi'râc konusunun işlendiği 4. bölüm teşkil eder. Kastallânî bu başlık altında 5 yerde Beyzâvî'nin tefsirine atıfta bulunmaktadır.[166] Bu başlığı ise Beyzâvî'ye 4 kez atıf yapılan ve Hz. Peygamber'den bahseden âyetlerin yer aldığı 6. bölüm takip eder.[167] Diğer nakillerin ise hususî bir konuda yoğunlaşmayıp eserin muhtelif başlıkları alında yer aldığı gözlemlenir.[168] Kastallânî'nin çok hacimli olmayan atıflarından konuları, Beyzâvî gibi bir âlimin nakil ve yorumlarıyla desteklemek ve zenginleştirmek istediği anlaşılmaktadır.

---

[161] II, 584-588. sayfalarda Kastallânî Hz. Peygamber'in diğer peygamberlere efdaliyeti konusunda Râzî'den uzun bir alıntıya yer verir. Bunun yanında II, 636, 649, 650, 682, 710. sayfalarda da farklı iktibaslar yer almaktadır.
[162] İktibasların yer aldığı sayfalar için bk. III, 122-123, 148, 208-209, 215, 229, 231, 239, 225.
[163] I, 174. Eserin aslen Farsça olduğu bilinmektedir. Bilgi için bk. Yusuf Şevki Yavuz, "Fahreddîn er-Râzî", *DİA*, XXII, 94.
[164] İsmail Cerrahoğlu, "Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl", *DİA*, XI, 260.
[165] I, 175; IV, 25.
[166] III, 8, 16, 31, 72, 102.
[167] III, 134, 137, 213, 215.
[168] Diğer bazı atıflar için bk. I, 175, 222, 296; II, 716;III, 504.

Tefsîrü'l-Kurʾâni'l-azîm [Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr]

Kastallânî'nin tefsir başta olmak üzere eserlerinden istifade ettiği âlimlerden biri de Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr'dir (ö. 774/1373). Tarihçi, müfessir, muhaddis ve Şâfiî fakîhi olarak tanınan İbn Kesîr birçok ilim dalında ilerlemiş, yetiştiği alanlarda önemli eserler telif etmiş ve büyük âlimler arasında anılmıştır. Hadis ilmindeki mevkii sebebiyle kendisine "hâfızü'l-muhaddis" ünvanı verilen İbn Kesîr, *el-Mevâhib*'de bu ünvana telmihen "Hâfız İbn Kesîr" şeklinde anılır.[169] Kastallânî'nin, İbn Kesîr'in tefsirinin yanı sıra hadis ilmindeki otoritesine de göndermelerde bulunduğu dikkatleri çekmektedir.

el-Mevâhib'de İbn Kesîr'in adı 40'a yakın yerde geçmektedir. Ancak Kastallânî'nin İbn Kesîr'den yaptığı iktibasların bazıları -başta *el-Bidâye* olmak üzere- diğer eserlerine aittir. Dolayısıyla bu atıfların sadece 20 kadarı tefsirine aittir. Kastallânî, rivayet tefsirleri arasında önemli bir yeri olan *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*'e, eserin adını hazfederek, "tefsiri" demek sûretiyle iktibasta bulunmuştur.[170] Kastallânî'nin İbn Kesîr'e yaptığı atıfların nisbeten yoğun olduğu kısım 5 kez iktibasta bulunduğu İsra ve Mi'râc bölümüdür.[171] Diğer iktibas ve atıfların hususî bir bölümle kayıtlı olmadığı gözlenmektedir.[172] Sonuç olarak Kastallânî'nin , İbn Kesîr'in tarih, hadis ve tefsir alanındaki müktesebatından yararlandığı ve özellikle hadislerle ilgili değerlendirmelerini sıkça referans aldığı görülmektedir.

el-Keşşâf an hakâiki't-tenzîl [Zemahşerî]

Mutezile âlimlerinden olan ve arap diline vukufiyetiyle bilinen Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) meşhur tefsiridir. Dirayet tefsirleri arasında önemli bir yere sahip olan eser, nahiv, lugat ve belagat ilkeleri esas alınarak edebî değeri haiz sûrette kaleme alınmıştır. Mutezilî görüşleri ele alması sebebiyle diğer tefsirlerden ayrılan eser, ehl-i sünnet müfessirleri tarafından da önemli bir kaynak telakkî edilmektedir.[173] Kastallânî'nin *el-Mevâhib*'de, Râzî ve Beyzâvî'nin peşi sıra Zemahşerî'den de istifade ettiği görülmektedir.

el-Mevâhib'de *el-Keşşâf*'a 20'ye yakın yerde atıf yapıldığı görülür. Eser ya da müellif adıyla gerçekleşen bu atıflarda Kastallânî, bazen "Sâhibü'l-Keşşâf" demek sûretiyle Zemahşerî'ye

[169] I, 66, 157, 176, 232-233, 222, 361; II, 655; III, 11, 165; IV, 194, 684, 686
[170] I, 66, 361; II, 655; III, 19; IV, 193.
[171] III, 11, 19, 42, 52, 94.
[172] Kastallânî'nin farklı bölümlerdeki iktibas ve atıfları için bk. II, 239, 304, 655; III, 11, 127, 133, 165, 331, 351, 355; IV, 193-194, 684, 686.
[173] Ali Özek, "el-Keşşâf", *DİA*, XXV, 329-330.

atıfta bulunmaktadır.[174] İktibasların nisbeten dikkat çektiği bölüm kelâmî bahislerin de yer aldığı ve İsra ve Miraç konusunun işlendiği 5. bölümdür. Konuyla ilgili âyetlerin tefsirinde Kastallânî *el-Keşşâf*'tan 4 kez iktibasta bulunmuştur.[175] Kastallânî'nin diğer kısımlardaki iktibasları herhangi bir konu üzerinde yoğunlaşmamaktadır.[176] Kastallânî'nin, *el-Keşşâf*'la birlikte Tîbî'nin (ö. 743/1343) *el-Keşşâf*'a yazmış olduğu hâşiyeden de (*Fütûhu'l-gayb fi'l-keşf an gınâ'i'r-reyb*) yararlandığı görülmektedir.[177] Farklı görüşlerin zikredilmesi ve konunun etraflıca incelenmesi söz konusu olduğunda Kastallânî'nin Zemahşerî'ye müracaat ettiği görülmektedir.

7. Fıkıh Kaynakları

el-Mevâhib'de okuyucuyu bilgilendirme gayesiyle birçok fıkhî konuyu işleyen Kastallânî, yer yer ihtilaflı bahislere girmekten çekinmemiş gerektiğinde mezheplerin görüşlerini de zikretmiştir.[178] Hz. Peygamber'in ibadetlerinin işlendiği 9. maksad'da ve diğer maksad'larda zaman zaman fıkıh kaynaklarından faydalanmıştır.

Pek çok fıkıh âlimine atıfta bulunan Kastallânî'nin fıkıh ilminde faydalandığı kaynakların başında, *el-Mevâhib*'in ana dayanaklarından olan, *Fethu'l-bârî* ve *el-Minhâc* (*Şerhu'n-Nevevî*) gelmektedir. Bu iki eser, hadis şerhi olmakla birlikte içerdiği fıkhî bilgilerle, yukarıda belirttiğimiz gibi, Kastallânî'nin temel dayanağını oluşturmaktadır. Fıkhî bahislerin yer aldığı 9. maksad söz konusu olduğunda ise temel kaynağın *Fethu'l-bârî* olduğu açıkça görülür. Kastallânî bu kısımda, fıkhî muhtevasıyla bilinen *Zâdü'l-Me'âd*'a da atıflarda bulunmaktadır.

Kastallânî'nin atıfta bulunduğu fıkıh eserlerinin neredeyse tamamını ikincil kaynaklar üzerinden *el-Mevâhib*'e aldığı görülür. Bu konuda Kastallânî'nin temel dayanağı *Fethu'l-bârî*'dir. Kastallânî'nin doğrudan müracaat ettiği eserler de bulunmakla birlikte bu eserlerin sayısı oldukça sınırlıdır. İmam Şâfiî'nin (ö. 204/820) *el-Üm*[179] ve usule dair yazmış olduğu *er-Risâle*;[180] Büveytî'nin (ö. 231/846) *el-Muhtasar*, Ebûbekir es-Sayrafî'nin (ö. 330/942) *Şerhu'r-Risâle*,[181] İbnü'l-Kâs'ın (ö. 335/946) *et-Telhîs*'i,[182] İbn İshâk eş-Şirâzî'nin (ö. 476/1083) *et-Tenbîh*,[183]

[174] III, 16; IV, 13.
[175] II, 476, 488, 496, 499.
[176] Zemahşerî'den yapılan çeşitli iktibaslar için bk. I, 79, 110, 587-588; II, 476, 499, 730; III, 121, 138; IV, 13.
[177] II, 496; III, 338; IV, 651.
[178] Dört mezhebe ait görüşlerin zikredildiği bir örnek için bk. II, 453; IV, 135. Hanefî ve Şâfiî fıkhına dair bazı görüş farklılıkları için bk. II, 460-461, 624. Bazı farklı görüşlerin zikredildiği örnekler için bk. II, 323, 421; III, 323, 337; IV, 445, 447.
[179] III, 326; IV, 42, 242, 244, 445, 542.
[180] II, 413.
[181] II, 413.
[182] II, 695.
[183] IV, 393, 445.

Abdülkerim el-Cîlî'nin (ö.639/1241) *Şerhu't-Tenbîh*,[184] Mâverdî'nin (ö. 450/1058) *el-Hâvi'l-kebîr*,[185] Cüveynî'nin (ö. 478/1085) *Nihâyetü'l-Matlab*,[186] Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) *el-Vasît*,[187] Ferrâ el-Begavî'nin *(ö. 516/1122) et-Tehzîb*,[188] *er-Râfiî'nin (ö. 623/1226) el-Muharrer fî furû'i'ş-Şâfiiyye*,[189] *Şerhu'l-kebîr* (*Fethu'l-azîz*)[190] *Şerhu's-sagîr*[191]adlı eserleri, Nevevî'nin (ö. 676/1277) *Minhâcü't-tâlibîn*,[192] *el-Fetâvâ*,[193] *Mecmû'u şerhu'l-Mühezzeb* ve *Ravzatü't-tâlibîn* adlı eserleri, Takiyyüddîn İbn Dakîkül'îd'in (ö. 702/1302) *Şerhu'l-'Umde*,[194] İbnü'r-Rifâa'nın (ö. 710/1310) *el-Kifâye fî şerhi't-Tenbîh*,[195] Tâceddîn es-Sübkî'nin (ö. 771/1370) *Cem'u'l-cevâmi'*,[196] Sehâvî'nin (ö. 902/1497) *Şerhu'l-Elfiye* (*Fethu'l-mugîs*),[197] Zekeriyyâ el-Ensârî'nin (ö. 926/1520) *el-Mecmû'*[198] ve *Şerhu Behceti'l-Hâvî*[199] adlı eserleri Kastallânî'nin atıfta bulunduğu muhtelif eserlerdir. Malikî mezhebine ait eserlerden İbn Abdülber'in (ö. 463/1071) *el-İstizkâr*,[200] *el-Kâfî fî Furû'i'l-Mâlikiyye*,[201] İbn Abdülhak'ın (ö. 466/1074) *Tehzîbü't-tâlib*,[202] İbnü'l-Arabî'nin (ö.543/1148) *el-Kabes*,[203] İbn Ferhûn'un (ö. 799/1397) *el-Mensek* (*İrşâdü's-sâlik ilâ ef'âli'l-menâsik)*,[204] İbnü'l-Mülakkın'ın (804/1401) *Şerhu'l-Umde*[205] ve *Şerhu Minhâcü'n-Nevevî*[206] adlı eserlerine de atıflar yapılmaktadır. Hanefî mezhebinde Burhâneddîn el-Merginânî'nin (ö. 593/1197) mezhebin önemli eserlerinden *el-Hidâye*'ye[207] Hanbelî mezhebinde ise Takıyyüddîn İbn Teymiyye'nin (ö. 728/1328) *el-Mensek*[208] ve İbn Receb'in (ö. 795/1393) *Letâifü'l-ma'ârif*[209] ve *Ahkâmü'l-havâtîm* adlı eserlerine atıfta bulunmuştur. Kastallânî pek çok yerde eser adı zikretmeksizin fıkıh tarihine mâl olmuş önemli isimlere göndermeler yapmakta, onların görüşlerine yer vermektedir.

[184] I, 323.
[185] IV, 219.
[186] IV, 134, 148.
[187] I, 323; IV, 448.
[188] IV, 562.
[189] IV, 560.
[190] IV, 560.
[191] IV, 560.
[192] IV, 131, 560.
[193] I, 275; III, 10; IV, 201, 217, 393,
[194] IV, 100. Eser adı zikretmeden yapılan atıflar için ayrıca bk. IV, 251, 258, 288, 456.
[195] III, 206.
[196] II, 674, 681; III, 229.
[197] IV, 77-78.
[198] IV, 176.
[199] II, 78.
[200] IV, 370.
[201] IV, 162.
[202] IV, 160, 162.
[203] IV, 296.
[204] IV, 578.
[205] IV, 393.
[206] II, 455.
[207] IV, 160.
[208] IV, 580, 590.
[209] I, 59.

Mecmû'u Şerhu'l-Mühezzeb [Nevevî]

Yukarıda hakkında bilgi vermiş olduğumuz müelliflerden Nevevî'ye ait olan eser, Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin Şâfiî mezhebinin meselelerini delillendirme amacıyla kaleme almış olduğu ve Şâfiîliğin temel metinlerinden biri olarak kabul gören *el-Mühezzeb* adlı eserinin şerhidir.[210] *el-Mühezzeb*'de delillendirilen görüşler, Nevevî'nin şerhinde diğer mezheblerin de delilleriyle zenginleştirilerek sunulmaktadır.

Kastallânî, *el-Mevâhib*'de *el-Mecmû'*a 20 yerde atıfta bulunulmuştur. Bu atıflardan 10'unu, Hz. Peygamber'in ibadetlerinin işlendiği 9. maksad ihtiva eder.[211] Diğer atıflar ise farklı bölümlerde yer almaktadır.[212] Kastallânî'nin *el-Mecmû'*u başka kaynaklar üzerinden eserine taşıdığı da gözlenmektedir.[213]

Ravzatü't-tâlibîn [Nevevî]

Nevevî'nin, Kastallânî'nin atıfta bulunduğu bir diğer eseri de *Ravzatü't-tâlibîn*'dir. Tam adı "*Ravzatü't-tâlibîn ve 'umdetü'l-muttakîn*" olan eser Gazzâlî'nin *el-Vecîz* adlı eserine Râfiî'nin *Şerhu'l-kebîr* (*Fethu'l-'azîz*) adıyla yazdığı şerhi ihtisar edilmesiyle oluşturulmuştur. Şâfiî fıkhını en güzel derleyen teliflerden biri olarak kabul edilen eser üzerine şerh, haşiye ve ihtisar türünde pek çok çalışma yapılmıştır.[214]

Kastallânî *Ravzatü't-tâlibîn*'e 21 yerde atıfta bulunmaktadır. Kastallânî aynı zamanda hasâis kaynakları arasında zikrettiği eserden[215] hasâis bölümünde (2. maksad'da) faydalanmaktadır.[216] Başka kısımlarda yer yer esere atıflar yapıldığı görülür.[217] Kastallânî'nin alıntıları incelendiğinde eserin genellikle başka eserler vasıtasıyla *el-Mevâhib*'e kaynaklık ettiği anlaşılmaktadır.[218]

---

[210] Yaşar Kandemir, "Nevevî", *DİA*, XXXIII, 45-49.
[211] IV, 25, 114, 131, 191, 201, 217, 218, 393, 445.
[212] I, 513, 514, 307, 452; II, 318, 456, 613, 621-622, 624, 658; IV, 560.
[213] IV, 114, 217 *Fethu'l-bârî*. IV, 25, 218 *Tarhu't-tesrîb*.
[214] Yaşar Kandemir, "Nevevî", *DİA*, XXXIII, 45-49.
[215] Daha önce de belirttiğimiz gibi Kastallânî, II, 597. sayfada bu eserin hasâis kısmından yararlandığını belirtmektedir.
[216] II, 596, 597, 604, 621, 658.
[217] III, 341.
[218] I, 452, II, 622; IV, 217 *Fethu'l-bârî*. II, 597 *Tefsîru Kur'âni'l-azîm*. Kastallânî'nin yapmış olduğu başka atıflar için bk. I, 307; IV, 201, 560.

Letâifü'l-ma'ârif [İbn Receb]

Hanbelî mezhebinin şöhretli isimlerinden olan ve selef çizgisinde ortaya koyduğu görüşleriyle bilinen İbn Receb (ö. 795/1393), fıkıh, hadis, tefsir, kelâm, ahlâk ve tarih sahalarında temayüz etmiş önemli bir âlimdir. Özellikle fıkıh ve hadis ilminde temayüz eden İbn Receb, görüş ve eserleriyle tanınmaktadır. Onun kaleme aldığı ve tam adı *Letâifü'l-ma'ârif fîmâ li-mevâsimi'l-'âm mine'l-vezâ'if* olan eseri aylara göre hangi ibadetlerin yapılması gerektiğini tarif eden bir eser olarak telif edilmiştir.[219]

Kastallânî'nin bazen *Letâifü'l-ma'ârif*'ten oldukça hacimli iktibaslarda bulunduğu görülmektedir. 14 yerde İbn Receb'in adını zikreden Kastallânî'nin,[220] sadece eser adı zikrederek alıntılar yaptığı da müşahade edilir.[221] Özellikle 9. maksad'da alıntıladığı bazı hacimli ibareler[222] kayda değer mahiyette olup söz konusu iktibaslarda eser bizzat kaynak olarak kullanılmıştır.[223] Bunun dışında herhangi bir maksad ya da alt başlıkta yoğunlaşan kullanımlara rastlanmamaktadır.

8. Tarih ve Tabakât Kaynakları

Siyer sahasında yazılmış bir eser olması sebebiyle *el-Mevâhib*'in kaynakları arasında tarih ve tabakât kaynaklarının da önemli bir yeri bulunmaktadır. Ancak bu eserlerin birçoğu doğrudan yararlanılan kaynaklar arasında yer almaz.

Umumî tarih eserleri arasında İbn Kuteybe'nin (ö. 276/889) *el-Me'ârif*,[224] Taberî'nin (ö. 310/923) *Târihü'l-ümem ve'l-mülûk*, Kudâî'nin (ö. 454/1062) *Uyûnü'l-me'ârif*,[225] İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) *el-Muntazam*,[226] İbnü'l-Esîr'in (ö. 630/1233) *el-Kâmil fi't-târîh*,[227] İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) *el-Bidâye ve'n-nihâye*'si[228] gibi eserlerin kaynak gösterildiği görülür.

Tabakât ve terâcim eserleri arasında *el-Mevâhib*'de; Buhârî'nin (ö. 256/870) *et-Târîhu'l-kebîr*, *et-Târîhu'l-evsat ve et-Târîhu's-sagîr* adlı eserleri; Zehebî'nin (ö. 748/1348) *Târîhu'l-İslâm*

---

[219] Cengiz Kallek, "İbn Receb", *DİA*, XX, 243-245.
[220] Kastallânî'nin, söz konusu eser dışında 2 yerde (II, 459 ve III, 135) İbn Receb'in *Ahkâmü'l-havâtîm* adlı eserine atıf yaptığı görülmektedir.
[221] IV, 375, 537.
[222] IV, 192-193. sayfalarda Şaban ayında yapılacak bazı ibadetlerle ilgili uzun bir iktibas yer alır. Kastallânî'nin "*el-Letâif*'ten telhis olunmuştur" şeklinde bitirdiği iktibasta *Letâifü'l-ma'ârif*, 245-248. sayfalardan özetlemeler yapıldığı görülmektedir. IV, 515-516. sayfalarda yer alan ve bir buçuk sayfayı bulan ve Hz. Ebûbekir'in faziletine dair bazı bilgiler ihtiva eden bir iktibas da hacimli bir alıntı olarak dikkat çekmektedir.
[223] Çeşitli alıntılar için bk. I, 59, 128, 144; IV, 375-376, 537.
[224] II, 94; IV, 484, 613.
[225] I, 141.
[226] IV, 566.
[227] IV, 316.
[228] II, 176, 527, 530.

ve tabakâtü'l-meşâhir ve'l-a'lâm ve *Siyeru a'lâmü'n-nübelâ*[229] adlı eserleri; İbnü'l-Esîr'in (ö. 630/1233) *Üsdü'l-gâbe bi-ma'rifeti's-sahâbe*,[230] İbn Hacer'in *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*[231] ve *Takrîbü't-tezhîb*,[232] Ebû'l-Kâsım el-Begavî'nin (ö. 317/929) *Mu'cemü'l-Begavî* (*Mu'cemü's-sahâbe*),[233] adlı eserlerin isimlerine rastlanmaktadır. Zâhit ve sûfî biyografilerini içeren Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin *(ö. 430/1038) Hilyetü'l-evliyâ* ve Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) *Sıfatü's-safve*;[234] ehl-i beyte dair Hâkim en-Nîsâbûrî'nin *(ö. 405/1014) el-İklîl*[235] ve Muhibbüddîn et-Taberî'nin *Zehâiru'l-'ukbâ*, aşere-i mübeşşereye dair er-*Riyâzu'n-nâdire*[236] ve *es-Simtü's-semîn*[237] adlı eserleri, Sehmî'nin (ö. 427/1036) *el-Fezâil*'i[238] Kastallânî'nin biyografi türünde yararlandığı diğer kaynakları oluşturmaktadır. Tabakât türünde ise İbn Sa'd'ın *et-Tabakât*'ı Kastallânî'nin en çok başvurduğu eserlerin başında gelmektedir.

Kastallânî'nin şehir tarihlerini de kaynak olarak gösterdiği görülür. Mekke tarihi üzerine telif edilen Ezrakî'nin (ö. 250/864 [?]) *Ahbâru Mekke*[239] ve Fâkihî'nin (ö. 278/891-92) *Ahbâru Mekke*[240] adlı eserleri, Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö. 463/1071) *Târîhu Bağdâd*,[241] İbnü'n-Neccâr'ın (ö. 643/1245) *Târîhu Medîne*,[242] Fezârî'nin (ö. 729/1329) Mescid-i Aksa ve Kudüs üzerine yazmış olduğu *Bâisü'n-nüfûs*,[243] Takıyyüddîn el-Fâsî'nin (ö. 832/1429) *Târîhu Mekke* (*Şifâü'l-garâm bi-ahbâri beledi'l-harâm* ve muhtasarı *ez-Zühûru'l-muktetafe*),[244] Medîne tarihinde dair telif edilen Semhûdî'nin (ö. 911/1506) *Vefâ'ü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*[245] ve İbnü'n-Neccâr el-Bağdâdî'nin (ö. 643/1245) *Tahkîkü'n-nusra bi telhisi me'âlimi dâri'l-hicre*[246] adlı eserleri bu türde adı geçen eserlerdir.

---

[229] II, 81; III, 17.
[230] II, 120, 265.
[231] I, 188, 189.
[232] II, 120.
[233] II, 73, 103, 105, 107, 108, 109. Eserin Muhibbüddîn Taberî vasıtasıyla kaynak olarak kulanıldığı görülmektedir.
[234] II, 59, 85, 86, 93, 106. Eserin Muhibbüddîn Taberî vasıtasıyla kaynak olarak kulanıldığı görülmektedir.
[235] I, 278, 387, 538, 541, 639. *el-Mevâhib*'de atıfta bulunulan *el-İklîl*'in *Fethu'l-bârî* üzerinden alıntılandığı görülmektedir.
[236] I, 216, 312; II, 126, 393; III, 392; IV, 544, 546, 627, 639.
[237] II, 95.
[238] II, 107, 108, 109, 110. Kastallânî bu eseri Muhibbüddîn Taberî'nin eserleri vasıtasıyla kullanmaktadır.
[239] *Fethu'l-bârî* üzerinden yapılan bir iktibas için bk. I, 590; *er-Ravzu'l-ünüf* üzerinden yapılan alıntılamalar için bk. I, 592, 614.
[240] I, 590.
[241] I, 118, 125.
[242] II, 699; IV, 571.
[243] II, 150. Kastallânî ilgili sayfada bu eserden hacimli bir alıntı yapmaktadır.
[244] I, 592; II, 534.
[245] IV, 602, 604.
[246] IV, 563, 566, 578.

et-Tabakâtü'l-kübrâ [İbn Sa'd]

Vâkıdî'ye uzun yıllar öğrencilik yapan ve siyer, hadis ve ensab ilimlerindeki derin bilgisiyle iştihar eden İbn Sa'd (ö. 230/845), özellikle tabakât/biyografi alanında yazmış olduğu *et-Tabakât* adlı muhallet eseriyle tanınmış büyük bir tarihçidir. Eserinin birinci bölümünde peygamberler tarihine dair verdiği muhtasar bilgilerin ardından sözü son peygambere getiren İbn Sa'd; Hz. Peygamber'in doğumu öncesinden başlamak üzere bi'sete kadarki süreci, Mekke ve Medine dönemlerini, Hz. Peygamber'in şemâil, delâil, mucizât ve alâmâtına dair çeşitli bilgileri, askerî harekâtlarını ele almaktadır. İkinci bölümde ise sahabeden başlamak üzere tabiîn, tebeü't-tabiîn ve sonraki nesillerden bazı şahsiyetlerin biyografilerine yer vermektedir.[247]

Siyer yazımının kilit eserlerinden olan *et-Tabakât*, *el-Mevâhib*'in kaynakları arasında tabiî olarak yer almaktadır. Kastallânî *et-Tabakât*'ı ismen 5 kez zikretmekle birlikte[248] İbn Sa'd'ın adına 80'den fazla yerde atıfta bulunmuştur.[249] Kastallânî'nin, bazen İbn Sa'd adını zikretmeden de iktibaslarda bulunduğu gözlemlenir.[250]

Kastallânî'nin atıflarının kâhir ekseriyeti kronolojik siyer anlatımının yer aldığı 1. maksad'da yer almaktadır. Kastallânî bu bölümde 50 kadar yerde isim vererek İbn Sa'd'a atıfta bulunmuştur. 3. maksad'da Hz. Peygamber'in ahlâk ve şemâiline dair konuların işlendiği bölümde 15 kez İbn Sa'd'a atıf yapıldığı görülür.[251] Kastallânî'nin *et-Tabakât*'ı ekseriyetle başka kaynaklar üzerinden kullanmıştır.[252] Ancak yer yer müellifin *et-Tabakât*'ı doğrudan kullandığı kanaatini veren örnekler de bulunmaktadır.[253]

Târîhu medîneti Dımaşk [İbn Asâkir]

Tarih ilminde temayüz eden ve velüd bir müellif olarak tanınan İbn Asâkir (ö. 571/1176), keskin zekâsı ve hadis ilmine vukufiyetiyle tanınmış büyük âlimlerdendir. Çok sayıda eser kaleme alan ve devrin devlet adamları Nureddîn Zengî (ö. 607/1211) ve Selahaddîn-i Eyyûbî'den (ö. 589/1193) himâye gören İbn Asâkir, şöhretini doğup büyüdüğü şehir ve coğrafyaya dair yazmış

[247] Mustafa Fayda, "et-Tabakât", *DİA*, XX, 294-297.
[248] I, 322, 345, 587; II, 540; IV, 552, 625.
[249] İbn Sa'd'ın adının geçtiği bazı yerler için bk. I, 128, 168, 390, 392, 418, 427, 431, 436, 448, 463, 466, 472, 484, 486, 517, 557, 587, 611, 614; II, 171, 173, 278, 305, 342, 450, 627.
[250] İbn Sa'd'ın ismi anılmadan yapılan bazı iktibaslar için I, 479, 488, 609. sayfalarda yer alan metinler incelenebilir.
[251] Bazı atıflar için bk. II, 278, 291, 305, 342, 450.
[252] *Fethu'l-bârî* üzerinden yapılan alıntılamalar için bk. I, 443, 556; II, 173. *Uyûnü'l-eser* üzerinden yapılan alıntılamalar için bk. I, 431, 436, 462. *el-İşâre'*den yapılan bir iktibas için bk. I, 551. *el-Hasâisü'l-kübrâ*'dan yapılan iktibaslar için bk. I, 155, 168, 362; II, 568. *Zehâiru'l-Ukbâ*'dan yapılan bir iktibas için bk. II, 116.
[253] I, 322, 345, 549-550, 561, 587; II, 158, 291.

olduğu seksen ciltlik *Târîhu medîneti Dımaşk* adlı eserine borçludur. İbn Asâkir, Hatîb el-Bağdadî'nin (ö. 463/1071) '*Târîhu Bağdâd*'ını örnek alarak oluşturduğu eserinde, Dımaşk ve civarına dair pek çok bilgiyi derlemiş; bölgede yaşamış peygamber, sahâbî ve önemli şahsiyetlerin hayatlarına yer vermiştir.[254] Eserin güncel neşirlerine göre III. ve IV. ciltlere tekâbül eden kısımlarda,[255] Hz. Peygamber'in hayatıyla ilgili Busra'ya teşrifinden başlayarak -delâil ve şemâil bilgileri dâhil olmak üzere- geniş bilgilere yer verilmektedir.

Kastallânî, eserinde İbn Asâkir'e 50'ye yakın atıf gerçekleştirmiştir. Bu atıfların hemen hemen tamamında eser isminin zikredilmeden sadece müellif ismi anılarak alıntılar yapıldığı görülür.[256] Kastallânî, eserin 1. maksad'ında 20'ye yakın yerde İbn Asâkir'den iktibasta bulunmuştur. Atıf yoğunluğunu taşıyan diğer bir bölüm ise şemâil muhtevası arz eden 3. maksad'dır.[257] Kastallânî bu bölümde 10 yerde *Târîhu medîneti Dımaşk*'ı kaynak göstermiştir. Diğer iktibaslar ise belirli bir konu üzerinde yoğunlaşmaz. Alıntılanan metinler üzerinde yaptığımız incelemelerde İbn Asâkir dâhil olmak üzere, birden fazla müellif ve kaynağa işaret ederek yapılan iktibasların geneli itibariyle başka eserler kullanılarak alıntılandığı anlaşılmakta;[258] *el-Mevâhib*'de kendisine pek çok atıfta bulunulan *Târîhu medîneti Dımaşk*'ın doğrudan kullanıldığına işaret eden bir örneğe rastlanmamaktadır.

Hilyetü'l evliyâ [Ebû Nuaym el-İsfahânî]

Tam adı *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ* olan eser, yukarıda hakkında bilgi verdiğimiz *Delâilü'n-nübüvve* müellifi Ebû Nuaym el-İsfahânî'ye ait olup zâhid ve sûfîlerin üzerine kaleme alınmıştır. Kastallânî'nin *el-Mevâhib*'de Ebû Nuaym el-İsfahânî'ye pek çok atıfta bulunduğu görülür. Toplamda 90'ı aşan bu atıfların 17'si *Hilyetü'l-evliyâ*'ya aittir. Kastallânî 3. maksad'da 5 yerde eser ve müellif zikrederek esere atıfta bulunmuştur.[259] Diğer atıfların herhangi bir konu üzerinde yoğunluğunun bulunmadığı görülmektedir.[260] Kastallânî'nin *el-Hilye'*yi doğrudan kullandığına dair bir karîneye ise rastlanmamıştır.[261]

[254] Mustafa Sabri Küçükaşcı, Cengiz Tomar , "İbn Asâkir", *DİA*, XIX, 321-324.
[255] Kullanılan bilgiler eserin Dâru'l-fikr, Beyrut 1415/1995 baskısına göre verilmiştir.
[256] Eser isminin zikredildiği nâdir örnekler için bk. I, 298; III, 176.
[257] Bazı atıflar için bk. II, 233, 234, 278, 282, 293, 295, 331.
[258] I, 154, 155, 156, 184, II, 26, 295; III, 176. sayfalarda yer alan örneklerin doğrudan *el-Hasâisü'l-kübrâ* kaynaklı olduğu görülmektedir.
[259] II, 316, 331, 415, 426.
[260] II, 709, 725; III, 134.
[261] Farklı atıflar için bk. III, 134; IV, 9, 112, 170.

Zehâiru'l-'ukbâ [Muhibbüddîn et-Taberî]

Muhaddis ve fakîh kimliğiyle temayüz eden Muhibbüddîn et-Taberî, Mekke'de yetişmiş, ilmî hayatını Mekke'de tamamlamıştır. Şâfiî fıkhında tanınmış bir âlim olan ve Mekke kadısı olarak görev yapan Muhibbüddîn et-Taberî şairliğiyle de tanınmış, icazetine talip olunan şöhretli bir âlim olarak bilinmiştir.[262] Onun biyografi türünde yazmış olduğu ve tam adı *Zehâiru'l-'ukbâ fî menâkıbi zevi'l-kurbâ* adlı eseri, Hz. Peygamber'e akrabalık konusunu ve ehl-i beytini konu edinir. Soy ve yakınlık üzerine değerlendirmelerle başlayan eser, Hz. Peygamber'in yakınları, akrabalık dairesi hakkında bilgi verdikten sonra ehl-i beyt ve mensupları ile ilgili geniş bilgiler vermektedir.

Kastallânî'nin, Taberî'ye 14 yerde 'Muhib et-Taberî'; 5 yerde de 'et-Taberî'[263] demek sûretiyle ismen atıfta bulunduğu görülür. Eser adı ise 4 kez zikretilmektedir.[264] Atıfların yoğun olarak geçtiği yerler 2. maksad'da Hz. Peygamberin evlatlarının konu edildiği 2. fasıl ve yakınlarının ele alındığı 4. fasıl'dır. Kastallânî ilgili kısımlarda, kaynak belirtme hassasiyeti gütmeden hacimli iktibaslarda bulunmaktadır. Burada 2. maksad'ın 2. fasıl'ı boyunca ele alınan konular büyük ölçüde *Zehâiru'l-'ukbâ*'dan alıntılanmıştır.[265] Benzer bir durum Hz. Peygamber'in yakınları kısmında da söz konusudur.[266]

es-Simtü's-semîn [Muhibbüddîn et-Taberî]

Kastallânî'nin 2. maksad'da *Zehâiru'l-'ukbâ* ile birlikte faydalandığı bir diğer eser de müellifin *es-Simtü's-semîn fî menâkibi ümmehâti'l-mü'minîn* adlı eseridir. Hz. Peygamber'in zevcelerini konu edinen eser; müminlerin anneleri hakkında bilgi vermekte ve onların sahip oldukları örnek hasletlere işaret etmektedir.

el-Mevâhib'de *es-Simtü's-semin*'in sadece bir yerde zikredildiği görülmektedir.[267] Bununla birlikte 3 yerde müellifi zikreden Kastallânî,[268] 2. maksad'ın 3. fasıl'ına tekabül eden Hz.

[262] İbrahim Hatiboğlu, "Muhibbüddîn et-Taberî", *DİA*, XXXI, 38-39.
[263] II, 71, 86, 89, 90, 114.
[264] I, 383, 566; II, 102; IV, 624.
[265] II, 58-72. Bu kısımda yer alan bilgilerin büyük bir kısmının *Zehâiru'l-'ukbâ*'dan alındığı görülmektedir.
[266] Kastallânî'nin bu kısıma (II, 102) kaynak göstererek "kâle sâhibü *Zehâiru'l-'ukbâ fi menâkibi zevi'l-kurbâ*" ibaresiyle giriş yaptığı görülür. II, 102-117. sayfalara tekabül eden ilgili fasılda genel itibariyle *Zehâiru'l-'ukbâ*'nın kaynak olarak kullanıldığı müşahade edilmektedir. II, 107-108. sayfalar ile II, 116. sayfalarda yer alan (قد روي ile başlayan) bir paragraf hacimli iktibas örneği olarak gösterilebilir. Kastallânî'nin diğer iktibasları için I, 367, 383, 566; II, 124; III, 460; IV, 624. sayfalar incelenebilir.
[267] II, 85. İlgili sayfada Kastallânî esere "sâhibü *Simtü's-semîn*" demek sûretiyle atıfta bulunmaktadır.
[268] II, 86, 89, 90.

Peygamber'in zevceleri başlığını, -büyük ölçüde- *es-Simtü's-semîn*'i esas alarak yazmıştır. Kastallânî'nin alıntıladığı hacimli metinler dikkat çekmektedir.[269]

er-Riyâzu'n-nadira [Muhibbüddîn et-Taberî]

Kastallânî'nin, kendisine atıflarda bulunduğu Muhibbüddîn et-Taberî'nin bir diğer eseri *er-Riyâzu'n-nadire fî menâkıbi'l-'aşere*'dir. Güncel baskıları 3 cildi bulan eser hacimli bir telif olup cennetle müjdelenen sahabileri konu edinmektedir. Müellif eserinde aşere-i mübeşşerenin kimler olduğu, hayatları, hususiyetleri, onlara sevgi ve hürmet göstermenin önemi gibi konuları ele almaktadır.

Kastallânî'nin 7 yerde eser ismi zikrederek *er-Riyâzu'n-nadira*'dan[270] iktibaslar gerçekleştirmiştir. Hususî bir bahiste yoğunluğu bulunmayan alıntıların özellikle dört halifenin hayatından bazı kesitlere yer verilen kısımlarda kullanıldığı görülür. İlgili aktarımların hacim itibariyle en dikkat çekenlerine, 10. maksad'da Hz. Peygamber'in vefatına dair Hz. Ebûbekir ile Hz. Ömer'in tutumlarının ve Hz. Ali'yle ilgili nakillerin yapıldığı kısımlarda rastlanmaktadır.[271] Kastallânî'nin kaynak zikretmeden yaptığı bazı iktibasların var olduğu görülmektedir.[272]

9. Tasavvuf Kaynakları

Yukarıda belirttiğimiz gibi, tasavvufî yönüyle de tanınan Kastallânî'nin, eserinde tasavvufî konu ve şahsiyetlere atıflar yaptığı görülmektedir. Özellikle Şâzelî meşayihinden bazı simalara göndermelerde bulunan Kastallânî alanın bazı önemli eserlerinden iktibaslarda bulunmuştur. Kastallânî'nin özellikle Hz. Peygamber'e tâbi olmak ve ona muhabbet duymak konularının işlendiği 7. maksad'da tasavvuf kaynaklarına sıkça müracaat ettiği görülmektedir.

Kastallânî'nin bu alanda adını zikrettiği eserlere baktığımızda; ilk sûfîlerden Hâris el-Muhâsibî'nin (ö.243/857) Allah'a yöneliş konusuyla birlikte temel ahlak konularını tasavvufî değerlendirmelerle ele aldığı *el-Kast ve'r-rucû'*,[273] Kuşeyrî'nin (ö.465/1072) şeriate bağlı sûfîler üzerinden tasavvufî ilkeleri ortaya koymaya çalıştığı, bir tasavvuf klasiği olan *er-Risâle*[274] ile

[269] II, 86. sayfada yer alan ve bir sayfayı bulan paragraf *Simtü's-semîn*'den alınmıştır. *el-Mevâhib*'de II, 73 ilâ 101. sayfalar'da yer alan bilgiler *Simtü's-semîn*'in ilgili başlıklarıyla karşılaştırılabilir.
[270] eser ve müellifin zikredildiği bir atıf için bk. II, 394.
[271] IV, 544, 545-546, 627-628. sayfalarda yer alan iktibaslar yarım ilâ bir sayfayı bulan hacimlerdedir.
[272] IV, 616. sayfanın son paragrafında yer alan rivayet ve 639. sayfada yer alan ve Enes b. Malik'ten aktarılan bir rivayetin Muhibdüddîn et-Taberî'den alındığı anlaşılmaktadır.
[273] III, 294, 295, 415, 480.
[274] II, 359-360; III, 280, 155, 145; IV, 474.

tasavvufî esmaü'l-hüsnâ şerhi mahiyetindeki *et-Tahbîr ve't-tezkîr*,[275] Sühreverdî'nin (ö. 632/1234) şeriate uygun sûfîliğin esaslarını ortaya koymaya çalıştığı *Avârifü'l-me'ârif*,[276] İbn Abdüsselam'ın (ö. 660/1262) Allah'ı (cc) tanıma ve güzel ahlak ve adabı ele aldığı *Şeceratü'l-me'ârif*,[277] Şâzelîliğin önemli temsilcilerinden İbn Ataullah el-İskenderî'nin (ö. 709/1309) tasavvufî görüşlerini aktardığı ve temel konuları ele aldığı, Şâzelîliğin en eski kaynağı olarak bilinen *Letâifü'l-minen*[278] ve tevekkül ile teslimiyet konularını ele aldığı *et-Tenvir bi-iskâtı't-tedbîr*[279] adlı eserleri ile İbn Kayyim el-Cevzî'nin (ö.751/1350) *Medâricü's-sâlikîn* adlı eserlerinin kaynak olarak kullanıldığı görülür.

Medâricü's-sâlikîn [İbn Kayyim el-Cevziyye]

Siyer kaynakları kısmında hakkında bilgi verdiğimiz *Zâdü'l-me'âd* müellifi İbn Kayyim el-Cevziyye'nin eseridir. Eser, Herevî'ye (ö. 481/1089) ait olan ve sâlikin seyrüsülûk esnasında katetmesi gereken makamları anlatan *Menâzilü's-sâ'irîn* adlı eserinin şerhidir.

Kastallânî, *Medâricü's-sâlikîn*'i 9 yerde kaynak göstermektedir. Bazen "sâhibü'*l-Medâric*" demek sûretiyle atıfta bulunan Kastallânî'nin[280] herhangi bir atıfta bulunmadan da iktibaslar yaptığı görülür.[281] Kastallânî'nin *el-Medâric*'i özellikle 6. maksad'da; Hz. Peygamber'in âyetlerde şânının yüceltilmesi bahsinde[282] ve Hz. Peygamber'i sevmenin ve ona ittibaın işlendiği 7. maksad'da[283] kaynak olarak kullanıldığı görülmektedir. Kastallânî'nin özellikle 6. maksad'da *Medâricü's-sâlikîn*'den telhisen alıntıladığı kısımlar hacimleri itibariyle dikkatleri çekmektedir. Hz. Peygamber'i sevmek ve ona muhabbet duymak konularında *el-Mevâhib*'in önemli kaynaklarından olduğu gözlemlenmektedir.[284]

10. Dil ve Edebiyat Kaynakları

Kastallânî eserinde birçok kaynaktan yararlanırken lügat, şiir ve şiir şerhi türünden eserleri de ihmâl etmemiştir. Sözlük türü eserler arasında Fîrûzâbâdî'nin meşhur *el-Kâmûsu'l-muhît* adlı

[275] IV, 660, 662.
[276] II, 672; III, 296, 298, 299, 309.
[277] III, 284, 322.
[278] II, 608, 672.
[279] III, 299; IV, 314. Ayrıca III, 286. sayfada bu eserden yapmış olduğu bir sayfaya yakın bir iktibas bulunmaktadır.
[280] III, 90, 267, 268, 293.
[281] III, 157-159. İlgili kısımda Kastallânî, *Medâricü's-sâlikîn*'den iki sayfayı aşan bir iktibas gerçekleştirmiş fakat müellif zikretmemiştir.
[282] III, 157-159, 161-162, 234, 265.
[283] III, 267, 285, 293, 313. Kastallânî'nin bu kısımda iktibas ettiği metinlerin hacimli olduğu görülmektedir.
[284] III, 90, 234.

eseri *Kastallânî'nin* en çok müracaat lügat olarak dikkat çekmektedir.[285] Kastallânî'nin faydalandığı lügatler arasında Cevherî'nin (400/1009?) *es-Sıhah fi'l-luga* (Tâcü'l-luga),[286] İbn Fâris'in (ö. 395/1004) *Mücmelü'l-luga*,[287] İbn Hâleveyh'in (ö. 370/980) *Şerhu fasîhi sa'leb*[288] adlı eserlerinin ender de olsa adları geçmektedir. Kastallânî özellikle şiirlerde ve hadislerde geçen bilinmeyen kelimelerin açıklanmasında sözlük türü eserlere sıklıkla müracaat etmiş, bu konuda hassas davranmıştır.[289] Kastallânî yer adlarına dair bilgi veren eserlerden Endülüslü meşhur coğrafyacı ve edip Ebû Ubeyd el-Bekrî'nin (ö. 487/1094) *Mu'cem Mesta'cem* adlı ansiklopedik coğrafya lügatinden de faydalanmaktadır.[290] Kastallânî hadislerde geçen *garîb* kelimelere dair de -hadis kaynaklarında belirttiğimiz gibi- Mecdüddîn İbnü'l-Esîr'in *en-Nihâye* adlı eserine sıklıkla müracaat etmiştir.[291] Râğıb el-İsfehânî'nin *el-Müfredât* adlı Kur'ân lügati de Kastallânî'nin adını zikrettiği eserler arasında yer alır.[292]

Kastallânî'nin *el-Mevâhib*'de pek çok şiir ve şiirlerden beyitlerle süslemiştir. Bu şiirlerde bazen tarihî bir vakanın şâhidi bazen de Peygamber'e duyulan muhabbetin tercümanı olarak şiiri seçmiştir. Şiirlere yer verirken genellikle kendi beğenisini ifade eden "ve lillâhi derru'l-kâil" ibaresini kullanan Kastallânî bazen "ahsene'l-kâil", "yerhamü'llâhü'l-kâil",[293] "ve legad ecâde haysü gâl"[294] gibi beğeni ifade eden ibarelere yer vermektedir. Kastallânî, *el-Mevâhib*'de kendi samimî hisleriyle yazmış olduğu birkaç şiirini de paylaşmaktadır.[295]

Kastallânî'nin eserinde şiirlerine yer verdiği şairlerin başında meşhur *Kasîde-i bürde* sahibi Bûsırî gelmektedir. Bûsırî'nin (ö. 695/1296 [?]) *Dîvân*'ından pek çok beyite yer vermektedir.[296] Onu meşhur Şâzelî şeyhlerinden *Dîvân* sahibi Ali b. Vefâ eş-Şâzelî el-Mâlikî'nin (ö. 807/1405) şiirleri takip eder.[297] Kastallânî, Ali b. Vefâ'nın babası ve Şâzelî şeyhi Muhammed Vefâ'nın da (ö. 765/1364) şiirlerine yer vermektedir.[298] Şiirleriyle *el-Mevâhib*'e renk getiren diğer önemli şâirler ise Peygamber'in methine dair yazmış olduğu *Hulletü's-siyerâ* adlı eserin sahibi Endülüslü İbn

[285] I, 164, 302, 432, 477, 479, 547; II/330, 443, 446, 596; III, 64, 361.
[286] II, 352, 495; III, 362.
[287] II, 371, 449.
[288] II, 449.
[289] Müellifin kelime anlamlarıyla ilgili örnekleri için I, 301-303 ve 582-583. sayfalara bakılabilir.
[290] I, 430, 444.
[291] Ayrıntılı örnekler için bk. "Hadis Kaynakları", "*en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser*" başlığı
[292] III, 318.
[293] II, 590; III, 167.
[294] III, 95.
[295] IV, 577, 578. Kastallânî Medîne'ye yaklaştığını anladığında duyduğu hislerle söz konusu şiirleri inşâd etmiştir.
[296] I, 291-292, 294-295; II, 39, 217, 387, 390, 518, 541, 582, 585; III, 166, 517; IV, 555, 590.
[297] I, 73, 286; II, 223, 224, 489; III, 125 (Hz. Peygamber'e (sav) duyulan muhabbeti aksettiren 8 beyitlik bir şiirdir).
[298] II, 225, 512 (Kur'ân'ın icâzına dair 10 beyitlik bir şiir), 236; III, 302 (Hz. Peygamber sevgisini işleyen 8 beyitlik bir şiirdir).

Câbir (ö. 780/1378),[299] *Kasîdetü'l-ümmiyye fî siyeri Rasulillâh* adlı eserin sahibi Muhammed b. Ali eş-Şıkrâtısî (ö. 466/1073),[300] Endülüslü İbn Hüseyn el-Kurtubî (ö. 652/1254),[301] Dımaşklı muhaddis ve şâir olan Ebu'l-Yümn İbn Asâkir (ö. 686/1287)[302] ve Endülüslü şair ve edip İbnü'l-Mürahhal el-Mâlekî'dir (ö. 699/1300).[303] Kastallânî hocası Sehâvî[304] ve İbn Hacer'in[305] de birer şiirine yer vermektedir. Bu şiirler dışında Ebû Talib, Ka'b b. Züheyr, Hasan b. Sâbit gibi bazı isimlerin de şiirlerine yer verilmektedir.[306]

Kastallânî'nin Şiir şerhleri arasında ise İbn Merzuk'un (ö. 842/1439) *Izhâru sıdkı'l-mevedde fî şerhi'l-Bürde* adlı eserinden faydalandığı görülmektedir.[307]

11. Diğer kaynaklar

Kastallânî yukarıda yapmış olduğumuz tasnife uymayan başka eserlerden de faydalanmıştır. Bu eserlerden tesbit ettiğimiz iki önemli kaynağı burada vermek gereği duyuyoruz.

el-Medhal li-İbni'l-Hâc [İbnü'l-Hâc el-Abderî]

İbnü'l-Hâc el-Abderî'nin (ö. 737/1336) fıkıh ve günlük hayata dair eserdir. Eserin tam adı *el-Medhal ilâ tenmiyeti'l-a'mâl bi-tahsîni'n-niyyât alâ ba'zi bid'a ve avâ'idi'lleti'ntuhilet ve beyâni şenâ'atihâ ve kubhihâ* olup *Medhalü'ş-şer'i'ş-şerîf* şeklinde de bilinmektedir. Sûfî kimliğiyle bilinen İbn Ebû Cemre'nin talebesi olan İbnü'l-Hâc, eserini hocasının talebi üzerine kaleme almıştır. Toplumda zuhur eden birtakım yozlaşmalara karşı dinî bilgi ve bilinci yeniden canlandırmak amacıyla yazılan eserin genel hatlarıyla bir ahlak/eğitim kitabı olduğu, yazıldığı dönemin meselelerine çözüm bulma gayesiyle telif edildiği bilinmektedir.[308]

Kastallânî 15 yerde *el-Medhal*'den iktibasta bulunmuştur. Bu iktibasların hemen tamamında eser adı ve müellifin birlikte zikredildiği görülür. İbnü'l-Hâc'dan en fazla alıntının yapıldığı maksad'ları şemâil konularının işlendiği 3. maksad'ın libâs başlığı[309] ile ve 8. maksad'ın

[299] I, 369 (Bedir gazvesiyle ilgili 10 beyitlik bir şiirdir); II, 368, 369; IV, 610-611 (Hz. Peygamber'in vefatına dair 21 beyitlik bir şiirdir).
[300] I, 132, 581-582 (Mekke'nin fethine dair 22 beyitlik bir şiirdir), II, 185, 186 (vahye dair 8 beyitlik bir şiirdir).
[301] II, 470.
[302] II, 367-368.
[303] II, 468-469.
[304] III, 447.
[305] III, 369.
[306] Farklı şiir örnekleri için bk. I, 172, 223, 230, 622, 623, 623, 635; II, 629; III, 16, 555; IV, 399, 481.
[307] II, 28, 97, 585.
[308] Saffet Köse, "İbnü'l-Hâc", *DİA*, XXI, 52.
[309] II, 427, 430, 449, 478.

tıb başlıkları[310] teşkil eder. Kastallânî'nin bazı uzun iktibasları da dikkat çekicidir.[311] Bu bölümler dışında kalan atıfların ise *el-Mevâhib*'in çeşitli kısımlarına dağıldığı görülmektedir.[312]

et-Tezkire fî ahvâli'l-mevtâ ve umûri'l-âhire [Muhammed el-Kurtubî]

Tefsir, hadis, kırâat, fıkıh gibi alanlarda temayüz eden ve "ilimde derya" olarak tavsif edilen Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî'ye (ö.671/1273) ait olan eser[313] ölüm, âhiret ahvâli; haşr, cennet, cehennem gibi konuları işlemektedir.

Kastallânî, *et-Tezkire*'den, âhiret ahvaliyle ilgili olarak 10. maksad'da faydalanmış ve eserinden 7 kez iktibasta bulunmuştur. Bu iktibasların bazılarının *Fethu'l-bârî* üzerinden yapıldığı görülmekle birlikte[314] genel olarak eserin kendisinin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kastallânî bazı yerlerde Kurtubî'nin eserinden hacimli alıntılar gerçekleştirdiği görülmektedir.[315]

[310] III, 457-458, 462, 463, 484-486.
[311] Müellifin III, 484-486. sayfalarda yapmış olduğu bir iktibasın hacmi bu anlamda dikkat çekicidir. İlgili sayfalarda Kastallânî, mide zayıflığı ile ilgili iki sayfayı bulan hacimli bir iktibas yapmakta ve İbnü'l-Hâc'ın, sûfî bir zâtın rüya yoluyla Hz. Peygamber'den öğrendiğini aktardığı bir yöntemden bahsetmektedir. Aynı şekilde II, 478. sayfada yer alan bir sayfalık iktibas da uzun bir alıntılama örneği olarak zikredilebilir.
[312] I, 148, 612; II, 677; IV, 616.
[313] Tayyar Altıkulaç, "Kurtubî, Muhammed b. Ahmed", *DİA*, XXVI, 455-456.
[314] IV, 621. ve 635. sayfalardaki iktibaslar *Fethu'l-bârî* üzerinden yapılmıştır.
[315] Kastallânî'nin doğrudan *et-Tezkire*'den yapmış olduğu bir alıntı için IV, 668-670. sayfalar, *et-Tezkire* II, 53-54. sayfalarla karşılaştırılabilir. Diğer bir hacimli alıntı için bk. I, 173 (Abdullah ve Amine'nin imanlı ölüp ölmediği), IV, 675-676.

SONUÇ

Memlüklerin son döneminde yaşayan Kastallânî büyük bir ilim mirasının içinde doğmuş sahip olduğu imkânlardan azamî derecede istifade ederek farklı ilim dallarında kalıcı eserler kaleme almış önemli bir âlimdir. Bu eserler arasında, siyer ilminde *el-Mevâhibü'l-ledünniyye*, hadis ilminde *İrşâdü's-sârî* ve Kırâat ilminde *Letâifü'l-işârât* Kastallânî'nin ilmî yönünü temsil eden büyük teliflerdir.

Kastallânî'nin teliflerinin sayısı 38 olup bu eserlerin 24'ü günümüze ulaşmıştır. Teliflerinin 7'si siyer, 8'i hadis, 6'sı kıraat, 4'ü terâcim eseri olup diğerleri muhtelif konular üzerinedir. Kastallânî, "Kutbüddîn Kastallânî" ve "Mustafa Kestelî" gibi isimlerle zaman zaman karıştırılmış ve bu isimlerin eserleri Kastallânî'ye nisbet edilmiştir. *Medârikü'l-merâm fî makâsıdı's-sıyâm* ve *Merâsıdu's-sılât fî makâsıdi's-salât* adlı eserler Kutbüddîn Kastallânî'ye aittir. Kastallânî'nin kelâm âlimi olarak takdimi ise Mustafa Kestelî ile karıştırılmasından kaynaklanmıştır.

İlk siyer müelliflerinden *es-Sîre* sahibi İbn İshâk, bilinen anlamda siyer ve megâzî türünün ilk temsilcisidir. Yine erken dönem müelliflerinden İbn Sa'd ise *et-Tabakât* adlı eseriyle biyografi usulünü benimsemiştir. Bu anlamda İbn İshâk ile İbn Sa'd'ın siyer telifleri iki ekol olarak görülebilir. İbn Sa'd'ın temsil ettiği biyografi türü, tabiatiyle muhtevada genişlemeye müsait bir tür olup farklı ilimlerle temasa girerek muhtevasını zenginleştirmiştir. Kastallânî'nin yaşadığı XV. ve XVI. asırlara gelindiğinde siyer eserlerinin daha geniş bir muhtevayla temsil edildiği görülür. Kastallânî, zengin muhtevaya sahip *el-Mevâhibü'l-ledünniyye* adlı eseriyle siyer telifleri arasında İbn Sa'd'ın *et-Tabakât*'ındaki usulü benimsemiştir. Kastallânî'nin usulü aynı zamanda İbn Asâkir'in usulü ile de benzerlik arz etmektedir. Kronolojik siyerden sonra Hz. Peygamber'in çevresi, şemâil, delâil, hasâis, mucizât; Hz. Peygamber'in ibadetleri, ahlâkı, tıbbı, rüya tabiri, ayetlerde övülmesi, sünnetine ittibaın önemi ve vefatı konularını ele alan Kastallânî, pek çok ilimden istifade etmiş; kabul görmüş kaynaklardan ve âlimlerden faydalanmıştır.

el-Mevâhib dönemindeki siyer türü eserlerle kıyaslandığında, kendisinden önce yazılan Makrizî'nin (ö. 845/1442) *İmtâ'ü'l-esmâ* adlı eseri ile sonra yazılan Şâmî'nin (ö. 942/1536) *Sübülü'l-hüdâ* adlı eseri ansiklopedik muhtevası ve hacmiyle dikkat çekerken Kastallânî'nin eseri bu iki eser arasında orta hacimli bir eserdir. *el-Mevâhib*, İbn Seyyidünnâs'ın (ö. 734/1334) *'Uyûnü'l-eser* adlı eseriyle muhteva ve plan itibariyle benzerlik arz etmektedir. Bu anlamda kronolojik siyere ilaveten farklı bilgileri de içeren *'Uyûnü'l-eser*, *el-Mevâhib*'den bir önceki basamağı teşkil etmiş, onun bir nevi habercisi ve mukaddemi olmuştur.

Bahsedildiği üzere farklı eserlerden istifadeyle telif edilen *el-Mevâhib*'in omurgasını hadis kaynakları oluşturmakta, bilhassa hadis şerhleri ön plana çıkmaktadır. Şerhler arasında İbn Hacer'in *Fethu'l-bârî* adlı Buhârî şerhi büyük bir yer tutmuş, Kastallânî'nin -kendisinin de ima ettiği gibi- *el-Mevâhib*'in temel dayanağı olmuştur. İkinci önemli kaynak ise Nevevî'nin *Şerhu Müslim* (*el-Minhâc*) adlı eseridir. Kastallânî, bu eser ve müelliflerden sıkça faydalanmıştır. İstifade edilen diğer hadis kaynakları; Irâkî'nin *Tarhu't-tesrîb*, İbn Ebû Cemre'nin *Behcetü'n-nüfûs*, İbnü'l-Esîr'in *Câmi'u'l-usûl* ve *en-Nihâye*, Aynî'nin *Umdetü'l-kârî* ve Sehâvî'nin *el-Makâsıdü'l-hasene* adlı eserleridir. Aynı zamanda Kastallânî'nin hocası olan Sehâvî'nin görüşleri *el-Mevâhib*'de dikkati çekmektedir. Eserde Muhaddis kimliği ön planda olan âlimlerin ağırlığı hissedilmektedir. Ayrıca Kastallânî birçok esere bu kaynaklar üzerinden başvurmuştur.

el-Mevâhib'in siyer kaynaklarının başında ise klasik siyer eserleri gelmektedir. İbn Sa'd'ın *et-Tabakât'ı* Kastallânî'nin müracaat ettiği önemli bir teliftir. İbn İshâk, Vakıdî ve İbn Hişâm'ın eserleri -her ne kadar başka eserler aracılığıyla kullanılmış olsa da- Kastallânî'nin kaynakları arasında önemli bir yer tutar. Siyer ve megâzî konularında Süheylî'nin *er-Ravzu'l-ünüf*'ü, İbn Seyyidünnâs'ın *'Uyûnü'l-eser*'i, Moğultay'ın *el-İşâre*'si başvurulan kaynaklardır. Yine siyer eseri kabul edebileceğimiz, İbn Kayyım el-Cevzî'nin *Zâdü'l-me'âd*'ı ve Kâdî İyâz'ın *eş-Şifâ*'ı da *el-Mevâhib*'e rengini veren önemli eserlerdir. *eş-Şifâ* aynı zamanda *el-Mevâhib*'in başlıklandırma sisteminin de kaynağı olmuştur. Hasâis, delâil ve şemâil türünde Suyutî'nin *el-Hasâisü'l-kübrâ*, Beyhakî ve Ebu Nuaym'ın *Delâilü'n-nübüvve* ve Tirmizî'nin *eş-Şemâilü'n-nebevî* adlı eserleri *el-Mevâhib*'de ciddî bir yere sahiptir.

Tarih kaynakları da *el-Mevâhib*'in kaynakları arasındadır. İbn Asâkir'in şehir tarihi olarak telif ettiği, geniş bilgi hazinesiyle *Târîhu Medîneti Dımaşk* adlı eseri, Kastallânî'nin dolaylı kullanımlarla istifade ettiği önemli eserlerdendir. Muhibbüddîn et-Taberî'nin *Zehâiru'l-ukbâ*, *es-Simtü's-semîn*, *er-Riyâzu'n-nadira* isimli eserleri de Kastallânî'nin biyografi alanında doğrudan faydalandığı kaynaklar arasındadır.

Kastallânî, tefsir kaynaklarından ve müfessirlerin görüşlerinden de istifade etmiştir. Bu eserler arasında Fahreddîn er-Râzî'nin *Mefâtihu'l-gayb*, Beyzâvî'nin *Envâru't-tenzîl*, İbn Kesîr'in *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, Zemahşerî'nin *el-Keşşâf* adlı eserleri bulunmaktadır. Ayetlerin tefsirinde ve muhtelif konuların izahında bu kaynaklar başvuru eserleri olmuştur.

el-Mevâhib'de fıkıh konuları da önemli bir yer tutmakta özellikle ibadetlerin yer aldığı kısımlarda fıkhî konular işlenmektedir. Kastallânî fıkıhla ilgili konularda başta Şâfiî, Hanefî fıkhı olmak üzere mezheplerin ve mezhep âlimlerinin görüşlerine yer vermektedir. Nevevî ve İbn Hacer gibi otoritelerin eserleri fıkıh kaynakları arasında yer almıştır. Onun *Mecmû'u şerhu'l-mühezzeb* ve

Ravzatü't-tâlibîn; İbn Receb'in *Letâifü'l-me'ârif* Kastallânî'nin alıntılar yaptığı eserlerdir. Diğer yandan *Zâdü'l-me'âd* da Kastallânî'nin fıkıh konusunda yararlandığı farklı bir kaynaktır. Kastallânî fıkıh alanında otuza yakın esere atıfta bulunmakta eserinde fukahanın görüşlerine yer vermektedir.

Kastallânî'nin eserinde dil ve edebiyat kaynaklarının da yeri vardır. Lugatler arasında Fîrûzâbâdî'nin *el-Kâmûsu'l-muhît*'i Kastallânî'nin önemli kaynaklarındandır. *el-Mevâhib*'de şiirlerin de önemli bir yeri bulunur. Eserde sahabe şâirlerinden başlamak üzere pek çok şiire yer verilmiştir. Aynı zamanda Bûsirî şârihi olan ve şiire yakınlığı bulunan Kastallânî, Bûsirî'nin *Dîvân*'ından birçok beyiti eserinin satır aralarına serpiştirmiştir. Şâzelî meşâyihinden Muhammed Vefâ ve oğlu Ali b. Vefâ'nın şiirlerini büyük bir beğeniyle ve muhabbet ifadeleriyle aktarmıştır. Endülüslü meşhur şâir İbn Câbir ve İbnü'l-Murahhal, Şıkrâtısî, Ebü'l-Yümn İbn Asâkir Kastallânî'nin şiirlerine yer verdiği önemli şâirlerdir. Bu şiirlerin Hz. Peygamber'e muhabbeti aksettirenleri dikkat çekmektedir.

Kastallânî tasavvufî neşveye sahip bir müellif olarak Şâzelî tarikatine mensuptur. Eserinde Şâzelî meşâyihine duyduğu muhabbetin birçok örneği vardır. Ayrıca meşhur sûfîlerin sözlerinden, menkıbelerinden ve eserlerinden pek çok alıntılar bulunur. Kastallânî'nin faydalandığı en önemli tasavvufî kaynak İbn Kayyım el-Cevzî'nin *Medâricü's-sâlikîn* adlı eseridir. Kastallânî, tasavvufî kaynaklara genellikle ahlakî konularda ve Hz. Peygamber sevgisi hususunda atıfta bulunmaktadır. *el-Mevâhib*, tasavvufî temasların renklendirdiği bir siyer telifi olmuştur.

Kastallânî, eserinde yukarıda zikredilen ilimler dışında farklı teliflerden de faydalanmıştır. Bu telifler arasında İbnü'l-Hâc el-Abderî'nin *el-Medhal* adlı aseri ahlak üzerine yazılmış önemli bir teliftir. *el-Mevâhib*'de bu eserden büyük alıntılar yapılmıştır. Diğer bir önemli eser ise Kurtubî'nin *et-Tezkire*'sidir. *el-Mevâhib*'de Gazzâlî'nin *el-İhya* adlı meşhur eseri ve bazı risalelerinin de adı geçmektedir. Ayrıca kelam eserlerinden olmak üzere Beyhakî'nin Şu'abü'l-Îmân, Cüveynî'nin *Luma'l-edille*, Cürcânî'nin *Şerhu'l-Mevâkıf* adlı eserleri de adı geçen eserlerdendir.

Kastallânî başvurduğu kaynaklardaki bilgileri başarılı bir şekilde bir araya getirmiştir. Bu anlamda müellif, farklı eserlerden çeşitli bilgileri derleyen yazım usulüyle başarılı bir cem müellifidir. Kastallânî, eserinde pek çok faydalı bilgiye yer vermiş, tartışmalı konuları neticeye bağlamış, okuyucusunu bilgiye doyurmuştur. Ayrıca yeri geldiğinde -konuyu dağıtma pahasına da olsa- ıstıtradî bilgiler vermekten de çekinmemiştir. Onun bu tavrında, okuyucuyu bilgi seviyesini yükseltme, bilinç kazandırma ve dinî yaşantısını canlandırma isteği sezilmektedir.

Kastallânî'nin 40 civarında kaynağı aktif olarak kullandığı tesbit edilmiştir. Onun toplamda faydalandığı kaynakların sayısı ise yüzün üzerindedir. Kaynak kullanım usulü itibariyle ise kaynağı

doğrudan kullanmak ve başka kaynak üzerinden kullanmak şeklinde iki tavır benimsemiştir. Atıf konusunda dakik bir titizlik gösterilmemişsede eser ya da müellife muhakkak işaret edilmiştir. Bu konuda en önemli istisna ise şüphesiz Suyûtî olmuş; Kastallânî, muasırı Suyûtî'nin eserinden faydalandığı halde onun adını ve eserini zikretmemiştir. Öte yandan dikkat çekici bir husus olarak Kastallânî, bir diğer muasırı meşhur tarihçi Makrîzî'nin (ö. 845/1442) *İmtâ'u'l-esmâ* adlı ansiklopedik eserinden faydalanmamıştır.

el-Mevâhibü'l-ledünniyye'nün kendisinden sonraki teliflere etkisine geldiğimizde bu konudaki en büyük delil şüphesiz *el-Mevâhib* üzerine yapılan muhtelif çalışmalardır. Burada Zürkânî'nin ve Şebrâmellisî'nin şerhleri, Ali el-Kârî'nin hâşiyesi ve Nebhânî'nin muhtasarı önemli teliflerdir. Bu anlamda Kastallânî kendisinden sonra pek çok esere konu olmasıyla da emsalleri arasında temayüz etmiştir. Kastallânî'den istifade eden isimler arasında, hacimli siyer kaynaklarından *Sübülü'l-hüdâ*'nın müellifi Şâmî gelmektedir. Şâmî, eserinin başında Kastallânî'den faydalandığını bizzat ifade etmiştir. Diğer yandan *el-Mevâhib*'i incelediğimizde eserde pek çok benzerliğin olduğu ve bazı ibarelerin *el-Mevâhib*'le birebir aynı olduğu tesbit edilmektedir. Türkçe muhtasar siyer teliflerinden *Mevhibe-i Seniyye mine's-Sireti'z-Zekiyye* de *el-Mevâhib*'i kaynakları arasında göstermiştir. Söz konusu siyerin müellifi Ahmet Tophânevî, eserinde Kastallânî'ye sık sık atıfta bulunmuş ve ayrıntılar için okuyucularına *el-Mevâhib*'i işaret etmiştir. *el-Mevâhibü'l-ledünniyye*'nin Türkçe'ye çevrilmesi ve Osmanlı coğrafyasında ilgi görmesi de eserin itibarına delildir. Şâir Bâkî'nin *el-Mevâhibü'l-ledünniyye* adıyla tercüme ettiği eser, istinsah nüshaları ve matbu suretiyle tüm coğrafyaya yayılmıştır. Günümüzde halen sadeleştirilmiş nüshaları yayımlanan eser, daha çok Kastallânî'yle tanınmaktadır. Kastallânî'nin kendisinden sonraki eserlere etkisinin tam tesbiti konusunda ise ilgili teliflerin detaylı olarak incelenmesi gerektiği açıktır.

Çalışmamız esnasında *el-Mevâhibü'l-ledünniyye*'nin h. 900 yılına ait pek bilinmeyen bir muhtasarı tesbit edilmiştir. Ayrıca müellif dönemine ait h. 909 ve 917 tarihlerine ait nüshaların bulunduğu görülmüştür. Eserin tahkikli neşri daha geç tarihli nüshalara dayandığından bu nüshaların incelenerek yeni bir neşrin yapılması gereklidir.

Son olarak Kastallânî'nin diğer eserlerine baktığımızda ise bu eserlerin birçoğunun güncel neşirleri bulunmadığı görülür. Müellifin bazı hacimli eserleri henüz herhangi bir çalışmaya konu edilmemiştir. Bu eserler arasında farklı muhtevasıyla *Levâmi'u'l-envâr* ve bir kıraat eseri olan *el-Müstetâb fi't-tecvîd* keşfedilmeyi beklemektedir. Ayrıca günümüze ulaştığı bilinen *en-Nûru's-sâtı' fî muhtasari'd-Dav'i'l-lâmi'* adlı biyografik eserin, müellifin kendi biyografisine dair farklı ayrıntıları içerme ihtimali bulunmaktadır. Bu eserin elde edilmesi durumunda Kastallânî hakkında farklı ayrıntılara ulaşılabilecektir.

KAYNAKÇA

AHATLI, Erdinç, *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği*, Ankara 2011.

ALGÜL, Hüseyin, "el-Mevâhibü'l-ledünniyye", *DİA*, 2004, XXIX, 421.

AYAZ, Fatih Yahya, *Memlükler*, İstanbul 2015.

AYBAKAN, Bilal, "et-Tenbîh" *DİA*, 2011, XXXX, 447-449.

AYDERÛSÎ, Abdulkâdir (ö. 1038/1628), *Nûru's-sâfir an ahbâri'l-karni'l-'âşir*, (nşr. Doktor Ahmed Hâlû), Beyrut 2001.

KARABULUT, Ali Rıza, Mu'cemü'l-mahtûtât el-mevcûde fî mektebâti İstanbul ve Anadolu, I-III.

BAĞDATLI İSMAİL PAŞA (ö. 1839-1920), *Hediyyetü'l-'ârifîn esmâü'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn*, (nşr. İbnülemin Mahmûd Kemâl İnal, Avni Aktuç), Ankara 1955, I-II.

BÂKÎ, *Me'âlimü'l-yakîn*, nr. E. H. 1150, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, 976/1569.

BAŞ, Derya, "Zerrûk", *DİA*, 2013, XXXXIV, 297-300.

Fihrisü'l-mahtûtati'l-Mektebetü'l-Hâlidiyye, (nşr. Nazmi el-Cuabe Hıdır İbrahim Selame), Müessesetü'l-Furkan li't-Türasi'l-İslâmî, London 2006/1427.

BAŞ, Erdoğan, "Muhammed b. Ömer en-Nevevî", *DİA*, 2007, XXXIII, 49-51.

BAŞOĞLU, Tuncay, "Zürkânî", *DİA*, 2013, XXXXIV, 580.

BEGAVÎ, Ferrâ (ö. 516/1122), *Tefsirü'l-Begavî* (*Me'âlimü't-tenzîl*), (nşr. M. Abdullah en-Nemr, Osman Cum'a Damîriyye, Süleyman Müslim el-Harş), Riyad 1993/1414, I-VIII.

BENLİ, Mehmet Sami, "İbn Derrâc", *DİA*, 1999, XIX, 413.

BİLGE, Mustafa, "İbnü'l-Verdî", *DİA*, 2000, XXI, 238-239.

BİRIŞIK, Abdülhamit, "Kırâat", *DİA*, 2003, XXV, 426-433.

BROCKELMANN, Carl, *Geschichte Der Arabischen Litteratur*, Leiden-1937.

ÇAĞBAYIR, Yaşar, "Ledün", *Ötüken Türkçe Sözlük*, İstanbul 2017, I-V.

ÇAKAN, İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı*, İstanbul 2003.

ÇAVUŞOĞLU, Mehmet, "Bâkî", *DİA*, 1991, IV, 537-540.

ÇETİN, Abdurrahman, "Şâtıbî", *DİA*, 2010, XXXVIII, 376.

ÇOLLAK, Fatih – AKPINAR, Cemil, "Gazzî, Bedreddin", *DİA*, 1996, XIII, 537-539.

EFENDİOĞLU, Mehmed, "Müselsel", *DİA*, 2006, XXXII, 85-86.

El-FİHRİSÜ'Ş-ŞÂMİL, li't-türâsi'l-'arabiyyi'l-islâmiyyi'l-mahtût, *es-Siyer ve'l-medâihi'n-nebeviyye*, (nşr. Müessesetü âli'l-beyt), Amman 1996/1417, I-II.

el-MEVSÛ'ATÜ'L-ARABİYYETİ'L-'ÂLEMİYYE, (nşr. Müessesetü'l-ameli'l-mevsû'a li'n-neşr ve't-tevzi), Riyad 1999/1419, I-XXVII.

EMECEN, Feridun, "Ridâniye", *DİA*, 2008, XXXV, 87-88.

FÂSÎ, Takiyyüddîn, (ö. 832/1429), *İkdü-s-semîn fî-tarihi'l-beledi'l-emîn*, (nşr. Muhammed Hâmid-Mahmud Tannahî-Fuad Seyyid), Beyrut 1985/1405, I-VIII.

_____, *ez-Zühûrü'l-muktetafe min târîhi Mekkete'l-müşerrefe*, Kuveyt 1996/1417.

_____, *Şifâü'l-ğarâm bi-ahbâri beledi'l-harâm*, Beyrut 832/1429, I-II.

FAYDA, Mustafa, "İbn Hişâm", DİA, 1999, 71-73, XX.

_____, "İbn İshak", DİA, 1999, XX, 93-96.

GAZZÎ, Necmeddin (ö. 1061/1651), *Kevâkibü's-sâire bi menâkıbı a'yâni'l-mieti'l-'âşire*, Beyrut 1997, I-III.

GÖZÜN, Abdulvehhab, Kastallânî'nin Tuhfetü's-Sâmi' ve'l-Kârî bi-hatmi Sahîhi'l-Buhârî Adlı Yazma Eserinin Tahkiki ve Metodu, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, 2011.

HABEŞÎ, Abdullah Muhammed, *Câmi'u'ş-şürûh ve'l-havâşî*, Cidde 1439/2017, I-V.

HALEF, Abdurrahman, *İstidrâkât alâ târihi turâsi'l-arabî*, 2002/1422, I-VIII.

HAMEVÎ, Yâkût (ö. 626/1229), *Mu'cemü'l-büldân*, Beyrut 1977/1397, I-V.

IRÂKÎ, Zeyneddîn (ö. 806/1404), *Tarhü't-tesrîb fî şerhi't-Takrîb*, Beyrut 806/1404, I-VIII.

İBN ASÂKİR, Ebu'l-Kâsım (ö. 571/1176), *Târîhu medîneti Dımaşk*, (nşr: Ömer b. Garame el-Amravî), Beyrut 1415/1995, I-LXXX.

İBN HACER, Ahmed (ö. 852/1449), *Fethü'l-bârî bi-şerhi Sahihi'l-Buhârî*, (nşr. Şuayb el-Arnaut, Adil Mürşid, Ahmed Berhum, Abdüllatif Hirzullah) Dımaşk 2013, I-XXIV.

İBN İYÂS, Zeynüddin (ö. 930/1524), *Bedâiü'z-zühur fî vekâi'i'd-duhûr*, (nşr. Muhammed Mustafa), Kahire 1982/1402, I-V.

İBN KESÎR, Ebü'l-Fidâ (ö. 774/1373), *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, (nşr. Sâmî b. Muhammed es-Selâme), Riyad 1997/1418, I-VIII.

İBN MANZÛR, Muhammed (ö. 711/1311), *Lisânü'l-Arab*, Beyrut 1997/1417, I-XVIII.

İBN RECEB, Ebu'l-Ferec (ö. 795/1393), *Letâifü'l-me'ârif*, (nşr. Tarık b. Avdallah), Beyrut 2007/1428.

İBN TOLUN, Şemsüddîn Muhammed (ö. 953/1546), *Müfâkehetü'l-hıllân*, Beyrut 1997/1418.

İBNÜ'L-'İMÂD, Ebü'l-Felâh (ö. 1089/1679), *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*, (nşr. Abdülkâdir/Mahmûd el-Arnaût), Beyrut-Dımaşk 1992/1413, I-X.

İBNÜ'L-ESÎR, Mecdüddîn (ö. 606/1210), *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser*, (nşr. Rıdvan Mamu), Beyrut 1434/2013.

İBNÜ'ş-ŞEMMÂ',Zeynüddin Ömer (ö. 936/1529), *el-Kabesü'l-hâvî li-gureri Dav'i's-Sehâvî*, (nşr. Hasan İsmail Merve, Haldun Hasan Merve), Beyrut 1998.

İZ, Fâhir (1911-2004), *Eski Türk Edebiyatında Nesir*, İstanbul 1964.

KANDEMİR, Yaşar, "eş-Şifâ", DİA, 2010, XXXIX, 134-136.

_____, "İbn Seyyidünnâs", *DİA*, 1999, XX, 316-318.

_____, "Moğultay b. Kılıç", *DİA*, 2005, XXX, 229-231.

_____, "Câmi'u's-Sahîh", *DİA*, 1993, VII, 114-123.

_____, "eş-Şemâilü'n-nebeviyye", *DİA*, 2010, XXXVIII, 499.

_____, "Zeynüddin Irâkî", *DİA*, 1999, XIX, 118-121.

KAPLAN, Hayri, "Şa'rânî", *DİA*, 2010, XXXVIII, 347-350.

KARATAY, Fehmi Edhem, *Topkapı Sarayı Müzesi Arapça Yazmalar Kataloğu*, (din, tarih, bilimler), İstanbul 1985.

KASTALLANÎ, Ahmed (ö. 923/1517), *el-Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minehi'l muhammediyye*, (nşr. Salih Ahmed eş-Şâmî), I-IV, Beyrut 2004/1425.

_____, *el-Fethü'l-mevâhibî fî tercemeti'l-İmam eş-Şâtıbî*, (nşr. İbrâhim b. Muhammed el-Cermi), Amman 2000.

_____, *Letâifü'l-işârât li-fünûni'l-kırâât*, (nşr. Âmir Seyyîd Osmân, Abdussabûr Şâhîn), Medine 1434.

_____, *Şerhü'l-Kastallânî ale'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, (nşr. Fergalî Seyyid Arbâvî), Cîze-2009.

KÂTİB ÇELEBÎ (ö. 1067/1657), *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, (nşr: Ş. Yaltkaya- Kilisli Rıfat Bilge), Ankara 1941, I-II.

KETTÂNÎ, Ebû Abdullâh Muhammed(ö.1857-1927), *Hadis Literatürü*, İstanbul 1994.

KETTÂNÎ, Muhammed Abdülhay (ö. 1886/1962), *Fihrisü'l-Fehâris ve'l-Esbât ve Mu'cemü'l-Me'âcim ve'l-Meşyahât ve'l-Müselselât*, (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1982/1402, I-III.

KOCA, Ferhat, "Minhâcü'l-vüsûl", *DİA*, 2005, XXX, 113.

KURTUBÎ, Muhammed b. Ahmed (ö. 671/1273), *et-Tezkire fî ahvâli'l-mevta ve umuri'l-ahire* (nşr. Ebû Süfyân Mahmûd b. Mansûr), Medine 1997/1417, I-II.

KÜÇÜK, Raşit, “İsnâd”, *DİA*, XIX, 154-158, İstanbul 2001.

KÜÇÜKAŞÇI, Mustafa Sabri, “Şâmî, Şemseddin”, *DİA*, 2010, XXXVIII, 330.

MAKÂMÂTÜ’L-ÂRİFÎN, Süleymaniye Kütüphanesi Köprülü Fazıl Ahmet Paşa, nr.784.

MOĞULTAY b. KILIÇ, Alâüddîn, (ö. 762/1361), *el-İşâre ilâ sîreti'l-Mustafa*, (nşr. M. Nizameddin Füteyyih), Dımaşk 1996/1416.

MÜTERCİM ÂSIM EFENDİ, Ahmed (ö. 1235/1819), *Kâmûsu’l-muhît Tercümesi*, (haz. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi), İstanbul 2014, I-VI.

NEBHANÎ, Yusuf (ö. 1849-1932), *Envâru’l-Muhammediyye*, (nşr. Mâcid el-Hamevî), Beyrut 2012/1433, I-II.

ÖZBEK, Harun, “Kastallânî'nin Hayatı ve İrşâdu's-sârî Adlı Eserindeki Şerh Metodu”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi* (2016).

ÖZEL, Ahmet, “Bâûniyye”, *DİA*, 1992, V, 212-213.

ÖZERVARLI, M. Sait, “Nebhânî”, DİA, XXXII, 2006, 471-472.

ÖZKÖSE, Kadir, “Ahmed Zerrûk, Hayatı ve Tasavvufî Düşüncesi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, XII, Sayı 2, 155.

ÖZNURHAN, Halim, “Tâdelî”, *DİA*, 2016, Ek 2, 576.

SAKKÂR, Sâmî, “İbn Fehd, Muhibbüddin”, *DİA*, 1999, XIX, 486-487.

SEHÂVÎ, Şemsüddîn (ö. 902/1497), *ed-Dav’u’l-lâmi li-ehli karni’t-tâsi‘*, Beyrut 1993/1414, I-X.

SERKİS, Yusuf İlyas (ö. 1932), *Mucemü’l-matbaâti’l-‘arabiyye ve’l-mu‘arrabe*, Kahire 1928, I-II.

SÜYÛTÎ, Celâleddîn (ö. 911/1505), *el-Fârık beyne'l-musannif ve's-sârık*, (nşr. Hilal naci), Beyrut 1998/1419.

_____, *el-Hasâisü’l-kübrâ*, Beyrut 1985, I-II.

ŞÂMÎ, Şemsüddin Muhammed (ö. 942/1536), *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-‘ibâd*, (nşr. Mustafa Abdülvahid), Kâhire 1990/1410, I-XII.

ŞENEL, Abdulkadir, “Kastallânî”, *DİA*, 2001, XXIV, 583-584.

ŞEVKANÎ, Muhammed b. Ali (ö. 1250/1834), *Bedru’t-tâli‘ bi-mehâsini men ba‘di’l-garni’l-sâbi‘*, Beyrut 1998/1418.

TABERÎ, Muhibbüddîn (ö. 694/1295), *Kitâbü'r-Riyâzü'z-nadire fî fezâil (menâkıb)i'l-aşere*, **[**nşr. Îsâ b. Abdullah), Beyrut 1996.

TURAN, Abdülbâkî, “el-Elfiyye”, *DİA*, 1995, XI, 28-29.

UĞUR, Mücteba, “el-Elfiyye”, *DİA*, 1995, XI, 29.

_____, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992.

USLU, Recep, "Cerîd", *DİA* VII, 1993, VII, 402-403

UZUNDAĞ, M. Sait, Kastallânî ve İrşâdü's-Sârî İsimli Eserinin Hadis Şerhçiliği Açısından İncelenmesi, *Yayınlanmamış Doktora Tezi* (2012).

ÜNAL, Halit, "Celâl el-Bekrî", *DİA*, 1993, VII, 241.

VÂKIDÎ, Muhammed (ö. 207/823) , *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları (el-Megâzî)*, (trc: Musa K. Yılmaz, nşr. Marsden Jones), İstanbul 2016.

VANKULU, Mehmed Efendi (ö. 1000/1592), *Vankulu Lügati*, (haz. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi), İstanbul 2015, I-II.

YAŞAROĞLU, Kamil, "Minhâcü't-tâlibîn", *DİA*, 2005, XXX, 111-112.

YAVUZ, Yusuf Şevki, "el-Hasâisü'l-kübrâ", DİA, 1997, XVI, 276-277.

_____, "Fahreddîn er-Râzî", *DİA*, 1995, XXII, 89-95.

YILDIRIM, Enbiya, "Suyûtî'ye Yöneltilen Suçlamalar (Sehâvî-Suyûtî Çekişmesi Bağlamında)", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, X, sayı 2, 149-174.

YILDIZ, Güllü, Abdurrahman es-Süheylî (581/1185) ve Siyer Şerhi, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi* (2010).

YİĞİT, İsmail, *Memlûkler*, İstanbul 2008.

YURDAGÜR, Metin, "Lekânî", DİA, , 2003, XXVII, 130.

ZEHEBÎ, Muhammed b. Ahmed, (ö. 748/1348),"*Tarihü'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhir ve'l-a'lâm"*, (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî) Beyrut 2000/1421.

ZİRİKLİ, Hayreddin, *el-A'lâm*, Beyrut 1990, I-VIII.

ZÜRKÂNÎ, Ebû Abdullah Muhammed (ö. 1122/1710), *Şerhu alâ Mevâhibü'l-ledüniyye bi'l-minahi'l-muhammediyye*, (nşr. Muhammed Abdülaziz el-Halidi), Beyrut 1996/1417, I-VIII.

EKLER

Ek 1

***el-Mevâhibü'l-ledünniyye*'nin 1. Maksad'ında (kronolojik siyer bölümünde) atıf yapılan müellif ve eserler:**

Yazar	Eser
Abdülmelik en-Nîsâbûrî	*el-Mu'cemü'l-Kebîr*
Abdülkerim el-Cîlî'nin (ö.639/1241)	*Şerhu't-Tenbîh*
Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)	*et-Târîh*
Ahmed b. Ömer el-Kurtubî (ö.656/1258)	*El-Müfhim şerhu Sahihi Müslim*
Bedreddin el-Aynî (ö. 855/1451)	*ʿUmdetü'l-kârî fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*
Bedreddîn ez-Zerkeşî (ö. 794/1392)	*Şerhu Kasîdedü'l-bürde*
Bedreddîn ez-Zerkeşî (ö. 794/1392)	*Şerhu Bürdetü'l-medîh*
Beydâvî (ö. 685/1286)	*Envârü't-tenzîl Ve esrârü't-te'vîl*
Beyhakî (ö. 458/1066)	*Delâilü'n-nübüvve*
Beyhakî (ö. 458/1066)	*ed-Da'avâtü'l-kebîr*
Beyhakî (ö. 458/1066)	*el-Hilâfiyyât*
Beyhakî (ö. 458/1066)	*el-Medhal (ilâ Kitâbi's-Sünen)*
Beyhakî (ö. 458/1066)	*es-Sünenü'l-kübrâ*
Beyhakî (ö. 458/1066)	*ez-Zühdü'l-kebîr*
Beyhakî (ö. 458/1066)	*Fezâ'ilü'l-evkât*
Beyhakî (ö. 458/1066)	*Kitâbü'l-ba's ve'n-nüşûr*
Beyhakî (ö. 458/1066)	*Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*
Beyhakî (ö. 458/1066)	*Şu'abü'l-îmân*
Bezzâr el-Basrî (ö. 292/905)	*el-Müsnedü'l-kebîr*
Bûsîrî (ö. 695/1296)	*Kasîdetü'l-lâmiyye*
Dârekutnî (ö. 385/995)	*Garâʾibü Mâlik (Ehâdîsü Mâlik elletî leyse fi'l-Muvattaʾ)*
Dârekutnî (ö. 385/995)	*el-Efrâd*

Ebû Hanîfe (ö. 150/767)	*Câmi‘u’s-sağîr*
Ebû Hayyân el-Endelüsî (ö. 745/1344)	*el-Bahrü’l-muhît*
Ebû Nuaym el-İsfahânî (ö. 430/1038)	*Hilyetü’l-evliyâ ve tabakâtü’l-asfiyâ*
Ebû Ubeyd el-Bekrî (ö. 487/1094)	*Muʿcem mestaʿcem min esmâʾi’l-bilâd ve’l-mevâzıʿ*
Ebu'r-Rabî‘ el-Kilâ‘î (ö. 634/1237)	*el-İktifâ'*
Ebü’l-Fidâ İbn Kesîr (ö. 774/1373)	*Tefsîrü’l-Kurʾâni’l-ʿazîm*
Ebü’l-Velîd el-Ezrakī (ö. 250/864)	*Ahbâru Mekke ve mâ câʾe fîhâ mine’l-âsâr*
Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210)	*Mefâtîhu’l-gayb (et-Tefsîrü’l-kebîr)*
Firuzâbâdî (ö. 817/1415)	*el-Kâmûsü’l-muhît*
Gazzâlî (ö. 505/1111)	*Nefhu’r-rûh ve’t-tesviye (el-Madnûn bih ʿalâ ehlih)*
Gazzâlî (ö. 505/1111)	*el-Vasît*
Hâkim en-Nîsâbûrî (ö. 405/1014)	*Kitâbü’l-İklîl*
Hâkim en-Nîsâbûrî (ö. 405/1014)	*Târîhu Nîsâbûr*
Harâitî (ö. 327/939)	*Kitâbü Hevâtifi’l-cennân ve ʿacîbi mâ yuḥkâ ʿani’l-kühhân*
Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071)	*Târîhu Bağdâd*
Heysemî (ö. 807/1405)	*Mevâridü’z-zamʾân ilâ zevâʾidi İbn Hibbân*
İbn ‘Âdil (VIII./XIV. yüzyıl)	*el-Lübâb fî ʿulûmi’l-Kitâb*
İbn Abdülber en-Nemerî (ö. 463/1071)	*et-Temhîd limâ fi’l-Muvattaʾ mine’l-meʿânî ve’l-esânîd*
İbn Âiz ed-Dımaşkī (ö. 233/847)	*Kitâbü’l-Mevlid*
İbn Asâkir (ö. 571/1176)	*Târîhu Medîneti Dımaşk*
İbn Düreyd el-Basrî (ö. 321/933)	*el-Vişâh*
İbn Câbir el-Endelûsî (ö. 780/1378)	*Hulletü’s-siyerâ*
İbn Ebû Cemre (ö. 699/1300)	*Behcetü’n-Nüfûs ve tehallîhâ bi-ma‘rifeti mâ lehâ ve mâ‘aleyhâ*
İbn Ebû Hâtim (ö. 327/938)	*Tefsîrü’l-Kur'âni’l-ʿazîm*
İbn Ebû Hayseme (ö. 279/892-93)	*et-Târîhu’l-kebîr*
İbn Ebu’d-Dünyâ (ö. 281/894)	*el-Kanâʿa ve’t-taʿaffüf*
İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449)	*Fethu’l-bârî bi-şerhi Sahîhi’l-Buhârî*
İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449)	*el-İsâbe fî temyîzi’s-sahâbe*
İbn Hacer el-Askalânî’nin (ö. 852/1449)	*Bulûgu’l-merâm min edilleti’l-ahkâm*
İbn Hibbân (ö. 354/965)	*Sahîh-i İbn Hibbân (el-Müsnedü’s-sahîh)*
İbn Hişâm (ö. 218/833)	*es-Sîretü’n-Nebeviyye*

İbn İshâk (ö. 151/768)	*Kitâbü'l-Megâzî (Sîretü İbn İshâk)*
İbn Kayyim el-Cevzî (ö. 751/1350)	*Zâdü'l-me'âd fî hedy-i hayru'l-ibâd (Hedyü'n-Nebevî)*
İbn Receb ed-Dımaşkī (ö. 795/1393)	*Letâifü'l-maʿârif fîmâ li-mevâsimi'l-ʿâm mine'l-vezâʾif*
İbn Sa'd (ö. 230/845)	*Tabakâtü'l-kübrâ*
İbn Seyyidünnâs (ö. 734/1334)	*Uyûnü'l-eṯer fî fünûni'l-megâzî ve'ş-şemâʾil ve's-siyer*
İbn Şâhîn el-Bağdâdî (ö. 385/996)	*Nâsihu'l-hadîs ve mensûhuh*
İbn Tağrîberdî (ö. 874/1470)	*en-Nutku'l-mefhûm*
İbn Zafer (ö. 565/1170 [?])	*Yenbûʿu'l-hayât fî tezkîri'z-zikri'l-Hakîm*
İbnü'l-hâc el-Abderî (ö. 737/1336)	*el-Medhal*
İbnü'l-Kattân el-Mağribî el-Fâsî (ö. 628/1231)	*Beyânü'l-vehm ve'l-îhâmi'l-vâkıʿayn fî kitâbi'l-Ahkâm*
İbnü'l-Mukrî el-İsfahânî (ö. 381/991)	*eş-Şemâil*
İbnü'n-Neccâr el-Bağdâdî (ö. 643/1245)	*Tahkîkü'n-Nusra bi-telhîsi me'âlimi dâri'l-hicre*
İbnü'n-Neccâr el-Bağdadî (ö. 643/1245)	*Târîhu'l-Medîne (ed-Dürerü's-semîn)*
Kādî İyâz (ö. 544/1149)	*eş-Şifâ bi-ta'rîfi hukûki'l-Mustafâ*
Kâsım b. Sâbit es-Sarakustî (ö. 302/914-15)	*ed-Delâil fî garîbi'l-hadîs*
Kudâ'î (ö. 454/1062)	*Târihu Kudâ'î (Kitâbü ʿUyûni'l-maʿârif)*
Mecdüddin İbnü'l-Esîr (ö. 606/1210)	*en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser*
Moğultay (ö. 762/1361)	*el-İşâre ilâ sîreti'l-Mustafâ*
Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî (ö. 671/1273)	*Tezkiretü'l-Kurtubî*
Muhibbüddin et-Taberî (ö. 694/1295)	*Zehâirü'l-'ukbâ fî menâkibi zevi'l-kurbâ*
Muhibbüddîn et-Taberî (ö. 694/1295)	*er-Riyâzü'n-nadire fî fezâʾil (menâkıb)i'l-ʿaşere*
Nevevî (ö. 676/1277)	*el-Mecmû' fî Şerhi'l-Mühezzeb*
Nevevî (ö. 676/1277)	*el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. Haccâc*
Nevevî (ö. 676/1277)	*Ravzatü'ṭ-tâlibîn*
Seyyid Şerîf Cürcânî (ö. 816/1413)	*Şerhu'l-Mevâkıf*
Suyûtî (ö. 911/1505)	*el-Hasâisü'l-Kübrâ*
Süheylî (ö.581/1185)	*er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*
Şehâbeddin el-Karâfî (ö. 684/1285)	*Şerhu tenkîhi'l-fusûl*
Şemseddin es-Sehâvî (ö. 902/1497)	*el-Makâsıdü'l-hasene*
Şerefüddîn ed-Dimyâtî (ö. 705/1306)	*el-Muhtasar fî sîreti seyyidi hayri'l-beşer*
Taberânî (ö. 360/971)	*Mu'cemü'l-evsat*

Taberî (ö. 310/923)	*Câmiʿu'l-beyân ʿan teʾvîli âyi'l-Kurʾân*
Taberî (ö. 310/923)	*Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*
Takıyyüddin el-Fâsî (ö. 832/1429)	*Şifâʾü'l-garâm bi-ahbâri'l-beledi'l-harâm*
Takıyyüddin el-Fâsî (ö. 832/1429)	*Zuhûru'l-muktetafe*
Tirmizî (ö. 279/892)	*eş-Şemâilü'n-nebeviyye*
Zehebî ed-Dımaşkī (ö. 748/1348)	*Tecrîdü esmâʾi's-sahâbe*
Zehebî ed-Dımaşkī (ö. 748/1348)	*Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-aʿlâm*
Zemahşerî (ö. 538/1144)	*el-Keşşâf*
Zeyneddin 'Irâkî (ö. 806/1404)	*Tarhu't-tesrîb fî şerhi't-Takrîb*
Zeynüddin 'Irâkî (ö. 806/1404)	*en-Nüket alâ kitâbi'bni Salâh*
Ali b. Vefâ (ö. 765/1364)	*ed-Dîvân*

Ek 2

Aşağıda *el-Mevâhib*'de ve diğer bazı eserlerde yer alan bazı iktibasların karşılaştırılması yapılacaktır. Kaynak metinde yer alan kırmızı ibareler Kastallânî'nin alıntılarken atladığı kısımları belirtmek için renklendirilmiştir. Aynı şekilde metinle bulunan bazı farklar takip edilebilmesi açısından renklendirilmiştir.

İbn Seyyidünnâs/*'Uyûnü'l-eser*'de yer alan rivayet:

سرية زيد بن حارثة إلى حسمى ثم سرية زيد بن حارثة إلى حسمى وهى وراء وادى القرى في جمادى الآخرة سنة ست قالوا أقبل دحية بن خليفة الكلبي من عند قيصر وقد أجازه وكساه فلقيه الهنيد بن عارض وابنه عارض بن الهنيد - وعند ابن اسحق عوض فيهما بدل عارض - في ناس من جذام بحسمى فقطعوا عليه الطريق فلم يتركوا عليه إلا سمل ثوب فسمع بذلك نفر من بنى الضبيب فنفروا إليهم فاستنقذوا لدحية متاعه، وقدم دحية على النبي صلى الله عليه وسلم فأخبره بذلك فبعث زيد بن حارثة في خمسمائة رجل ورد معه دحية، وكان زيد يسير بالليل ويكمن بالنهار ومعه دليل له من بنى عذرة فأقبل بهم حتى هجم بهم مع الصبح على القوم فأغاروا عليهم فقتلوا فيهم فأوجعوا وقتلوا الهنيد وابنه وأغاروا على ما شيتهم ونعمهم ونسلئهم فأخذوا من النعم ألف بعير ومن الشاء خمسة آلاف شاة ومن السبى مائة من النساء والصبيان فرحل زيد ابن رفاعة الجذامي في نفر من قومه إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فدفع إلى رسول الله صلى الله عيه وسلم كتابه الذى كان كتب له ولقومه ليالى قدم عليه فأسلم وقال يا رسول الله لا تحرم علينا جلالا ولا تحل لنا حراما قال فكيف أصنع بالقتلى قال أبو يزيد بن عمرو أطلق لنا يا رسول الله من كان حيا ومن قتل فهو تحت قدمى هاتين فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم صدق أبو يزيد فبعث معهم عليا إلى زيد بن حارثة يأمره أن يخلى بينهم وبين حرمهم وأموالهم فتوجه على ولقى رافع بن مكيث الجهنى بشير بن حارثة على ناقة من إبل القوم فردها على على القوم ولقى زيدا بالفحلتين وهى بين المدينة وذى المروة فأبلغه أمر رسول الله صلى الله عليه وسلم فرد إلى الناس كل ما كان أخذ لهم.[316]

el-Mevâhibü'l-ledünniyye'ye rivayetin yansıması;

ثم سرية زيد إلى حسمى - بكسر المهملة- وهى وراء وادى القرى، وكانت فى جمادى الآخرة سنة ست وسببها: أنه أقبل دحية بن خليفة الكلبى من عند قيصر، وقد أجازه وكساه، فلقيه الهنيد فى ناس من جذام

[316] İbn Seyyüdünnâs, *'Uyûnü'l-eser*, II, 152-153.

بحسمى فقطعوا عليه الطريق، فسمع بذلك نفر من بنى الضبيب فنفروا إليهم فاستنقذوا لدحية متاعه وقدم دحية على رسول الله- صلى الله عليه وسلم- فأخبره بذلك فبعث زيد بن حارثة وخمسمائة رجل، ورد معه دحية. فكان زيد يسير الليل ويكمن النهار، فأقبل بهم حتى هجموا مع الصبح على القوم فأغاروا عليهم، فقتلوا فيهم فأوجعوا، وقتلوا الهنيد وابنه، وأغاروا على ماشيتهم ونعمهم ونسائهم فأخذوا من النعم ألف شاة، ومائة من النساء والصبيان فرحل زيد بن رفاعة الجذامى فى نفر من قومه، فدفع إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم- كتابه الذى كان كتب له ولقومه ليالى قدم عليه فأسلم وبعث- صلى الله عليه وسلم- عليّا إلى زيد بن حارثة يأمره أن يخلى بينهم وبين حرمهم وأموالهم، فرد عليهم.[317]

[317] Kastallânî, *el-Mevâhibü'l-ledünniyye*, I, 479.

Aşağıda *Zâdü'l-Me'âd*'da yer alan bir rivayetin diğer eserlere ve *el-Mevâhib*'e yansımalarıyla ilgili örneklere yer verilecektir:

وأما الدعاء بعد السلام من الصلاة مستقبل القبلة أو المأمومين، فلم يكن ذلك مِن هديه صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أصلاً، ولا روي عنه بإسناد صحيح، ولا حسن وأما تخصيص ذلك بصلاتي الفجر والعصر، فلم يفعل ذلك هو ولا أحدٌ من خلفائه، ولا أرشد إليه أُمّته، وإنما هو استحسان رآه من رآه عوضاً من السنَّة بعدهما، والله أعلم. وعامة الأدعية المتعلقة بالصلاة إنما فعلَها فيها وأمر بها فيها، وهذا هو اللائق بحال المصلي، فإنه مقبل على ربه، يناجيه ما دام في الصلاة، فإذا سلَّم منها، انقطعت تلك المناجاة، وزال ذلك الموقف بين يديه والقرب منه، فكيف يترك سؤاله في حال مناجاته والقرب منه، والإقبال عليه، ثم يسأله إذا انصرف عنه؟ ولا ريب أن عكس هذا الحال هو الأولى بالمصلي، إلا أن ها هنا نكتة لطيفة، وهو أن المصلي إذا فرغ من صلاته، وذكر الله وهلَّله وسبَّحه وَحَمِدَه وكبَّره بالأذكار المشروعة عقيب الصلاة، استحب له أن يُصلي على النبيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بعد ذلك، ويدعو بما شاء، ويكون دعاؤه عقيبَ هذه العبادة الثانية...[318]

Fethu'l-bârî'de:

قال بن القيم في الهدي النبوي

وأما الدعاء بعد السلام من الصلاة مستقبل القبلة سواء الامام والمنفرد والمأموم فلم يكن ذلك من هدى النبي صلى الله عليه و سلم أصلا ولا روى عنه بإسناد صحيح ولا حسن وخص بعضهم ذلك بصلاتي الفجر والعصر ولم يفعله النبي صلى الله عليه و سلم ولا الخلفاء بعده ولا ارشد إليه أمته وانما هو استحسان رآه من رآه عوضا من السنة بعدهما قال وعامة الأدعية المتعلقة بالصلاة انما فعلها فيها وامر بها فيها قال وهذا اللائق بحال المصلى فإنه مقبل على ربه مناجيه فإذا سلم منها انقطعت المناجاة وانتهى موقفه وقربه فكيف يترك سؤاله في حال مناجاته والقرب منه وهو مقبل عليه ثم يسأل إذا انصرف عنه ثم قال لكن الأذكار الواردة بعد المكتوبة يستحب لمن اتى بها ان يصلى على النبي صلى الله عليه و سلم بعد ان يفرغ منها ويدعو بما شاء ويكون دعاؤه عقب هذه العبادة الثانية وهي الذكر لا لكونه دبر المكتوبة.[319]

el-Mevâhib'de:

ورأيت فى كتاب «الهدي» لإبن القيم:

وأما الدعاء بعد السلام من الصلاة مستقبل القبلة، سواء للمنفرد والإمام والمأموم، فلم يكن ذلك من هدى النبي صلى الله عليه وسلم- أصلا، ولا روى عنه بإسناد صحيح، ولا حسن، وخصص بعضهم بصلاتى الفجر والعصر، ولم

[318] İbn Kayyim el-Cevzî, *Zâdü'l-Me'âd*, I, 257-258.
[319] İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, XIX, 287.

يفعله النبي- صلى الله عليه وسلم- ولا الخلفاء بعده، ولا أرشد إليه أمته، وإنما هو استحسان رآه من رآه عوضا عن السنة بعدهما قال: وغاية الأدعية المتعلقة بالصلاة إنما فعلها فيها، وأمر بها فيها، قال: وهذا هو الأليق بحال المصلي، فإنه مقبل على ربه مناجيه، فإذا سلم منها انقطعت المناجاة وانتهى موقفه وقربه، فكيف يترك سؤاله في حال مناجاته والقرب منه وهو مقبل عليه، ثم يسأل إذا انصرف عنه ثم قال: لكن الأذكار الواردة بعد المكتوبة يستحب لمن أتى بها أن يصلي على النبي- صلى الله عليه وسلم- بعد أن يفرغ منها، ويدعو بما شاء ويكون دعاؤه عقب هذه العبادة الثانية، وهي الذكر الوارد بعد المكتوبة، لا لكونه دبر المكتوبة، انتهى.[320]

Fıkhî konularla ilgili farklı eser ve âlimlerden yapılan bazı nakiller:

قال **العلماء:** في هذا الحديث دليل على استحباب أخذ الحصيات بالنهار، وهو رأى **البغوى**، قال: ويكون ذلك بعد صلاة الصبح، نص عليه **الشافعي** في «**الأم**» و «**الإملاء**» لكن **الجمهور** كما قال **الرافعي:** على استحباب الأخذ بالليل لفراغهم فيه، وهل يستحب أن يلتقط جميع ما يرمى به في الحج، وبه جزم في «**التنبيه**» وأقره عليه **النووى** في تصحيحه. لكن الأكثرون كما قال **الرافعي**، على استحباب الأخذ ليوم النحر خاصة، ونص عليه **الشافعي** أيضا في شرح «**المهذب**» . والاحتياط أن يزيد فربما سقط منها شئ. انتهى.[321]

Tarhu't-tesrîb'den yapılan ve içinde faklı eser adlarının yer aldığı bir iktibas:

واختلف أصحابنا في المتزوجة إذا كان لها مال، هل يجب تكفينها من مالها، أو هو على زوجها، فذهب إلى الأول الرافعي في «الشرح الصغير» و «المحرر» والنووى في «المنهاج» . وذهب إلى الثاني: الرافعي في «الشرح الكبير» والنووى في «الروضة» و «شرح المهذب» وقال فيه: قيد الغزالي وجوب التكفين على الزوج بشرط إعسار المرأة، وأنكروه عليه، انتهى.[322]

[320] Kastallanî, *el-Mevâhib*, IV, 151. Renklendirmelerle metinler arası benzerlik ve farklılıklara dikkat çekilmiştir. görüldüğü gibi Kastallânî *Zâdü'l-me'âd*'da yer alan bilgiyi *Fethu'l-bârî* kanalıyla almıştır.
[321] *el-Mevâhib*, IV, 445.
[322] *el-Mevâhib*, IV, 560. *Tarhu't-tesrîb*, III, 272-273. Aynı kısmın evvelinde ve devamında (272 ilâ 277. sayfalarda) geçen konular *el-Mevâhib*'de IV,559-561. sayfalarda yer almakta olup ilgili sayfalar, Kastallânî'nin yazım usulünü gösteren tasarruflar açısından (takdim, tehir ve tercihler itibariyle) incelenebilir.

Kastallânî'nin *el-Mevâhib*'de yer verdiği bir hatırası ve kendi şiiri:

لما كنت سائرا لقصد الزيارة فى ربيع الآخر سنة اثنتين وتسعين وثمانمائة، ولاح لنا عند الصباح جبل مفرح الأرواح المبشر بقرب المزار من أشرف الديار، تسابق الزوار إليه، وتعالوا بالصعود عليه استعجالا لمشاهدة تلك الآثار واقتباسا لمشاهدة تلك الأنوار فبرقت لوامع الأنوار النبوية، وهبت عرف نسمات المعارف المحمدية، فطبنا وغبنا إذ شهدنا أعلام ديار أشرف البرية فأنشدت :

أم النور من أرض الحجاز يلوح ألا مع برق يغتدى ويروح

وريح الصبا هبت بطيّب عرفهم أم الروض في وجه الصباح يفوح

إذا ريح ذاك الحي هب فإنها حياة لمن يغدو لها ويروح

ترفق بنا يا حادى العيس والتفت فللنور بين الواديين وضوح

فما هذه إلا ديار محمد وذاك سناها يغتدى ويروح

وإلا فما للركب هاج اشتياقهم فكل من الشوق الشديد يصيح

وأنّت مطايا الركب حتى كأنها حمام على قضب الأراك تنوح

وقد مدت الأعناق شوقا وطرفها إلى النور من تلك الديار لموح

رأت دار من تهوى فزاد اشتياقها ومدمعها فى الوجنتين سفوح

إذا العيس باحت بالغرام ولم تطق / خفاء فما للضب ليس يبوح[323]

[323] *el-Mevâhib*, IV, 576-577.

Ek 3

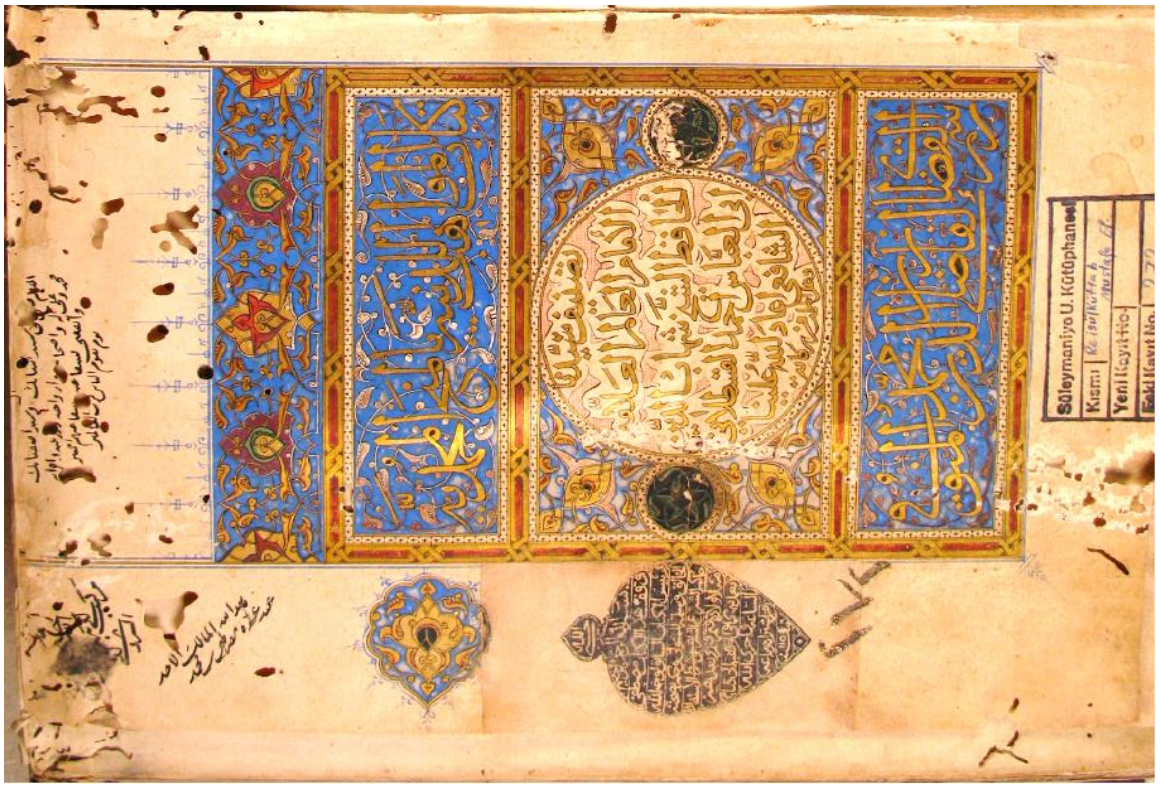
Me‘âlimü’l-yakîn’in Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi’nde Emanet Hazinesi 1150 numara ile kayıtlı nüshasının ilk sayfası ve son sayfadaki ferağ kaydı:

Ek 4

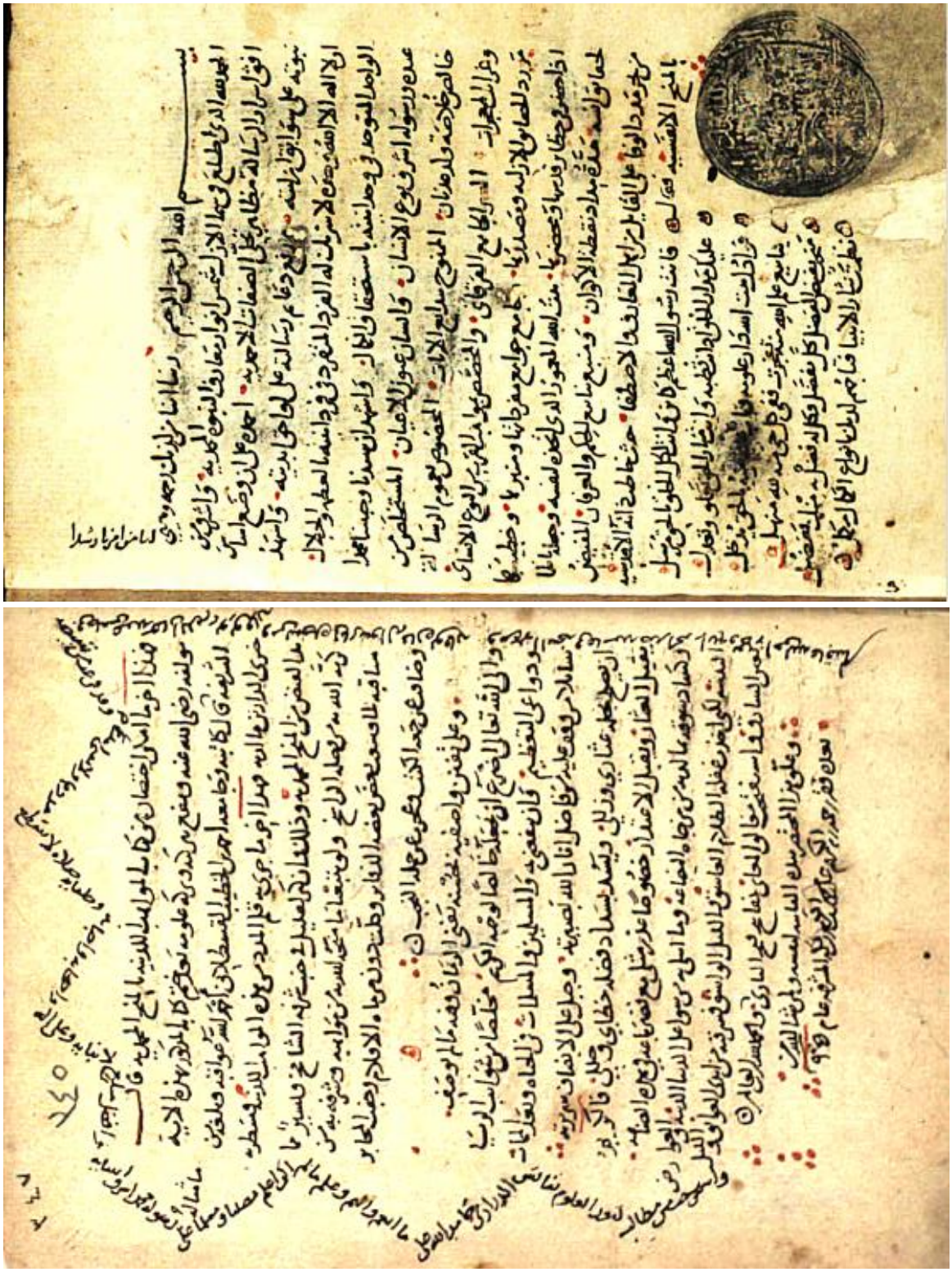
Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Reisülküttab nr. 272'de kayıtlı h. 909 tarihli yazma nüshanın ilk ve son sayfaları:

Ek 5

***el-Mevâhibü'l-ledünniyye'*nin ilk muhtasarı olan Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Yazmaları'na (nr. 4505) kayıtlı nüshanın ilk ve son sayfaları:**

Ek 6

Ankara Milli Yazmalarda yer alan *el-Mevâhib* tercümesinin 53 varaklık muhtasarı:

